Alfred Edersheim

Israels og Judas historie til deres endelige oppløsning

Bibelhistorie, sjuende bind

Oversatt til norsk
Gamle stier · gamlestier.no

Alfred Edersheim: *Israels og Judas historie til deres endelige oppløsning* (Bibelhistorie, sjuende bind).
Tekstene er frie fordi forfatterne døde for mer enn 70 år siden. Oversettelsene er eget arbeid.
Bibelsitatene er fra Norsk Bibel 88/07.
Boka kan leses, skrives ut og deles fritt. Den nyeste utgaven finnes alltid på gamlestier.no.
Utgave 25. november 2026.

Innhold

Forfatterens forord 1
Utgiverens forord 4
Edersheims liv 6
Kapittel 1. Atalja og Joasj 13
Kapittel 2. Joasj og Jehu 21
Kapittel 3. Joakas og Joasj av Israel 29
Kapittel 4. Amasja og Joasj 38
Kapittel 5. Ussia og Jeroboam II 45
Kapittel 6. Asarja eller Ussia 52
Kapittel 7. Jotam og Akas – kongemordene i Israel 58
Kapittel 8. Akas, Pekah og Hosea 66
Kapittel 9. Hosea og Samarias fall 76
Kapittel 10. Hiskia og Hosea 84
Kapittel 11. Hiskia og Sankerib 92
Kapittel 12. Hiskia og den assyriske invasjonen 99
Kapittel 13. Hiskias sykdom og sendebudene fra Babel 107
Kapittel 14. Manasse og Amon 115
Kapittel 15. Josjia og lovboken 121
Kapittel 16. Josjia, Joakas og Jojakim 129
Kapittel 17. Jojakim, Jojakin og Sidkia 134
Om Alfred Edersheim 145
Ordforklaringer 146

Forfatterens forord

Med dette bindet føres denne bibelhistorien, slik den opprinnelige planen var, fram til sin avslutning. Som i de tidligere bindene benytter vi også her anledningen til å skrive et kort forord som gir oversikt.

Den perioden av Guds rikes historie som dette bindet omfatter – tiden fra rikenes sterke nedgang til deres endelige fall – kan neppe sies å ha noen særlige kjennetegn som er dens egne. Snarere er det slik at det som allerede lå til rette som framtredende krefter i den foregående perioden, nå folder seg ut. Slik har vi her igjen et vitnesbyrd om at den hellige historien er en sammenhengende enhet.

Eller for å si det samme fra et teologisk synspunkt: Herrens førelse med Israel står, fra hvilken side vi enn ser den, i fullkommen samklang med hans hellige ord, slik det fra først av og alltid senere trer fram i profetenes utsagn om Israels framtid. Da tenker vi ikke bare på straffedommene, men også på løftene om nåde. Den historiske utviklingen i vår periode rommer både det ene og det andre.

I to henseender krevde denne perioden likevel en egen behandling. I denne tiden levde nemlig flere av de profetene som har etterlatt oss skrifter. Enhver forstår hvilken innflytelse disse Herrens sendebud hadde på sin tid, og hvilken betydning skriftene deres har for at vi skal forstå den historiske utviklingen rett. De sto fram som Herrens utsendinger med en dobbel oppgave: å tale Herrens ord til sin samtid og samtidig gi de profetiske omrissene av Guds rikes framtidige utvikling.

Derfor finnes det hos denne tidens profeter neppe noen lengre rekke av formaninger og advarsler, eller endog domsbudskap, som ikke leder fram til løftet om en lykkelig messiansk framtid. I dette har profetien og salmene en vesentlig likhet. For selv om begge så ofte tar utgangspunkt i en trykket nåtid, og de første tonene – så å si de som slår an – er sorgens, angerens og smertens, arbeider tanken og stemningen seg likevel til sist fram til lov og pris. Dette karaktertrekket gjør denne tidens profetier dypt interessante.

På den andre siden finnes det i de profetiske skriftene vi her taler om, ikke ett syn eller utsagn om framtiden som ikke har sin rot og sitt utgangspunkt i samtidens historie. Profeten bruker samtidens språk, anskuelser og hele tankegang også når hans ånd dveler ved den messianske framtiden. Derfor kan overgangen fra det nåværende til det framtidige nesten ikke påvises; de glir over

i hverandre, slik også profetens undervisning for samtiden og hans forutsigelse om framtiden ligger i hverandre og danner en enhet.

For Guds rikes historie i nåtiden og hans førelse med sitt folk i framtiden er én og samme historie. Gjennom den går alltid det samme formålet; det arbeider bare på å folde ut det som fra først av lå ufoldet, som en kilde full av vekstkraft.

Slik danner profeti og historie en enhet. De kaster lys over hverandre og må studeres i denne inderlige sammenhengen. Sett slik gir de profetiske skriftene oss et lys over den historiske utviklingen som vi ikke kan være foruten. De gir oss et pålitelig og levende bilde av Israels moralske og åndelige liv, og skildringene deres gir dessuten mange trekk som belyser folkelivet og de mest ulike forhold. Derfor har vi ikke kunnet skildre den historiske utviklingen i denne perioden uten å ta størst mulig hensyn til de profetiske skriftene, noe også de mange henvisningene viser.

Det andre særpreget ved denne perioden er at historien her kommer i den nærmeste forbindelse med de store verdensrikene, særlig Assyria og Babel. De som har fulgt med i den assyriologiske forskningen, vil ha sett hvor ofte og uventet denne vitenskapen har kastet lys over Det gamle testamente.

Men de vet også at forskningen ennå er ung, og at de som driver den, på mange punkter er uenige seg imellom, også i spørsmål som berører Det gamle testamente. Likevel har denne vitenskapen så stor betydning at ingen i vår tid kan behandle Det gamle testamentes historie uten å gjøre seg kjent med den.

Jeg håper at både det stoffet den assyriologiske forskningen gir, og det de profetiske skriftene gir til belysning av vår periode, er blitt behandlet slik at leseren vil ha nytte av det i dette bindet. Til sist har jeg føyd til et navneregister, som jeg håper vil være til nytte når leseren vil slå opp et bestemt punkt.

Så langt om dette bindet.

Under arbeidet med denne bibelhistorien har jeg tatt fatt på et nytt studium av Det gamle testamente og brukt de beste hjelpemidlene. Målet har ikke bare vært å følge og skissere gangen i den ytre historien så nøye som mulig. Jeg har også villet nå inn til den hellige historiens åndelige og universelle betydning: dra fram og belyse den historiske grunntanken i dens enhet, utfoldelse og anvendelse, og vise hvordan Guds rike skrider fram trinn for trinn mot fullendelsen.

Kortest sagt kan Det gamle testamentes historie kalles «Herrens tjeners historie». «Herrens tjener» er grunntanken som alt samler seg om. Historiens utvikling fram mot Det nye testamente kan betegnes som historien om «Herrens tjener» slik den folder seg ut og utvides til det verdensvide «Guds rike». Sin fullendelse og virkeliggjørelse finner den i Kristus og hans kirke på jorden.

Hvis Det gamle testamente ikke hadde hatt en slik betydning og båret en slik grunntanke i seg, kunne det umulig ha beholdt noen annen interesse enn den rent historiske, som ethvert annet oldtidsfolks historie. Det ville ikke varig ha angått menneskeslekten, ikke engang Israel slik det står i verden i dag. Og uten Det gamle testamente ville Det nye ha manglet sitt historiske grunnlag, og den historiske Kristus ville stått for oss som en fullstendig uforståelig gåte.

Dette er hva jeg har hatt for øye i denne bibelhistorien. Leserne jeg tenkte på, var først og fremst lærere, studenter og de mer dannede leserne. Det var mitt ønske ikke å gå forbi noe spørsmål eller noen vanskelighet som meldte seg når teksten ble behandlet – men uten alltid å nevne dem, for det ville gjort framstillingen altfor vidløftig. I stedet har jeg forsøkt å løse eller rydde dem av veien på den måten som syntes meg mest naturlig og best begrunnet i teksten. Om jeg har lykkes med det, får andre dømme om.

Jeg vil bare gjenta det jeg også har sagt i tidligere forord: Like lite som jeg har veket unna vanskelighetene, har jeg prøvd å løse dem ved å finne på en forklaring bare for å rydde dem bort. Derfor kan det kanskje se ut som om jeg ofte har grepet til usikre gjetninger i stedet for sikre resultater. Men det får være min unnskyldning at jeg sterkt har følt plikten til å være forsiktig – ja, det har stått for meg som et nødvendig uttrykk for den ærefrykt en skriftfortolker skylder å vise de hellige spørsmålene.

I den senere tid er mye i Det gamle testamente blitt dratt inn i den vitenskapelige debatten. I et verk som dette var det verken anledning eller plass til å behandle de store stridsspørsmålene. På den andre siden kunne de heller ikke overses helt. Om det viktigste av dem – spørsmålet om hvordan de fem Mosebøkene ble til – vil vi her bare peke på det som synes oss å være vesentlig.

Det er den største forskjell på spørsmålet om lovgivningen i Mosebøkene stammer fra Moses, og spørsmålet om den, eller en del av den, i sin nåværende skikkelse skriver seg nettopp fra Moses' tid. Det første er et prinsipielt spørsmål; det andre er først og fremst et litterært spørsmål, som ikke kan ha stor interesse for vanlige lesere. Når det gjelder det første spørsmålet, har forfatteren ennå ikke sett noe som på noe punkt kan rokke ved kirkens gamle, rotfestede tro, mens mye er dratt fram som bekrefter den.

La derfor den litterære kritikken fortsette sine undersøkelser på dette punktet som på andre, og la den følge sine egne, uavhengige veier. Men la den også vokte seg for forhastede angrep på troen til dem som, støttet av sikre og usvikelige grunner, holder fast ved den gamle sannheten om «Moses og profetene» og deres vitnesbyrd om Kristus. Resultatet av forskningen kan bare bli det det må bli: en seierrik bekreftelse av kirkens tro.

Til slutt må jeg takke leserne av dette verket for deres overbærenhet med de avbruddene som andre arbeider har ført med seg mens det ble fullført. Forhåpentlig har også dette hatt sin nytte, for avbruddene skyldtes for det meste studier i spørsmål som grenser til forskningen i Det gamle testamente.

Nå står det bare igjen å tilegne resultatene av mine undersøkelser og studier til dem som elsker Det gamle testamente. Det gjør jeg i håp om at Herren, i hvis tjeneste jeg tok fatt på dette arbeidet, nådig vil ta imot det og følge det med sin velsignelse, så det i noen grad kan tjene til kunnskap om og åndelig forståelse av hans hellige ord og historie.

Alfred Edersheim.

Utgiverens forord

Med dette, det sjuende bindet, er denne bibelhistorien avsluttet. Den gode mottakelsen verket har fått, har gjort det mulig for forleggeren å gjennomføre planen han la fram i innbydelsen til subskripsjon: å gi ut hele verket. Det har fått rosende omtale i pressen, og vi håper at det også hos mange vil bidra til å utvide, ordne, klargjøre og befeste kjennskapet til Det gamle testamente og den hellige historien.

I vår tid strides det med forskningens våpen om Det gamle testamente. De lærde inntar ulike standpunkter, og det ser ut til at det vil gå en tid før man når fram til det man på vitenskapens område kaller sikre resultater. Men også i de bredere lagene av folket – og, som det ser ut, uavhengig av striden ute på vitenskapens slagmark – kan man merke at det på mange punkter i Det gamle testamente reiser seg spørsmål, tanker og tvil der man før ikke syntes å ha mye å spørre om.

Når man legger merke til dette, finner man etter min mening ikke en tilstrekkelig forklaring ved bare å vise til den strømmen av vantro og tvilesyke som tydelig trer fram i vår tid.

Noe annet må også tas med: For den folkelige betraktningen har Det gamle testamente hittil altfor lite stått som en åpenbaring som har utviklet seg gjennom historien. Det har snarere stått som en samling åpenbarte sannheter. Uten hensyn til sin historiske sammenheng er de tatt rett inn i de åndelige forestillingene og har fått en plass der som åpenbaringen selv ikke krever. Da er det å vente at det kommer et tilbakeslag, der tvilen river med seg både det som ikke kan gå tapt, og det som må endres fordi vi har fått bedre kunnskap.

Etter hele sitt anlegg søker dette bibelhistoriske verket de alminnelig dannede leserne, og vi håper det kan møte et behov i vår tid ved først og fremst å kaste historiens lys over åpenbaringen i Det gamle testamente. Slik viser det den tenksomme leseren hvordan han kan danne seg et riktigere bilde av de guddommelige sannhetene det inneholder, og få en sannere forståelse av den utviklingstanken som gjelder like mye på det åndelige området som på det kulturelle.

Det er ellers en annen side ved verket som jeg gjerne dveler ved nå når jeg legger fram det siste bindet for offentligheten: Det har klart å holde mange lesere fast med usvekket interesse ved de skiftende bildene det ruller opp fra den

hellige historien. Slik knyttes det et kjærlig og inderlig bånd mellom de gamle, hellige hendelsene og leserens tanke og sinn.

De troende vitenskapsmennene fører lærdommens sverd for å forsvare skriftene i Det gamle testamente, og dermed gjør de en stor gjerning for Herrens kirke. Men det finnes også en annen vei å gå – kanskje er den hittil altfor lite brukt: å la åpenbaringens hellige hendelser og sannheter forsvare seg selv. Da gjør vi bare oppriktige og kjærlige forsøk på å framstille dem i deres egen ånd og legge dem fram for folket i denne drakten.

Den nylig avdøde professor Caspari sa iblant i forelesningene sine, grepet av de hellige sannhetene han foredro, at det eneste som manglet, var at Skriften fikk anbefale seg selv og føre sitt eget forsvar; da ville den nok vite å skaffe seg troende og hengivne lesere. Ja, får den bare tale sitt store, rike og underfullt gripende språk, vil det skje igjen og igjen at mange gjør de ordene fra Frelserens tid til sine: «Aldri har noe menneske talt slik» (Joh 7,46).

Dr. Edersheims måte å framstille stoffet på er et skritt i denne retningen. At det ikke har vært uten betydning, kan vi slutte av de mange uttalelsene, både offentlige og private, som er kommet meg for øre.

Å plante et slikt arbeid som dette om på norsk har hatt sine vanskeligheter – større enn jeg først hadde tenkt meg. Det viste seg snart nødvendig å stille seg friere til den engelske originalen enn jeg fra først av hadde ønsket. På mange punkter ble det mer en omarbeiding enn en oversettelse.

Men samtidig gjaldt det ikke å miste det som for meg var noe svært vesentlig: å beholde den friske strømmen i framstillingen og den varme og bevegede ånden. Det har ikke vært til å unngå at verket har tapt noe ved å gå gjennom en oversetters og omarbeiders hender, selv om jeg har søkt å unngå det så langt det sto i min makt. Måtte det nå også i sin norske utgave gjøre sitt til at den hellige historien blir bedre kjent og forstått!

Jeg har trodd at det ville være av interesse for leserne av dette verket å bli kjent med forfatterens liv og virksomhet. Gjennom hans nærmeste etterlatte har jeg derfor fått adgang til å gjengi biografien hans sammen med et bilde av ham.

Kvinnherred i september 1892.

Ragnvald Gjerløw.

Edersheims liv

Alfred Edersheim ble født av jødiske foreldre i Wien i 1825. Familien hans stammet fra den ypperstеprestelige slekten, men hørte ikke til den mer trangsynte og intolerante retningen blant jødene. Faren, Markus Edersheim, var en mann med betydelig dannelse og hadde en framtredende stilling i Wien som bankier. Den unge Edersheim vokste altså opp i et rikt og dannet hjem, der ingen midler ble spart for å fremme utviklingen hans.

Han var den yngste av fire søsken og utmerket seg tidlig ved sine rike evner og forbausende framskritt. Farens hus var et samlingssted for reisende av ulike nasjonaliteter, og flere framstående menn søkte gjestfrihet der. I huset ble det talt både fransk, tysk og engelsk – det siste var familiens dagligspråk.

Fram til han var ti år, fikk den unge Edersheim privatundervisning; da ble han tatt opp i gymnaset. Her gikk han i seks år, og det fortelles at han var den første eleven av jødisk ætt som fikk en premie fra gymnaset. Samtidig gikk han også i den jødiske synagogeskolen. Der stiftet han det første bekjentskapet med de studiene som senere skulle legge så stort beslag på interessen hans, og blant sine jødiske skolekamerater ble han snart den første.

På den tiden besøkte lederen for den franske advokatstanden, Crémieux, Wien sammen med Sir Moses Montefiore. De var på hjemvei etter å ha forsvart jødene mot beskyldninger om at de i forbindelse med påsken sin hadde begått avskyelige mord. Den dannede jødiske ungdommen valgte da den unge Edersheim til å ta imot den høye gjesten med en tale på fransk.

Talen behaget den lærde franskmannen så godt at han ville ta den begavede ynglingen med seg til Paris, så han kunne utdanne seg til advokat der. Men i familien hadde man ennå ikke bestemt noe om den yngste sønnens framtid.

I 1841 var Edersheim ferdig med gymnaset og ble tatt opp som student ved universitetet i Wien. Han valgte medisinen, men ga seg likevel i kast med litteraturen og fagene som hørte til den.

Lovene om jødene var den gangen slik at jødiske familier ikke fikk la mer enn én av sønnene bli boende i byen, og selv det bare på vilkår av at faren hadde borgerrett. Fra denne regelen ble det likevel gjort unntak for medisinstudiet, det eneste som da sto åpent for jødiske studenter. Når en jødisk medisiner gjorde tjeneste ved et sykehus, fikk han bo i byen så lenge, og for alltid dersom han kunne skaffe seg borgerrett.

I disse studieårene levde den unge Edersheim lykkelige dager, men det varte ikke lenge. Knapt hadde han tatt sin første eksamen i filosofi med utmerkelse, før et økonomisk krakk førte farens hus fra velstand til fattigdom. Det rike og luksuriøse hjemmet måtte oppgis, og den unge Edersheim bestemte seg da for å klare seg selv. Familien tilbød seg å dele med ham det de ennå hadde igjen av formuen, men han ville ikke ta imot dette offeret. Med bare noen få dollar i lommen dro han av sted og tok foreløpig veien til Pest.

Det som fikk ham til å søke utdannelse og levebrød i denne byen, var det nasjonale livet som nylig hadde våknet i Ungarn, og den større toleransen som ble vist der. Her hadde også to av hans tidligere privatlærere slått seg ned. Den unge, begavede mannen klarte å skaffe seg det han trengte. Siden han var så dyktig i språk, fikk han lett elever, mens han samtidig fortsatte sine egne studier og tok eksamener. Her begynte han også på sine litterære forsøk, men de var så preget av frihetstanker at sensuren kom med advarsler mot ham.

I denne byen hendte det viktigste i den unge Edersheims liv: han ble omvendt til kristendommen. Nettopp de ulykkelige omstendighetene, som menneskelig sett hadde ført mest sorg og nød over ham, hadde en stor del i det. Gjennom en av lærerne sine ble han kjent med noen skotske presbyterianske misjonærer. Under erkehertuginne Maria Dorothea – av fødsel prinsesse av huset Württemberg – var de kommet til Pest som prester for en skotsk koloni – skottene var i ferd med å bygge en hengebro over Donau. Samtidig prøvde de å grunnlegge en misjon blant jødene.

I spissen for dette arbeidet sto dr. John Duncan, senere professor i orientalske språk ved det nye universitetet i Edinburgh – en mann like fremragende ved sin sjeldne lærdom som ved sin enkle og varme tro. En slik mann kunne ikke annet enn dra den unge studenten til seg. Snart fikk Edersheim også et fortrolig forhold til to andre skotter, Wingate og Smith, som hadde overtatt arbeidet etter at dr. Duncan av helsegrunner hadde måttet reise til Italia. Disse to misjonærene tok den unge Edersheim som lærer i tysk.

Det varte ikke lenge før samværet med dem bar store frukter i Edersheims liv. Det kan vi best belyse med hans egne ord: «Disse mennenes hellige og rene liv fikk den største innflytelse på meg. Alvoret og den dype overbevisningen deres fikk meg til å spørre hva det var som hadde gjort dem så helt forskjellige fra meg selv og alle de andre jeg hittil hadde hatt omgang med. Bekjentskapet vårt modnet snart til vennskap.»

Videre skriver han: «Jeg hadde aldri sett et Nytt testamente før jeg fikk et av disse presbyterianske misjonærene. Jeg skal aldri glemme det gripende inntrykket det gjorde på meg å lese Bergprekenen, og den store overraskelsen og indre bevegelsen Det nye testamente vakte i sjelen min. Det jeg før hadde hatet så dypt, var ikke den sanne kristendommen, og læren til Jesus fra Nasaret, som jeg ikke hadde kjent det minste til før, åpnet nå uendelige dyp og syner for sjelens øye. Jeg ble kristen og så døpt av presten ved den reformerte kirken i Pest.»

Men denne overgangen og alt som gikk forut for den, skjedde ikke uten dype og krevende kamper. Et vitnesbyrd om det finnes i en brevveksling på latin som den nydøpte tok opp med dr. Duncan, den gang bosatt i Leghorn.

Omstendighetene som førte den unge, omvendte jøden inn i prestetjenesten i den presbyterianske kirken, beskrives også best med hans egne ord: «Den indre forandringen som foregikk med meg, førte også til en tilsvarende forandring i mitt ytre liv. I stedet for å fortsette studiene i litteratur bestemte jeg meg for å vie meg til teologien for så å gå inn i kirkens tjeneste. Om de såkalte kirkespørsmålene visste jeg absolutt ingenting; de fantes ennå ikke for meg. Jeg hadde hittil bare lært kristendommen å kjenne fra Det nye testamente, og den eneste ytre kirken jeg virkelig kjente, var den mine skotske lærere hørte til. Nettopp da ble dr. Duncan kalt til professoratet i orientalske språk ved det nyopprettede universitetet i Edinburgh, og dit fulgte jeg ham for å studere teologi. Slik gikk det til at jeg, nesten uten at jeg selv visste det, ble medlem av den presbyterianske kirken.»

Under professor Duncans tak og ledelse tok Edersheim fatt på de teologiske fagene. Han studerte grundig reformasjonstidens dogmatikk og dessuten nyere engelsk teologi, og han fulgte trofast forelesningene til dr. Chalmers, dr. Welsh og dr. Duncan. Slik rustet dro han fra Edinburgh til Berlin, der han skrev seg inn som student, og her studerte han videre under professorene Hengstenberg, Twesten, Strauss og Neander. Da studiene var avsluttet, vendte han tilbake til Skottland. Der ble han ordinert til presbyter i 1846; på grunn av hans grundige studier fritok generalforsamlingen ham for ett års videre lesning.

Det var urolige tider i Skottland den gangen. Bare tre år før hadde den store bevegelsen i kirkelivet splittet det skotske folket i to leirer, og hundrevis av prestestillinger sto ledige både i statskirken og i frikirken. Dr. Duncan stilte seg på frikirkens side, og Alfred Edersheim fulgte ham. Den unge presten fikk nå ansvaret for ikke mindre enn fire prestegjeld i nærheten av Kelso, og dermed åpnet det seg en arbeidsmark som kalte på den ivrigste innsats.

Om søndagene prekte han på tre–fire forskjellige steder, og låver, smier og åpne plasser måtte tjene som kirker. Han gikk inn i arbeidet med stor iver, og velsignelsen uteble ikke. I løpet av seks måneder samlet han en fast flokk tilhørere om seg, og kort etter ble det bygd en vakker kirke med prestegård for ham.

Mens han virket her, våknet ønsket om å arbeide blant jødene stadig sterkere i ham. Han så det som et kall fra Gud, og derfor sa han fra seg prestestillingen for å følge dette kallet. Han forlot Skottland og reiste gjennom Frankrike, Italia og Hellas til Konstantinopel, og derfra videre til Romania.

Her ble han i nesten et år og forkynte for jøder og tyskere sammen med en skotsk misjonær som var stasjonert der. Det var også her han første gang møtte Mary Broomfield, en kvinne med betydelig dannelse, som i likhet med ham selv var dypt opptatt av misjonsarbeidet.

Etter at han i 1847 var vendt tilbake til Skottland, giftet han seg med henne tidlig i 1848. Så ble han hjelpeprest i Woodside, i nærheten av Old Aberdeen, og aftenpredikant i den største kirken i denne byen. Mens han virket her, kom det snart for dagen hvilken fremragende predikant han var. Før hadde kirken vært

glissent besøkt; nå ble den fylt til trengsel av en dypt interessert menighet. Etter noen måneder fikk han tilbud om sognekallet i Old Aberdeen, og dermed gikk han inn i en fastere og mer ordnet prestetjeneste.

Her i den gamle universitetsbyen våknet igjen ungdommens interesse for studier og litteratur. Ved siden av prestegjerningen satt han på arbeidsværelset hver gang han fikk anledning til det, og bøkene holdt ham så opptatt at han ofte måtte ta natten til hjelp. Hans første bok var en engelsk oversettelse av Chalybäus' «Den spekulative filosofis historie», med forord av Sir William Hamilton. Dr. Chalybäus var den gang dekanus ved det filosofiske fakultetet i Kiel, og universitetet der belønnet Edersheim med den filosofiske doktorgraden for hans arbeid med å gjøre den tyske filosofien bedre kjent i England.

Den engelske utgaven av dette filosofiske verket ble snart fulgt av en oversettelse av Kurtz' «Den gamle pakts historie», sammen med et sammentrengt utdrag av Kurtz' verk «Bibelen og astronomien», og videre av Kurtz' «Den kristne kirkes historie», bind 1, med tilføyelser og rettelser. Dessuten oversatte han Langes kommentar til Matteus i to bind. Samtidig skrev han selv boken om «det jødiske folks historie fra Jerusalems fall til Konstantin den store». I tillegg var han fast medarbeider i et blad og skrev jevnlig i Eclectic Review, British and Foreign Review og flere andre tidsskrifter og magasiner.

Disse omfattende litterære arbeidene fikk den gang den største betydning for ham. Gjennom en ny fordypelse i Det nye testamente og kirkefedrenes skrifter var han nemlig kommet i tvil om sin egen kirkelige stilling. Spørsmål både om den kirken han hørte til, og om den kristne kirke i det hele trengte seg inn på ham og krevde et bestemt svar.

Til dette bidro også de bitre partistridighetene som pågikk rundt omkring, med dømmesyke og fordømmelse av dem som tenkte annerledes. Striden gikk så langt i Skottland i de dagene at det å høre til en annen gren av den presbyterianske kirken neppe ble regnet som forenlig med sann kristendom.

Disse forholdene ble for trange for den vidsynte og frisinnede dr. Edersheim. Og da det ble kjent at han hadde et større frisinn enn det som var vanlig i hans kirke, ble han utsatt for ubehagelig mistanke og misforståelser. Hans følsomme sinn led dypt under det. Under alt dette følte han seg stadig mer truet av sekterismen, samtidig som hans endrede syn på kirkespørsmålene uvilkårlig dro ham nærmere den engelske kirken.

I disse oppslitende forholdene, med anstrengt litterært arbeid ved siden av prestegjerningen, begynte også helsen hans å svikte. Nettopp i de dagene da vennene hans håpet han skulle bli utnevnt til professor i Aberdeen, fikk han en forkjølelse som angrep brystet hans sterkt. Følgen var at han etter legens råd straks måtte forlate Skottland og søke et mildere klima. Det var et hardt slag, men han hadde ikke noe valg. Det ble bestemt at han skulle reise til Torquay og der prøve hvordan et vinteropphold virket.

Etter femten års arbeid i Skottland kom han så vinteren 1860–61 til Torquay. Der sto han som en fremmed i et fremmed land, med nedbrutt helse og uten andre midler enn dem han kunne skaffe ved sitt eget arbeid. Men han stolte på

sin himmelske Far, og han ble ikke skuffet. Eieren av hotellet han bodde på, ba ham holde aftengudstjeneste for kolonien som bodde der, og Edersheim sa ja.

Han begynte møtene med noen få tilhørere, men den tredje søndagen var det så mange at ikke bare hele salen, men alle ganger og trapper var overfylt. Han fikk straks mange venner, og innen kort tid lot den skotske kolonien i Torquay bygge en vakker kirke midt i den yndige hagen. Der samlet dr. Edersheim en varmt interessert menighet om seg. Også her viste det seg hvilken fremragende predikant han var, og dette arbeidet fortsatte han i flere år.

Men det anstrengte arbeidet ble igjen for tungt for helsen hans, og han måtte på ny søke hvile. To vinteropphold, et i Mentone og et i San Remo, ga ham bare delvis arbeidskraften tilbake. Derfor måtte han oppgi virksomheten i Torquay og finne seg et arbeid som ikke stilte for store krav til kreftene hans. I 1872 flyttet han fra Torquay til Bournemouth. Der bygde han seg et hus og kalte det, som uttrykk for sitt håp, «Heniach», det vil si «Herren vil gi hvile».

Under det travle arbeidet i Torquay hadde dr. Edersheim ikke fått mye tid til litterære arbeider; bare noen mindre skrifter fra hans hånd skriver seg fra denne tiden. Det gjelder en samling hymner, for det meste oversatt fra latin, og en andaktsbok knyttet til Salmenes bok. Her ga han også ut en rekke foredrag om «profeten Elisja» (Elisha the Prophet, the Lessons of his History and Times). Mens han var syk, skrev han dessuten noen barnefortellinger; de mest kjente er True to the End, Robbie and his Mother, Miriam Rosenbaum og What is her Name?

Men da han nå var kommet til Bournemouth, kastet han seg med all sin kraft over de rabbinske og talmudiske studiene, som alltid hadde vært hans egentlige interesse. Her fikk han også tid til i ro å tenke gjennom de mange kirkespørsmålene som hadde forfulgt ham i over tretti år. Det første skriftet han ga ut som frukt av studiene her, var «Templet, dets prestedømme og gudstjeneste på Jesu Kristi tid».

Dette skriftet førte forfatteren sammen med kannik George Williams («Palestina-Williams»), som da var rektor i Ringwood og tidligere hadde vært senior ved King's College i Cambridge. Bekjentskapet utviklet seg til det inderligste vennskap. Kannik Williams kunne forstå og verdsette den særegne utviklingen dr. Edersheim hadde gått igjennom. Da han hadde fått full innsikt i Edersheims kirkelige standpunkt og overbevisning, la han saken hans fram for biskopen av Winchester. Biskopen gjorde så Edersheim til diakon og etter seks måneders tjeneste til prest i den engelske kirken. Dette skjedde i 1873.

Året etter ga dr. Edersheim ut et annet skrift: «Skisser av det sosiale livet blant jødene på Kristi tid» (Sketches of Jewish Social Life in the Days of Christ). Mens han arbeidet med dette verket, la han også planen for sitt store hovedverk, «Jesu liv og samtid» (Life and Times of Jesus the Messiah). I mange år hadde han gått med tanken på et slikt verk og gjort seg fortrolig med hvordan det skulle gjennomføres.

Ideen fikk han da han leste Strauss' «Leben Jesu», som med sitt frekke angrep på evangelienes beretninger utfordret hver evne i ham til å gi det rette svaret.

Allerede da sto det for ham at den beste måten å svare Strauss på var å behandle Jesu liv og samtid slik det senere ble gjort i Life and Times.

Men tanken måtte vente helt til nå på å bli satt ut i livet. Han trakk opp grunnlinjene for det store verket etter planen han lenge hadde båret på, og begynte arbeidet i 1876. Et stort forlag i London, som han var blitt kjent med gjennom utgiverne av Edinburgh Review, tok imot tilbudet om å gi det ut.

Samme år ga universitetet i Giessen dr. Edersheim doktorgraden i teologi. Samtidig fikk han tilbud fra lord Cairns om prestestillingen i Loders i Dorsetshire. Her, i en sunn og vakker egn, fikk han i fred og lykkelige dager arbeide med det store verket, som tok sju år før det forelå ferdig.

Allerede før den tid hadde Edersheim lagt planen for bibelhistorien og begynt på den; de to første bindene ble skrevet i Bournemouth. Men nå fikk han legge mer arbeid i dette sitt andre store verk. Han forteller selv i forordene at det ga ham et velgjørende avbrekk i det anstrengte studielivet når han midt i arbeidet med Life and Times kunne vende seg til det lettere og på mange måter hyggeligere arbeidet med bibelhistorien.

I Loders ga han ut bind III, IV og V. Samtidig var han opptatt med andre litterære oppgaver, blant annet artikkelen om Josefus i Smith og Waces Dictionary of Christian Biography og bidrag til Bible Educator, Edinburgh Review og andre tidsskrifter.

Helsen hans var allerede blitt betydelig bedre i Bournemouth, og i denne sunne egnen vant han tilbake mye av kraften. Ikke minst bidro de flittige vandringene rundt i menigheten til det; de ga ham en styrkende veksling i arbeidet. Edersheim var nok et bokmenneske, men samtidig hadde han et varmt hjerte for menighetens behov og ferdedes gjerne blant sine fattige sognebarn, både når det gjaldt deres åndelige og deres legemlige velferd.

I 1880 utnevnte erkebiskopen av Canterbury ham til Warburtonian Lecturer ved Lincoln's Inn, et embete som bare innehas i fire år. Fra da av prekte og underviste han ofte i London og andre steder, samtidig som han stadig mer ble dratt inn i lærd brevveksling i alle retninger.

Under alt dette studiearbeidet følte han mer og mer trang til å komme til Oxford, der han lettere kunne treffe åndsfrender. Selv om biblioteket hans på enkelte områder var uvanlig fullstendig, strakk det ikke til for å gi ham alle kildeskriftene han trengte i arbeidet. Enkelte tvilsomme spørsmål i studiene og skriftene sine ønsket han også å legge fram for andre lærde til drøfting og sammenligning.

Han bestemte seg derfor i 1882 for å flytte til dette ærverdige lærdomssetet i England, nettopp da han hadde fått gitt ut sitt store hovedverk Life and Times. Riktignok var han knyttet til Loders med mange bånd, og det falt ham ikke lett å flytte fra stedet som hadde vært så velsignet for helsen hans. Men han kom aldri til å angre dette skrittet.

Allerede i 1881 hadde universitetet i Oxford gitt ham lærdomsgraden M.A. (Master of Arts). I 1884–85 ble han utnevnt til universitetspredikant. I 1885 kom hans Warburtonian Lectures ut med tittelen Prophecy and History in relation to the Messiah (Profetiens og historiens forhold til Messias). Samtidig arbeidet

han på en biografi om Filon til Smith og Waces Dictionary, og med andre arbeider og bidrag til ulike tidsskrifter: Edinburgh Review, Studia Biblica, Saturday Review, The Guardian, The Churchman, The Expositor, Church Quarterly og Sunday School Times.

I 1886 ble han utnevnt til Grinfield Lecturer on the Septuagint ved universitetet i Oxford, et embete han ble gjenvalgt til i 1888. Her ga han også ut de to siste bindene av bibelhistorien og en kommentar til Siraks bok (for the Speaker's Commentary on the Apocrypha), et arbeid der professor Margoliouth hjalp ham. Samtidig begynte han å samle stoff til et annet stort verk, et sidestykke til Life and Times: en vitenskapelig framstilling av Paulus' liv og samtid med tittelen Life and Writings of St. Paul.

I 1888 skrev han de første kapitlene av dette verket og gledet seg inderlig til å fortsette. Men nå begynte helsen hans igjen å svikte. En lett forkjølelse angrep lungene og truet med de farligste følger. Derfor måtte han reise sørover for å søke hvile og styrke.

Han slo seg på ny ned i Mentone, der han hadde tilbrakt vinteren 1869–70. Også denne gangen så det ut som om han skulle klare å overvinne den snikende sykdommen. Etter fire måneders hvile følte han seg igjen så sterk at han alt gikk med tanken på å vende hjem over de norditalienske byene og innsjøene. Da brøt sykdommen ut på ny, og helt plutselig, uten noe varsel, kom døden over ham: «Guds finger rørte ved ham, og han sov.»

Han hviler på en avsats på den vakre kirkegården i Mentone, og graven hans vender rett mot Jerusalem. Det var også i den retningen hans livs dypeste kjærlighet gikk: det var Israels folk han etter beste evne søkte å tjene. Nå er han nådd fram til det himmelske Jerusalem og metter sjelen sin med å skue sin Konges herlighet.

Dr. Edersheim var gift to ganger. Hans første hustru døde i Torquay og etterlot ham sju døtre og en sønn. Hans andre hustru var den yngste datteren til admiral John Hancock.

Kapittel 1. Atalja og Joasj

Atalja (sjuende) dronning og Joasj (åttende) konge i Juda. Atalja myrder de gjenlevende prinsene i Juda. Joasj blir reddet og holdt skjult i templet. Ataljas regjering. Jojada setter i gang et opprør. Joasj blir utropt til konge og kronet. Ataljas død. Baals hus blir utryddet. Ny grunnlegging i stat og kirke.

(2 Kong 11,1–20; 2 Krøn 22,10–23,21)

Israels og Judas historie var kommet til den siste perioden av forfallstiden med Jehus tronbestigelse, utryddelsen av Akabs hus og det skjebnesvangre forbundet mellom Akabs slekt og etterkommerne av Davids hus. Nå var syndens mål fullt, og Herrens løftede hånd, som så lenge hadde truet, kunne ikke lenger holdes tilbake. En tid med dom og ulykke brøt fram over Israel, der det ene slaget fulgte på det andre med bare korte mellomrom.

I forrige bind har vi allerede gitt en utførlig beretning om de hendelsene i Israel som knytter seg til Jehus opprør. Vi har også skissert den forandringen i gudsdyrkelsen som den nye kongen innførte, og de tunge byrdene og plagene som naturlig fulgte for folket av det militære enevoldsstyret han bygde tronen sin på.[1]

Men den fulle og endelige rekkevidden av disse hendelsene ser vi først klart når vi betrakter dem i deres direkte og indirekte forbindelse med Judas historie.

Forbindelsen mellom Joram, Josjafats sønn, og Atalja, datter av Akab og Jesabel, hadde ført frafallet inn i Juda og ulykke over Davids hus. Kanskje var det politiske grunner som drev fram denne forbindelsen – håpet om at de to rikene igjen kunne forenes, eller i det minste at båndene mellom dem kunne knyttes så fast at de kunne styrke hverandre. I så fall varte det ikke lenge før utfallet viste hvor tåpelig det er å vente et godt resultat når man setter prinsippet til side for klokskapens skyld.

I dette er Israels historie hele veien et forbilde på kirkens historie, og i en viss forstand på all historie; og nettopp her gir den seg tydelig til kjenne som

[1]Se bind 6, kap. 16–17. Vi minner her bare om noen trekk. For det første fikk Elias spådom om at Akabs hus skulle utryddes, sin bokstavelige oppfyllelse under Jehu (1 Kong 21,21–24; 2 Kong 9,6–10). For det andre satte Jehu i verk og ledet en reaksjon mot avgudsdyrkelsen Akab og Jesabel hadde innført. Den førte ikke til at den sanne gudsdyrkelsen ble gjenopprettet, men bare til kalvedyrkelsen slik Jeroboam hadde innstiftet den (1 Kong 12,27–33). Kort sagt var det en bevegelse som ville føre tilbake den tidligere politikken både i stat og kirke og gjenreise Jeroboams gamle rike. Og da Jehu lot Akasja og de kongelige prinsene av Juda myrde, er det grunn til å tro at han var ledet av tanken om at han dermed skulle bryte hvert bånd som knyttet Israel til Juda, og slik styrke de nye ordningene han ville grunne riket sitt på. Til sist minner vi om hvordan Jehu omga seg med et militært enevelde som varte ved under etterfølgerne hans, uten at det ble til lykke for landet.

en «profetisk» historie. Begivenhetene følger i nøyeste sammenheng med de budene og løftene Herren uttaler. Noe direkte og plutselig inngrep fra Guds side synes ikke å være nødvendig. Men når begivenhetene følger naturlig på hverandre, trer det tydelig fram at hvert avvik fra Guds ordning, hvert forsøk på å gå utenom Herrens lov og ord, drar ulykke og ødeleggelse etter seg.

Fra den dagen Atalja kom inn i sitt nye hjem i Juda, og helt til hun tok tronen, førte hun bare ødeleggelse og ulykke med seg. Selv navnet hennes, som betyr «Jehova undertrykker», synes å si noe om henne. Hun hadde alle de onde egenskapene til sin mor Jesabel, uten hennes kongelige holdning og mot, og farens list og sluhet, uten noen av hans gode sider. Den hellige teksten forteller at hun var sin sønns «rådgiver i å leve ugudelig» (2 Krøn 22,3).

Allerede tidlig synes hun å ha fått stor innflytelse over sin kongelige ektemann Joram. Det ser vi av at det er innflytelsen fra Akabs hus som får skylden for at avgudsdyrkelsen ble innført igjen under Joram og Akasja (2 Kong 8,18.27; 11,15; 2 Krøn 22,3), for at templet ble vanhelliget (2 Krøn 24,7), og for de onde rådene (2 Krøn 22,4) som førte over dem de guddommelige straffedommene i 2 Krøn 21,13.14.16.17.

Uten tvil hadde hun også sin del i den blodige gjerningen som Joram innledet regjeringen sin med – at de kongelige prinsene ble hogd ned (2 Krøn 21,4) – og likeså i Jehus blodbad da han lot drepe de prinsene av Juda som var igjen (2 Kong 10,13–14; 2 Krøn 22,7–8). Og hadde hennes morderiske planer lykkes da hun besteg tronen, ville den tilstrebede forbindelsen mellom de to rikene ha endt med at Davids hus ble fullstendig utryddet.

Neppe noen scene i den jødiske historien er skildret mer levende enn beretningen om hvordan Atalja rev til seg tronen, og om hennes egen elendige død. Da den unge kongen i Juda dro på sin skjebnesvangre reise til Israels hoff, hadde han mer enn sannsynlig overlatt regjeringen til sin mor; hun hadde lenge visst å gjøre innflytelsen sin gjeldende hos ham.[2]

Det overrasker oss ikke å høre at kvinnens stilling i Israel var en ganske annen enn ellers i Østen. Et folk som blant sine historiske skikkelser hadde en Mirjam, en Debora og en Abigail – for ikke å nevne andre velkjente navn – måtte forstå å sette pris på kvinnens verdighet. I denne sammenhengen minner vi også om den innflytelsen som gikk ut fra de kjente dronningene Ma'aka (1 Kong 15,13) og Jesabel, og ellers fra mange andre.[3]

Atalja fikk først bud om at Akasja var død, og deretter om at de fleste av de kongelige prinsene var myrdet av Jehu. Da våknet tanken i henne om å rive til seg regjeringens tøyler for godt – som man må vente av en ærgjerrig og samvittighetsløs kvinne som henne.

Trolig var også andre grunner med på å drive henne. Hun visste nok at hennes eget parti fremdeles bare var et lite mindretall i landet, hvor mye de foregående regjeringene enn hadde strevd for å svekke den gamle nasjonale ånden i Juda. For den store massen av folket, både i Jerusalem og ute i landet,

[2] I så fall opptrådte hun som *gevira*, dronningmor, på samme måte som Ma'aka, kong Asas mor (1 Kong 15,13).
[3] I hedningeverdenen finner vi på samme tid som Jesabel og Atalja en Dido av samme ånd som de.

sto – som det snart viste seg – avgjort på den andre siden og holdt fast på den tidligere ordningen i stat og kirke.

Det alminnelig anerkjente hodet for dette folkepartiet var den virksomme og kraftige ypperstepresten Jojada, som var gift med kong Akasjas halvsøster Josjeba. Atalja må ha forstått hva som ville skje hvis en umyndig prins – nå som Jehu hadde utryddet alle de eldre – ble satt på tronen: Da ville ledelsen av den unge kongen, og dermed hele regjeringen, gå over i helt andre hender enn hennes.

Med denne store faren for øye, og særlig for å kunne gjennomføre sine ærgjerrige planer, bestemte dronningmoren seg på ekte østerlandsk vis for å la alle som ennå var igjen av Davids slekt, utrydde (2 Kong 11,1). Når Davids hus var borte, ville det ikke lenger finnes noen rival, noe midtpunkt som motstanden kunne samle seg om.

I dette kritiske øyeblikket var det prestene som brakte folket redning. Igjen viser det seg her hvor mye den nasjonale helligdommen og prestedømmet som var samlet om den, betydde for Israel som folk. Når en stand i folket – her som så ofte ellers – grep så kraftig og med så stor myndighet inn i Israels historie, forstår vi at det bare kunne skje fordi den både hadde historiens ærverdighet over seg og samtidig var en vesentlig del av Israels innerste nasjonale liv.

Det bildet Israels historie gir oss av prestedømmet, svarer nøyaktig til den verdigheten og innflytelsen Moses' lov utstyrer det med. Etter lovens hensikt skulle prestedømmet være det åndelige elementet som bevarte og helliget statslivet, og vokte Israels gudsdyrkelse og de borgerlige rettighetene. Og når vi endog i denne forfallstiden møter den merkelige opplysningen at ypperstepresten hadde tatt kongens egen søster til ekte, viser også det hvor høyt prestedømmet sto i folkets bevissthet.

Under Ataljas grusomme angrep på kongeslekten lyktes det Josjeba å redde en sønn av Akasja, en liten gutt som het Joasj (2 Kong 11,2–3; 2 Krøn 22,11). Sammen med ammen sin ble han en kort tid holdt skjult i «sengekammeret». Det var trolig rommet der slottets ulike slags sengeklær ble oppbevart, og der det naturligvis var gode muligheter til å finne et gjemmested.

Derfra flyttet tanten ham senere til et enda sikrere skjulested, nemlig til selve templet – enten til et av de mange kamrene som hørte til tempelbygningen, eller, noe som synes rimeligere, til de rommene i templet som hennes egen mann, ypperstepresten, brukte.[4]

Slik gikk det seks år, og i den tiden ble Joasj trolig regnet for yppersteprestens sønn. Imens fortsatte plyndringen av templets hellige kar, og de ble overført til Baal-dyrkelsen, slik Ataljas sønner hadde begynt (2 Krøn 24,7).

Dette vakte, som man lett kan forstå, ikke bare en sterk reaksjon hos dem som så på den nye gudsdyrkelsen med avsky. Det var like forhatt hos dem i

[4] Sammenlign 2 Kong 11,3: «Siden var han hos henne i Herrens hus» osv. – Mot denne antakelsen er det innvendt at yppersteprestens hustru etter 2 Krøn 8,11 ikke kunne bo innenfor tempelområdet, og at ypperstepresten etter Neh 3,20–21 hadde boligen sin utenfor tempelmurene. Men disse innvendingene passer ikke her. Stedet i 2. Krønikebok gjelder bare Salomos egyptiske dronning, og det vi leser i Neh 3, gjelder bare forholdene på den tiden. Det er vanskelig å forstå hvordan barnet og ammen kunne holdes skjult i templet så lenge, hvis vi ikke antar at gutten oppholdt seg i yppersteprestens hus og gikk for å være hans barn.

landet som hatet det fremmede styret og den grusomme dronningen – hun som så skammelig hadde hogd ned den gamle kongeslekten.

I det sjuende året av dette sørgelige styret «tok Jojada mot til seg» og organiserte et motopprør, der alle stender i staten var like representert (2 Krøn 23,1). Hvis noen gang en bevegelse av dette slaget har vært lovlig og rettmessig, så var det denne, som var rettet mot den grusomme tronraneren på Davids trone. Krønikebøkene, som ellers alltid framstiller begivenhetene fra et prestelig, levittisk synspunkt, gir oss her noen velkomne enkeltheter. De er tydeligvis hentet fra den samme kilden som Kongebøkene øser av, selv om Kongebøkene ikke har brukt den i dette tilfellet.

Av de to beretningene får vi vite at Jojada først henvendte seg til de fem «høvedsmennene over hundre», som er nevnt ved navn i 2 Krøn 23,1.

Disse høvedsmennene hadde tydeligvis kommandoen over de fem avdelingene av kongens livvakt. Livvakten omfattet de såkalte *kari* eller *kereti*, som hadde fått dette navnet på Davids tid fordi de for det meste besto av filisteiske hjelpetropper, og *ratsim*, det vil si drabanter eller løpere.[5]

Beretningen i Krønikebøkene føyer til – noe som også i seg selv synes svært rimelig – at disse førerne fordelte seg rundt i landet for å sikre seg at familieoverhodene og levittene sluttet seg til og hjalp (2 Krøn 23,2). Det var naturligvis av den største betydning å vinne levittene, siden templet var midtpunktet som hele bevegelsen gikk ut fra. Der møttes derfor alle de sammensvorne, trolig ved en av de store høytidene, og der ble den unge prinsen vist fram for dem.

Uten tvil hadde de militære førerne allerede tidligere bundet seg med ed til Jojada og den unge prinsen. På samme måte bandt nå hele forsamlingen seg med ed til det store foretaket, som først og fremst hadde som mål å utrope den nye kongen (2 Krøn 23,3).

Ulikhetene, og likhetene, mellom de to beretningene i Kongebøkene og Krønikebøkene har fått mange til å legge sterk vekt på motsigelser som synes å finnes i enkelthetene. Men selv om det kan påvises at det finnes slike, står det fast at beretningene ikke blir svekket i sitt vesentlige innhold av den grunn. For disse tilsynelatende motsigelsene gjelder bare helt uvesentlige detaljer.

Den mest framtredende ulikheten er at Kongebøkene ser ut til å legge sammensvergelsen og gjennomføringen av den i hendene på de militære, mens Krønikebøkene lar prestene og levittene alene stå i spissen for hele bevegelsen. Men til dette må det bemerkes at også Krønikebøkene nevner de militære, og de er endog de eneste som regner opp navnene på de fem militære høvdingene. På den andre siden gir også beretningen i Kongebøkene rom for at ypperstepresten Jojada hadde overkommandoen. Både prestene og de militære førerne var naturligvis med i foretaket, og begge arbeidet på sin måte i full enighet.

Ypperstepresten satte opprøret i verk til beste for den unge prinsen som i seks år hadde vært skjult i templet, og selve slaget skulle utkjempes innenfor templets område. Et slikt opprør kunne naturligvis ikke gjennomføres uten

[5] 1 Kong 14,27; 2 Kong 11,4; 2 Krøn 30,6. Det hersker tvil om hvordan uttrykkene «kreterne og pleterne» rett skal gjengis. Noen ser dem som fellesnavn på filisteiske slekter, og Kimchi mener at det er navn på to slekter i Israel. De fleste oversetter dem likevel med «bødler og kurerer», ilbud. Etter vår mening er *kari* eller kari-stammen det gamle navnet på et korps, og navnet sikter til hvordan korpset var sammensatt da det først ble dannet.

prestenes medvirkning, like lite som man kunne se bort fra de militære når det gjaldt å sette en ny konge på tronen. Derfor lar de vesentlige trekkene i de to beretningene seg godt forlike med hverandre. Vi skal nå forsøke å vise hvilken rolle hver av de to partene hadde i opprøret – også om ikke alle skulle finne at forsøket på alle punkter gir den beste forklaringen på det tekstene antyder.

I alle fall kan det ikke være noen tvil om at beretningen i Kongebøkene handler om de oppgavene som ble gitt til de militære. Kort kan de skildres slik: På samme måte som skiftene prestene var delt inn i, avløste hverandre hver gang en ny sabbat begynte, gjorde også kongens livvakt det.

Planen man nå ble enige om, gikk ut på at vaktene, etter hvert som de ble avløst, skulle marsjere inn i templet i stedet for å gå hjem eller til brakkene. Der skulle ypperstepresten gi dem våpen fra forrådet som hadde tilhørt David, og som ble oppbevart i templet. Deretter skulle livvakten (2 Kong 11,7.11) i to avdelinger slutte seg om den nye kongen fra begge sider. De skulle hogge ned hver den som prøvde å trenge seg gjennom rekkene, og alltid omgi kongen hvor han enn gikk.

Så langt den vakten som var blitt avløst. Den vakten som derimot skulle avløse og overta plassen etter den som gikk av, skulle stilles opp i tre avdelinger. Den ene skulle som vanlig stille seg ved kongens palass, så Atalja ikke skulle fatte mistanke; for henne skulle det ikke se ut som om noe uvanlig var i gjære. Den andre avdelingen skulle ta plass ved Sur-porten, som i 2 Krøn 23,5 kalles Jesod-porten, «grunnvollsporten». Den tredje skulle stille seg i «porten bak vaktmennene», det vil si «vaktmennenes port» (2 Kong 11,19), som trolig var den egentlige utgangen fra palasset til templet.[6]

Hensikten med alt dette var å vokte palasset – ikke bare for å avlede mistanken, men også for å danne et sterkt forsvar (2 Kong 11,5) og skjære av ethvert forsøk fra Ataljas tilhengere på å ta kongens slott. Slik ville man sikre seg mot at motstanderne kunne sette i gang et motopprør. Samtidig gjaldt det å holde fast på den gamle, høytidelige skikken å sette den nye kongen på tronen omgitt av kongens livvakt, og slik gi ham alle maktens tegn idet han ble utropt til konge (1 Kong 1,35.46; 2 Kong 11,19).

Alle disse forberedelsene skulle sikre den nye kongen mot ethvert uventet angrep fra Ataljas side, og i så måte var de gjennomført med stor omtanke og nøyaktighet. Likevel lot de adgangen til selve templet stå åpen, så fienden lett kunne trenge inn den veien. Og det var naturligvis like viktig å stenge den veien for fienden – for ikke å snakke om hvor nødvendig det var å avverge at det hellige templet ble åsted for en blodig kamp og dermed vanhelliget. Derfor kan vi allerede på forhånd forstå at man også her, med ikke mindre omtanke, måtte treffe tiltak mot et mulig angrep.

Men dette måtte naturligvis falle på levittene. De var templets rette voktere, på samme måte som de militære var vakten rundt kongens person. Og i dette tilfellet var det så mye rimeligere, siden hele opprøret nettopp var gått ut fra prestene og organisert av dem sammen med høvedsmennene i livvakten.

[6] Enkelte har ment at Sur-porten var en sideinngang. Trolig sto den i direkte forbindelse med slottet, men den egentlige inngangen dit gikk likevel gjennom den såkalte «vaktmennenes port».

I dette lyset er det utenkelig at levittene ikke skulle ha fått en vesentlig del i opprøret. Ellers måtte ett av to ha skjedd: Enten måtte adgangen til templet ha stått ubevoktet og åpen for fienden, eller så måtte tempelvakten ha vært lagt i hendene på andre enn de vanlige vokterne, levittene. Det ene er like utenkelig som det andre.

Disse betraktningene levner ingen plass for tvil om at beretningen i Krønikebøkene er nøyaktig. Det eneste som må bemerkes, er dette: Mens beretningen i Kongebøkene gir oss enkelthetene om tiltakene som ble truffet for å sikre den nye kongens person og kongens slott, forteller Krønikebøkene hva som ble gjort for å sikre templet – en oppgave som, slik man kan vente, ble lagt i hendene på levittene.

Vi skal legge til noen bekreftende enkeltheter som teksten selv antyder. Selv om beretningen i Krønikebøkene ser ut til å legge alle tiltak i hendene på levittene, nevner den likevel et trekk som forutsetter de militære tiltakene Kongebøkene omtaler. Det heter nemlig at da Atalja ble ført bort for å få sin dom, ble ordren gitt – ikke til levittene, men til de militære høvedsmennene – om å føre henne ut mellom «rekkene» (*sederot*). Uttrykkene i dette verset (2 Krøn 23,14) er nesten ordrett de samme som i 2 Kong 11,15.

Det ordet som her brukes om «rekkene», forutsetter en ordnet militær oppstilling. Det er brukt i 2 Kong 11,8 om den militære vakten som skulle slå ring om kongen, men ikke om den ytre ringen som levittene skulle danne, og som ifølge 2 Krøn 23,7 også skulle «stille seg rundt omkring kongen». Av dette slutter vi at denne avdelingen av levittene dannet en ytre ring – ikke bare rundt kongen, men også rundt den indre ringen, som livvakten utgjorde.

Slik får vi også forklaringen på ordren som blir gitt til den militære ringen i 2 Kong 11,8, om å hogge ned hver den som prøvde å trenge gjennom rekkene, og på en lignende ordre i 2 Krøn 23,7, der det sies til levittene at de skulle drepe hver den som ville trenge inn i templet.

Levittenes oppgave var altså å danne den ytre ringen og stå vakt utenfor den militære kjeden, og slik stenge adgangen til tempelbygningene. Men hvis noen våget å trenge gjennom denne ringen, hadde den indre ringen av drabanter ordre om å hogge dem ned. Vi ser altså at det ble sørget omhyggelig for kongens sikkerhet: Han ble vernet av en dobbel rekke væpnede menn, livvakten i den indre forgården og levittene i den ytre og i portene.

Forklaringene her vil forhåpentlig gjøre det klart at det ikke er noen motsigelse mellom beretningene i de to kildene, slik enkelte har ment. Det er derimot lett å forklare at Krønikebøkene gir levittene hovedandelen i dette foretaket, mens Kongebøkene synes å legge det i hendene på livvakten og de militære. Forfatteren av Krønikebøkene framstiller her, som ellers, saken fra et levittisk, prestelig synspunkt, fordi hans oppgave først og fremst er å vise hvilken del prestene og levittene hadde i den nasjonale reisningen. Forfatteren av Kongebøkene har en annen oppgave: For ham gjelder det først og fremst å vise hvilken del den verdslige makten hadde.

Den ene forteller hva levittene gjorde, den andre hva livvakten og de militære gjorde. Slik utfyller de hverandre og gir oss et fullt bilde av det hele. Samtidig

framstiller de begivenhetene slik at den enes beretning peker hen til den andres, for begge beretningene hentyder til det som begge partene gjorde, og til samarbeidet mellom dem.

Spørsmålet har ellers underordnet betydning. Men når det først er reist, kan man ikke overlate det til dem som vil bruke det til å angripe kildenes pålitelighet. Det fortjener også å nevnes at Josefus (Ant. 9,7,2) i alt vesentlig bekrefter den forklaringen vi har søkt å gi ovenfor.[7]

Planen ble gjennomført i de minste enkeltheter, slik Jojada og de militære høvedsmennene – eller, som vi heller bør kalle dem, det nasjonale partiet – hadde lagt den. Det sier noe om hvor stor motviljen var blitt mot det nye styret, og særlig mot den grusomme Atalja, at hun ikke fikk nyss om hva som var i gjære, enda så mange var innviet i hemmeligheten.

Men de hadde jo også, som vist ovenfor, bundet seg med ed, og i dette foretaket sto prestene under yppersteprestens direkte kontroll. Til sist synes det bare å ha gått kort tid fra sammensvergelsen ble sluttet i templet, til den ble satt i verk (2 Kong 11,4; 2 Krøn 23,3).

På den fastsatte dagen var både drabantene og levittene på sine poster. Den unge kongen, som allerede tidligere var vist fram for de ledende mennene i templet, ble nå høytidelig innsatt (2 Kong 11,4). Kronen ble satt på hodet hans, og «vitnesbyrdet» ble overgitt til ham. Det betyr at en avskrift av loven ble lagt i hendene hans – ikke på hodet hans, slik enkelte har ment – enten den delen av loven som gjaldt kongen, den såkalte kongeloven i 5 Mos 17,18–20, eller, som man heller har antatt, loven i videre forstand.

Fordi den regelmessige tronfølgen var brutt ved Ataljas selvtekt, ble den unge kongen til sist salvet av Jojada og sønnene hans. Folket fulgte seremonien etter gammel skikk med gledesrop, klapping i hendene og hyllingsropet: «Kongen leve!» (2 Kong 11,12)[8]

Dronningen hadde hittil ikke hatt noen anelse om hva som foregikk. Men nå trengte folkets glade hyllingsrop inn til henne i palasset, og hun stormet inn i templet. Den militære vakten ved porten nektet henne ikke adgang, men det er rimelig, slik Josefus forteller, at hennes personlige livvakt ikke fikk følge henne inn i helligdommen. Synet som nå møtte henne, må med ett ha tatt bindet fra øynene hennes og vist henne hvordan sakene sto.

På en «forhøyning ved inngangen» – trolig til prestenes forgård, som kongene vanligvis brukte ved høytidelige anledninger (2 Kong 23,3; 2 Krøn 34,31) – så hun den unge kongen. Hos ham sto «høvedsmennene» og levittene og blåste i sølvtrompeter, og folket rundt omkring ropte sin hyllest til den nysalvede kongen.

[7] Det finnes andre små vanskeligheter, som vi kort skal peke på. Sur-porten, der det etter 2 Kong 11,6 skulle stå en vaktpost, er tydeligvis den samme som den såkalte «grunnvollsporten» eller Jesod-porten i 2 Krøn 23,5. Den vanlige forklaringen, at Sur bare er en avskriverfeil for Jesod – at י er falt ut og ר er satt for ד – er ikke tilfredsstillende, og feilen ligger snarere hos Krønikebøkene enn hos Kongebøkene. Septuaginta gir oss ingen hjelp her. Rabbinerne sier at det var en østport, og at den hadde sju ulike navn, blant dem Sur og Jesod. Det kan være noe riktig i det, selv om vi som regel ikke kan stole på rabbinernes arkeologiske opplysninger. Ett formål med å stille vakten der var å vokte inngangen fra palasset til templet. Av det slutter vi at Sur-porten – som kanskje også ble kalt Jesod fordi den viste hvor grunnsteinen lå – var en sideinngang til palasset, slik ordet synes å antyde, mens porten bak drabantene var den egentlige og vanlige inngangen fra palasset til templet.

[8] Talmud (Horajot 11b) bemerker at dette var grunnen til at Joasj ble salvet; det var ellers ikke skikk når den ene rettmessige kongen av Davids slekt fulgte etter den andre. Den samme grunnen gir Talmud også for at Salomo og Joakas ble salvet.

Etter den bibelske beretningen flerret Atalja klærne sine og ropte: «Opprør, opprør!» (2 Kong 11,13–14) Josefus legger til at hun også befalte de nærværende å drepe den unge kongen.

At den grusomme dronningen var til stede, og særlig at hun ropte på opprør og kongemord, ble signalet til hennes egen undergang. På Jojadas befaling ble hun ført ut av templet mellom rekkene, som var stilt opp for å hindre henne i å komme i forbindelse med tilhengerne sine. Hver den som prøvde å følge henne, skulle straks hogges ned.

Men dronningen selv måtte ikke røres innenfor templets grenser; først når hun var kommet utenfor, skulle de gå løs på henne. Og her, der «hestene går inn» – det vil si der stallene grenset til kongens palass – mistet den grusomme herskerinnen livet (2 Kong 11,15–16).

Mens dette foregikk utenfor templet, fullførte Jojada det som ennå sto igjen av den høytidelige handlingen. Det var en dobbel handling. Først lot han folket og kongen sammen fornye den brutte pakten med Herren, deres Gud. Deretter lot han kongen forplikte seg til å regjere over folket etter reglene som var fastsatt i kongeloven i 5. Mosebok (2 Kong 11,17).

Etter at den gamle ordningen slik var gjenopprettet, både i det åndelige og i det borgerlige livet, fulgte den glade skaren den unge kongen i et høytidelig opptog til palasset. Han ble ført gjennom den kongelige inngangen inn i tronsalen og satte seg på tronen. Først da, forteller beretningen, gikk folket til «Baals hus» og rev det ned, både alterne og avgudsbildene, og drepte Baals prest Mattan (2 Kong 11,18).

Jojada førte så reformen videre: Han innsatte de embetsmennene som skulle ha tilsynet med den ordnede gudstjenesten i templet etter forskriftene David hadde gitt – en ordning som senere var avskaffet (jf. 2 Krøn 23,18–19). Og så ender hele beretningen om denne åndelige omveltningen med den betegnende opplysningen: «Hele folkemengden gledet seg, og byen var rolig. Men Atalja hadde de drept med sverd» (2 Krøn 23,21).

Kapittel 2. Joasj og Jehu

Joasj (den åttende) konge i Juda, Jehu (den ellevte) konge i Israel. Atalja, Jojada og Joasj – tre skikkelser. Lærdommer av denne historien. Joasjs første regjeringsår. Templet blir satt i stand. Jojada dør. Motreformasjonen. Sakarja blir myrdet. Syrerne faller inn i landet. Sammensvergelsen mot Joasj. Kongen blir myrdet.

(2 Kong 12; 2 Krøn 24)

Ser vi tilbake på det som ble fortalt i forrige kapittel, får hendelsene en enda dypere betydning. Reisningen i nordriket, som endte med at Akabs hus ble utryddet og Jehu kom på tronen, var – som vi husker – satt i verk av profetene fra først av. Nesten straks etter fulgte en lignende bevegelse i Juda, ledet av prestene, og også den endte med Ataljas død og med at Joasj besteg tronen.

Sett fra et folkelig synspunkt var begge disse reisningene en reaksjon mot det som var fremmed og uisraelittisk i politikk og gudsdyrkelse, og et forsøk på å gjenreise de gamle ordningene i stat og kirke. Fra et høyere synspunkt var det også naturlig og i samsvar med historiens egen ånd at bevegelsen i nordriket gikk ut fra profetene. Siden Jeroboams dager fantes det jo ikke lenger noe presteskap der som Gud hadde innsatt (2 Krøn 11,14).

I Juda var det derimot det rettmessige presteskapet som tok ledelsen i den nasjonale reisningen, og etter lovens egen ånd var en slik oppgave nettopp prestenes (3 Mos 10,10; 5 Mos 33,10; Mal 2,7).

Men det vi her særlig vil peke på, er det lyset dette kaster over de ordningene Gud selv hadde innstiftet i Israel, ikke minst over forholdet mellom det åndelige livet og samfunnslivet i folket. Her ser vi hvilken innflytelse gudsfrykten fikk på det borgerlige livet og på folkets sanne frihet.

Men disse hendelsene må også ses fra en annen side, og den hjelper oss å forstå hvorfor de likevel ikke kunne gi folkets historie den oppreisningen de syntes å love. Det var Herren som her for siste gang stilte seg i veien for den sørgelige nedgangen i folkets liv, for enda en gang å avverge ulykken som truet i det fjerne. Men folket hadde kastet fra seg den oppgaven Herren hadde gitt det, og i troløshet slått inn på sine egne veier.

Det vi her leser om, kan derfor ses som en guddommelig protest mot den ugudelige utviklingen – en protest som ikke kunne unngå å vekke oppmerksomhet for en tid.

Israel hadde imidlertid ikke lenger så mye åndelig syn at de kunne forstå Herrens protest; lederne og kongene deres maktet ikke å se den gode veien. Når

profetene i nord og prestene i sør tok så ivrig del i reisningene, kunne det se ut som om det i alle fall fantes noen som kunne ha ført utviklingen inn på det rette sporet igjen.

Men vi får inntrykk av at de i disse reisningene først og fremst ville være Herrens redskaper, så hans protest kunne komme klart fram. Generelt må det heller sies at verken krigerpartiet i Israel eller folket som helhet i Juda hadde noen åndelig del i disse mektige hendelsene. Reisningene hadde ingen rot i folket: Hendelsene grep dypt inn i folkets liv, men fant ingen dypere gjenklang i det.

Men vi går videre. Det er en svært vanlig, men sørgelig og skjebnesvanger feil å tro at man i åndelige spørsmål og bevegelser kan oppnå varige gode resultater bare ved å nekte og avvise. Den som bare avviser og nekter uten å ha noe positivt å sette i stedet, vil aldri høste noen virkelig åndelig frukt.

Kan vi ikke legge en levende, åndsfylt tro inn i det vi avviser og i kampen vår mot det onde, vil vi vinne svært lite – i alle fall ingenting som blir stående. Vi skal nekte og avvise det falske fordi vi har noe sant og godt som vi vil sette i stedet. Hvor mye vi ellers kjemper mot de ugudelige og fjerner dem fra makten, vil vi likevel ikke vinne noen sann befrielse for folk og land.

Det er derfor betegnende at det heter om Jehu: «Slik utryddet Jehu Ba'al av Israel» (2 Kong 10,28), men «han vendte seg ikke bort fra de syndene som Jeroboam, Nebats sønn hadde fått Israel til å gjøre» (2 Kong 10,29).

Og om Joasj heter det at han «gjorde det som var rett i Herrens øyne, så lenge presten Jojada levde» (2 Krøn 24,2). Men etter Jojadas død forlot han og folket Herrens, sine fedres Guds hus og dyrket Astarte-bildene og de andre avgudene, og det kom vrede over Juda og Jerusalem på grunn av den skyld de pådro seg (2 Krøn 24,17–18). Og som for å framheve denne lærdommen enda tydeligere forteller Skriften at straffedommen over både Israel og Juda kom ved én og samme ulykke: Syrias konge Hasael falt inn i landet (2 Kong 10,32; 12,17–18).

Når det gjelder reisningen i sørriket Juda, har Det gamle testamente neppe noen edlere skikkelse å vise fram enn ypperstepresten Jojada, enten vi ser på ham som patriot eller som prest. Han holdt fast ved troen, enda han sto Jorams hoff nær og et slikt slektskap naturlig nok førte mange fristelser med seg. Med fare for sitt eget liv våget han å berge det lille kongebarnet og skjule det hos seg i templet i seks år. Den gang må han ha vært omkring hundre år gammel.[1]

I de seks sørgelige årene da Atalja ennå satt på Judas trone, ventet Jojada med å gripe til sterkere tiltak mot den frekke dronningen. Han så likevel at oppgaven naturlig falt på ham – både fordi han hadde berget den unge prinsen, og fordi stillingen og verdigheten hans krevde det. Han måtte, som det heter i Skriften, «ta mot til seg» (2 Krøn 23,1) for å sette dette store nasjonale verket i gang.

Og da han til sist tok saken i sin hånd, gjorde han det – for å bruke et moderne uttrykk – med fullt konstitusjonelle midler, og han gjennomførte det i en dyp og edel gudfryktig ånd.

[1]Etter 2 Krøn 24,15 døde Jojada da han var 130 år. Og siden han satte templet i stand i Joasjs tjuetredje år (2 Kong 12,6), må ypperstepresten ha vært omkring 107 år da Joasj ble konge.

Alle måtte kunne se at Atalja hadde begått en forbrytelse ved å rane til seg tronen, og at hun hadde krenket både landets lover og forfatning. Men Jojada lot seg ikke lede av øyeblikkets harme. Han gikk fram så omhyggelig som mulig og rådførte seg først med de ledende mennene i riket og sikret seg deres medvirkning. Likeså ble planen lagt i hendene på dem som det naturlig tilkom å handle i en slik sak.

Da han hadde satt den unge, rettmessige kongen på tronen og latt ham og folket sammen fornye den brutte pakten med Gud, var han ikke mindre omhyggelig med å sikre folkets konstitusjonelle rettigheter: Han lot kongen slutte en pakt til, med folket (2 Kong 11,17).

Til slutt ser vi at Jojada i tiden som fulgte, bare brukte sin store innflytelse til å fremme det som var rett og godt, og aldri til egne formål. Til dette må vi legge det han gjorde for å sette templet i stand og gi det tilbake dets gamle verdighet.

Det undrer oss derfor ikke at han ble vist en ellers uvanlig ære da han døde i en patriarkalsk alder. Han ble begravet ikke bare innenfor selve Jerusalem, der det etter overleveringen ikke fantes noen gravplass, men til og med i «Davids by» og «hos kongene, fordi han hadde gjort vel mot Israel og mot Gud og mot hans hus» (2 Krøn 24,16).[2]

Men det kanskje aller merkeligste ved denne historien er hvordan den unge prinsen Joasj ble berget, nesten ved et under. Her ble løftet om at Davids hus skulle bestå (2 Sam 7,12–16), oppfylt på en slik måte at det måtte tvinge seg fram for alle som holdt fast ved Herrens løfte om «Davids rike nåde, den visse» (Jes 55,3). Det gjaldt så mye mer som det hadde sett ut som om dette ordet ikke holdt: Atalja hadde regjert i seks år, etter at alle Davids etterkommere tilsynelatende var utryddet.

Nå ble den unge Davidssønnen utropt og salvet til konge i templet, og det ble sluttet en hellig pakt, fulgt av en vellykket åndelig fornyelse. Det måtte levende minne de oppriktige om Herrens gamle løfte og vende tankene deres fram mot den lykkelige framtiden da den rette Davidssønnen skulle komme og oppfylle alle løftene til sist.

En tid syntes også alt å gå vel, og Joasjs regjering varslet en lykkelig tid. Mens han var umyndig – og det varte ikke så lenge som ved lignende anledninger i Vesten – var det i virkeligheten Jojada som styrte rikets saker. I denne tiden gikk det ut en god innflytelse fra den gamle presten over den unge kongen. Derfor heter det også at Joasj «gjorde det som var rett i Herrens øyne, hele den tiden presten Jojada veiledet ham» (2 Kong 12,2; 2 Krøn 24,2).

Etter yppersteprestens død ble det annerledes. Det kommer bare altfor tydelig fram i det grusomme mordet på Sakarja, Jojadas sønn – en kjensgjerning som selv de negative kritikerne ikke for alvor har trukket i tvil.

Den store mangelen ved Joasjs karakter og regjering var en skjebnesvanger svakhet som minner om hans forfar Akab. Hos Joasj som hos Akab skyldtes den trolig at han manglet en fast personlig gudstro. Under Jojadas ledelse «gjorde

[2]Det heter om ham at han døde «mett av dager», et uttrykk som bare brukes om Abraham, Isak, David, Job og Jojada. Etter vår mening har man uten grunn reist tvil om denne høye alderen. I de historiske bøkene er den riktignok svært påfallende, for der går alderen ellers ikke ut over det vanlige. Men her blir den nettopp nevnt som et merkelig unntak.

han det som var rett», men han tålte likevel at folket ofret på offerhaugene (2 Kong 12,3).

Med tanke på denne karaktersvakheten hos den unge kongen må vi se det som et klokt grep av ypperstepresten at han la vekt på å ordne kongens ekteskap, noe Krønikebøkene særlig nevner (2 Krøn 24,3).[3]

Av de to dronningene nevnes den ene, Joaddan, som født i Jerusalem. Og ut fra hvor gammel hennes sønn Amasja var da han ble konge, slutter vi at faren var tjueto år da sønnen ble født (2 Krøn 25,1).[4]

Den viktigste hendelsen under Joasjs regjering er det han gjorde for å få templet satt i stand. Tempelbygningen var jo ikke så gammel at den av den grunn skulle trenge noen utbedring; det var bare gått omkring 130 år siden den sto ferdig. Men Ataljas familie hadde gjort stor skade på den, og de hadde tatt de hellige karene og redskapene og brukt dem i Baal-dyrkelsen (2 Krøn 24,7).

Det var kongen selv som tok initiativet til å sette templet i stand (2 Kong 12,4–5; 2 Krøn 24,4–5), men det lar seg ikke si sikkert i hvilket år av regjeringen det skjedde.

Etter den opprinnelige planen skulle utbedringen betales med «alle penger som kommer inn til Herrens hus som hellige gaver», det vil si alle de frivillige gavene. Uttrykket «gangbar mynt» sikter ikke til preget mynt, som ikke var i bruk før eksilet, men til sølvstykker som ble veid på små vekter og brukt til betaling.[5]

Den hellige teksten forteller at «de hellige pengene» skulle komme fra to kilder: «pengene for folk etter det verd som fastsettes for hver enkelt» – det vil si løsepengene for frivillige løfter, som skulle fastsettes etter bestemmelsene i 3 Mos 27,2 – og pengene fra frivillige gaver. Det var prestene som skulle ta seg av innsamlingen; de skulle «ta imot, hver av sine kjenninger» (2 Kong 12,5) og «sette huset i stand».

Krønikebøkene forstår det slik at pengene skulle samles inn rundt omkring i alle Judas byer. Siden gavene for en stor del skulle være frivillige, slik som ved innsamlingen til tabernaklet (2 Mos 35), er det forståelig at man så på denne framgangsmåten som den mest passende. Det gjelder ikke minst når vi husker at vi her er i en vekkelsestid, da begeistringen for det hellige verket måtte være utbredt i folket.

Kongen hadde pålagt prestene og levittene å skynde seg med saken (2 Krøn 24,5). Men i hans tjuetredje regjeringsår var det ennå ikke gjort tilfredsstillende framskritt med utbedringen av templet (2 Kong 12,6–8). Da bestemte han med prestenes samtykke å legge om innsamlingen, så alt kom til å gå gjennom hans egne og yppersteprestens hender.

[3] Canon Rawlinson peker på at det i dette tilfellet var ønskelig å få i stand et tidlig ekteskap, siden Atalja hadde utryddet alle kongssønnene. At Jojada lot den unge kongen ta to koner, mener han hadde sin grunn dels i at han ville begrense flerkoneriet som kongens forgjengere hadde praktisert, og dels i hensynet til kongehuset og etterfølgerne.

[4] Joasj døde da han var 47 år.

[5] Den norske bibeloversettelsen den gang gjenga det med «penger av enhver som går over i manntallet», med henvisning til 2 Mos 30,12 flg. Men denne forklaringen holder neppe eksegetisk, og det lar seg heller ikke bevise at påbudet i 2 Mos 30,12 flg. var ment som en varig lov for folket. I alle fall ser det ikke ut til at stedet ble forstått slik senere i historien. Uttrykket «gangbar mynt» finnes også i 1 Mos 23,16.

Vi trenger ikke tenke oss at prestene hadde gjort underslag; ordningene som nå ble innført, lar seg ikke forene med en slik oppfatning. Derimot er det forståelig at prestene ikke gikk særlig ivrig til dette arbeidet. De måtte samle inn penger fra sine venner, og dessuten ville arbeidet bidra til at deres egne inntekter i de forskjellige distriktene ble mindre. Folket stilte seg vel også kjølig til en slik innsamling; den ble lett sett på som en ny og ukjent ordning når det gjaldt å arbeide for et stort åndelig og nasjonalt verk.

Det ble annerledes da kongen selv og ypperstepresten tok saken i sin hånd. En kiste for frivillige gaver ble satt ved inngangen til prestenes forgård, på høyre side av alteret (2 Kong 12,9–11; 2 Krøn 24,8–11). Over hele landet gikk det ut et opprop om å komme med gaver, slik Moses en gang hadde gjort da tabernaklet skulle bygges i ørkenen. Det ble tatt imot med glede over alt, og tusener valfartet til Jerusalem med gavene sine.

Alle de andre ordningene var like vellykte. Når kisten var full, ble den båret inn i kongens kammer og åpnet i nærvær av kongens skriver og ypperstepresten eller hans stedfortreder. Pengene ble fylt i sekker og veid, så man kunne vite hvor mye som var kommet inn. Deretter ga man de veide pengene til dem som utførte arbeidet og «hadde tilsyn med Herrens hus», det vil si dem som ledet utbedringen.

Ifølge 2 Krøn 24,12 var det levitter som hadde ansvaret for dette, og så pålitelige menn at man ikke trengte å kontrollere hva de betalte ut til arbeiderne. Pengene ble først og fremst brukt til å sette templet i stand (2 Kong 12,13–14). Men da templet var ferdig, ble resten brukt til å kjøpe hellige kar (2 Krøn 24,14).

Det blir også nevnt at innsamlingen ikke minsket prestenes inntekter det minste (2 Kong 12,16), dels for å vise hvor villig folket gikk inn for denne store saken, og dels for å gi et inntrykk av den åndelige vekkelsen.[6]

Vi merker oss at det tjuetredje året av Joasjs regjering, da kongen tok den forsinkede utbedringen av templet i egne hender, nettopp faller sammen med den store ulykken som kom over Israel etter Jehus død (se neste kapittel). Jehus sønn kom på tronen og vendte delvis tilbake til den sanne gudsdyrkelsen, og deretter rykket Hasael inn i Israel. Begge deler må ha virket inn på hvordan det gikk i Juda.

Kort etter at templet var satt i stand, døde Jojada. Dermed fikk «Judas høvdinger» den anledningen de hadde ønsket seg til å sette i gang en motreformasjon. Det var å vente at det moralske forfallet, som hadde vært så sterkt under de foregående kongene, måtte ha satt sine sørgelige spor i de ledende mennene.

Den gjennomførte moralske strengheten i dyrkelsen av Jehova måtte virke skremmende og trykkende på dem som ikke hadde noe feste for den. Den sto i skarp motsetning til den vellystige Astarte-dyrkelsen med avgudsbildene sine og Baal-dyrkelsen som hørte sammen med den – og de passet langt bedre til tidens slappe moralske bevissthet.

[6] Loven ga ikke prestene noen pengeytelser i forbindelse med syndofrene. Men vi kan slutte at det var praksis at prestene i tillegg til offerkjøttet av syndofrene også fikk en pengegave; jf. 3 Mos 6,18–22.

Derfor gikk nå også «høvdingene» fram for kongen – «de kastet seg ned for ham» (2 Krøn 24,17) – og ba ydmykt om å få denne gudsdyrkelsen innført igjen. Joasj ga etter. Skriften anklager ham riktignok ikke uttrykkelig for selv å ha tatt del i avgudsdyrkelsen. Likevel førte denne innrømmelsen til et sørgelig frafall, som snart måtte dra en forferdelig dom etter seg. Samtidig ble alt som den tidligere reformasjonen hadde søkt å gjenreise, helt ødelagt.

Man har hatt vanskelig for å forstå denne omsvingningen hos Joasj og har derfor innvendt at en så sterk forandring er lite tenkelig mot slutten av regjeringen hans. Men vi har grunner nok til å forklare den når vi tar hensyn til Joasjs svake karakter, som ikke lenger hadde noen støtte i ypperstepresten Jojada, mens høvdingene fikk mer og mer innflytelse over ham.

Til dette kommer fienden som truet fra nord, og at kongen i første omgang bare føyde seg etter høvdingenes egen dragning mot den hedenske dyrkelsen fra før. Ellers trenger man bare å sammenligne denne historien med det vi leser i 1 Kong 15,9–24 om Asa og slutten på hans regjering, så finner man analogier som kaster lys over den.

Kongen hadde godkjent at avgudsdyrkelsen ble innført igjen i Juda, og det førte snart med seg en straffedom over hele folket. Men også her sendte Guds nåde først formaninger og advarsler ved sine sendebud, profetene (2 Krøn 24,19). Blant dem skal vi kanskje regne profeten Joel, for profetiene hans ser ut til å høre hjemme i den håpefulle tiden med åndelig fornyelse i begynnelsen av Joasjs regjering. Men profetenes advarsler fant ikke gehør; tvert imot vakte de bare motstand hos folket og de ledende mennene. Likevel tålte man ennå profetene på grunn av deres særlige stilling og sendelse.

Annerledes var det når det var ypperstepresten som sto fram mot forfallet. Sakarja – Jojadas sønn eller kanskje heller sønnesønn – talte som ypperstepresten til folket som sto samlet omkring ham, og holdt deres synd fram for dem, drevet av Guds Ånd. Da gikk folket og høvdingene sammen mot ham. Med kongens samtykke stormet de inn på ham uten å ta hensyn til det hellige stedet og steinet ham «mellom templet og alteret» (2 Krøn 24,20–21).[7]

Det var en fryktelig forbrytelse. Den har særlig betydning fordi den er et forbilde på det som senere skjedde med Israels store profet, Herren Kristus. Den døden folket i sin opphisselse dømte Sakarja til, var den loven fastsatte for avgudsdyrkelse og gudsbespottelse (3 Mos 20,2; 24,23).

Både Sakarjas og Kristi mordere brukte mot sine offer den dødsdommen de selv hadde fortjent. Og i begge tilfeller var det nidkjærhet for Guds sak og Åndens vitnesbyrd som framkalte forbrytelsen. I begge tilfeller var det dessuten en synd hele folket sto bak, der folket og lederne hadde like stor del; begge gangene var misgjerningen knyttet til templet og var utslag av et nasjonalt frafall fra Gud. Derfor kom straffedommen også begge gangene over hele folket.

Og likevel er det viktige forskjeller. Da Sakarja døde, ropte han: «Herren skal se det og hevne det!» (2 Krøn 24,22) Men da Herren viste til denne hendelsen som et motstykke til det som skulle komme over ham selv, lot han ingen per-

[7] I Matt 23,35 kalles han Barakias sønn. Det er grunn til å anta – og Jojadas høye alder ved hans død gjør det særlig rimelig – at Jojada ikke ble etterfulgt av sin egen sønn, men av sin sønnesønn, Sakarja, Barakias sønn.

sonlig bitterhet komme til orde. Han sa bare: «Se, huset deres skal bli liggende øde!» (Matt 23,38)

Ja, det er en enda mer bemerkelsesverdig forskjell. Den døende Sakarja pekte fram mot dommen, men hos Herren finner vi et løfte om at han skal komme igjen i nåde og miskunn til det utakknemlige folket, og et ord om Israels anger og omvendelse (Matt 23,39).

Den jødiske overleveringen har også bevart minnet om denne forbrytelsen som hele folket sto bak, om enn med mange legendariske utsmykninger. Den forteller at yppersteprestens blod ikke lot seg vaske bort fra den hellige grunnen. Det fortsatte å boble opp da Nebusaradan kom inn i templet to og et halvt hundreår senere, og det ble først borte etter at mange prester var blitt hogd ned i templet.[8]

Den varslede straffedommen over Juda lot ikke vente lenge på seg. Stiller vi sammen de enkelte opplysningene i Kongebøkene og Krønikebøkene, får vi vite at Syrias konge Hasael gjorde et seierrikt innfall i Juda nøyaktig ett år etter mordet på Sakarja (2 Krøn 24,23). Vi tar ikke feil når vi forbinder dette toget med kongen av Damaskus' felttog mot nordriket Israel (2 Kong 13,3.7.22).

Først erobret Hasael landet øst og vest for Jordan, og Gilead led særlig hardt (Am 1,3). Deretter ser det ut til at han rykket inn i filistrenes land, enten for å erobre det eller kanskje til og med fordi filistrene selv ba ham om det.

Den siste antakelsen er, som vi skal se, den mest naturlige. Den ser ut til å ha støtte både i beleiringen og erobringen av Gat og i at filistrenes byer står sammen med Hasael i Amos' profetier (Am 1,6–10). Av dem går det nemlig fram at filistrenes byer hadde hatt stor del i bortføringen av de judeiske fangene som Hasael tok under dette toget.

Gats historie fortjener særlig oppmerksomhet. Under Salomos regjering ser det ut til at byen hadde sin egen konge, men under Judas overherredømme (1 Kong 2,39). Da Salomos sønn Rehabeam var konge, nevnes Gat som en av byene som ble befestet for å verne Juda mot sør (2 Krøn 11,8).

Judas overherredømme over filistrenes land ser ut til å ha vart helt til Josjafats tid (2 Krøn 17,11). Vi har ingen midler til å avgjøre om det egyptiske toget på Asas tid rokket ved forholdene i filistrenes land eller ikke. Men vi ser at filistrene tok aktivt del både i dette og i andre fiendtlige angrep på Juda (2 Krøn 21,16–17).

Av alle disse grunnene virker det sannsynlig at befolkningen i Gat – den eneste byen som ennå sto under Juda – hadde kalt syrerne til hjelp etter deres seierrike tog mot Israel. Slik må vi forklare at Hasael rykket inn i filistrenes land og beleiret Gat. Fra Gat til Jerusalem er det omkring 40 kilometer, og da den judeiske festningen i Gat var overvunnet, var det et naturlig skritt for fienden å rykke mot selve Juda.

[8] Fortellingen om mordet på Sakarja gjengis – med forskjellige variasjoner – både i den babylonske Talmud (Sanh. 96b; Gitt. 57b), i den jerusalemske Talmud (Jer. Taan. 69a, b) og i Midrasj til Forkynneren og Klagesangene. Etter den jødiske overleveringen var det en sjudobbelt misgjerning: De hadde myrdet en som var prest, profet og dommer; de utøste uskyldig blod i templets forgård; og det skjedde på en sabbat, ja, på den store forsoningsdagen (se Targum til Klag 2,20). Det fortjener særlig å merkes at Sakarja her, som i Matt 23,35, kalles «Iddos sønn» (jf. Esra 5,1; 6,14). Iddo var bestefar til Sakarja og far til Barakias, og Barakias' navn er forbigått (som i 1 Mos 29,5; 2 Kong 9,20), trolig fordi Sakarja fulgte umiddelbart etter Iddo (Neh 12,4.16).

Selv om syrerne var langt færre enn Joasjs hær, led Juda et stort nederlag. Blant de falne var de «høvdingene» som hadde ledet den ugudelige bevegelsen som endte med mordet på Sakarja i templet. Krønikebøkene (2 Krøn 24,24) legger særlig vekt på at det var Herren som på denne måten førte straffedommen over Joasj. Med en overlegen hær ble han slått – i den skarpeste motsetning til seieren Asa ved en lignende anledning vant over en overlegen fiende med små stridskrefter (2 Krøn 14,9 flg.).

Og likevel var dette bare begynnelsen på straffedommen over Joasj. Ifølge 2 Kong 12,18 avverget han at hovedstaden ble inntatt, ved å kjøpe fienden bort med de hellige tingene som hørte templet til, og med skattene i palasset.[9]

Den syriske hæren dro bort under svært ydmykende og skjebnesvangre forhold for Juda, og snart fulgte også sørgelige hendelser innenlands. Joasj lå syk – trolig av sår han hadde fått i krigen – i den befestede borgen Millo (1 Kong 9,15), og der døde han som offer for en palassrevolusjon. To av hans egne tjenere myrdet ham på sykeleiet (2 Kong 12,20–21; 2 Krøn 24,25).[10][11]

I forbindelse med beretningen om hans død minner Krønikebøkene om mordet på Sakarja, Jojadas sønnesønn. Det betyr ikke at morderne ville hevne prestens død, men at Herrens hånd ledet hendelsene slik.

Sammensvergelsen skyldtes uten tvil at kongen var blitt upopulær på grunn av ulykkene som kom over land og folk mot slutten av regjeringen hans. Selv de som helst ville se den strenge dyrkelsen av Jehova stanset og erstattet av Baal-dyrkelsen, må ha følt at alle disse ulykkene for folket hang sammen med mordet på Sakarja i templet – et mord kongen hadde del i. Slik reiste ikke bare den sanne gudsfrykten seg mot Joasj, men også overtroen.

Og han var sunket så dypt i folkets aktelse at ingen tok hans parti, enda han ble myrdet. Joasj ble begravet i Davids by, men han fikk ikke plass i kongegravene.[12][13]

[9] Noen har spurt hvorfor det trengtes så store anstrengelser med innsamlinger for å sette templet i stand når det fantes urørte skatter i dets eie. Det er lett å svare på: Å selge ting som var helliget templet, selv til et formål som å utbedre skadene på Herrens hus, ville man ha sett på som tempelran. De tingene tidligere konger hadde helliget templet (2 Kong 12,18), og som Atalja hadde tatt i bruk i Baal-dyrkelsen, ble uten tvil ført tilbake til templet da Joasj besteg tronen.

[10] Tilføyelsen «på veien ned til Silla» (2 Kong 12,20) betegner et sted som ikke lenger kan påvises nærmere.

[11] De forskjellige navnene i 2 Kong 12,21 og 2 Krøn 24,26 er lette å forklare. Det første navnet i 2 Kongebok, Josakar, gjengis i 2 Krønikebok med Sabad. Her er den første stavelsen «Jo» – det vil si Jehova – falt bort, og det som var igjen, er ved en lett forklarlig avskriverfeil blitt til Sabad. Navnet på den andre morderens mor gjengir Krønikebøkene i den fyldigere formen Sjimrit i stedet for Sjomer, som i Kongebøkene. Krønikebøkene oppgir også hvilket folk mødrene hørte til.

[12] Flertallet «presten Jojadas sønner» i 2 Krøn 24,25 er tydeligvis en skrivefeil for entall, «sønn» – én bokstav i det hebraiske. Slik har også Septuaginta og Vulgata det.

[13] Rabbinerne viser hvordan Joasj fikk nøyaktig gjengjeld for det onde han hadde gjort. Han kastet av seg Herrens åk; derfor gjorde også tjenerne hans opprør mot hans styre. Han glemte hva han skyldte Jojada; derfor glemte også tjenerne hans hva de skyldte sin herre. Joasj drepte, og derfor ble han selv drept. Han tok ikke hensyn til prestens verdighet; derfor aktet heller ikke tjenerne hans på at han var konge, sønn av en konge.

Kapittel 3. Joakas og Joasj av Israel

Joasj (den åttende) konge i Juda. Joakas og Joasj (den tolvte og trettende) konger i Israel. Joakas blir konge. Tidsregningen i denne perioden. Hans regjering. Krigene med Syria. De assyriske minnesmerkene. Joakas' bønn og svaret på den. Det særegne ved teksten. Åndelige lærdommer av denne historien. Joasj blir konge. Kongene av Jehus ætt bryter med Akabs politikk. Profetenes nye stilling og forklaringen på den. De tre grunnsynspunktene i profetenes historie. Det siste møtet mellom Joasj og Elisja. Lærdommer av det. Underet etter Elisjas død. Seire over syrerne.

(2 Kong 13)

Kong Joasj av Juda regjerte uvanlig lenge, i førti år. Han besteg tronen i Jehus sjuende år, og han overlevde ikke bare Jehu og hans sønn og etterfølger Joakas, men levde også lenge nok til å se Joasj bli konge i Israel. Ifølge den bibelske teksten etterfulgte Joakas sin far Jehu på Israels trone i det tjuetredje – eller mer nøyaktig det tjueførste – året til Judas konge Joasj. Joakas' regjering varte i sytten år og var fylt av uavlatelige kriger med Syria, til stadig større ydmykelse for Israel.[1]

[1]Sammenligner vi 2 Kong 13,1 («det tjuetredje år») med 13,10 («det trettisjuende år»), ser vi at de to tallene strider mot hverandre. Tok Joakas over regjeringen i Joasjs tjuetredje år og regjerte i sytten år, er det umulig at hans sønn Joasj kunne bli konge i Israel i Judas konge Joasjs trettisjuende år; det måtte i stedet ha vært i hans førtiende eller trettiniende år. Uten å gå nærmere inn på hvilket av disse tallene som må rettes, nevner vi bare det Josefus forteller (Ant. 9,8,5): at Israels konge Joakas i virkeligheten ble konge i Judas konge Joasjs tjueførste regjeringsår. Hva man enn mener om hvordan Kongebøkene ble til, bør det være klart for alle at en slik motsigelse ikke kunne ha unngått forfatterens oppmerksomhet. Derfor bør man være forsiktig med å kritisere tallene i 13,1 og 10. En dag kommer det vel en fornuftig løsning på motsigelsen, men foreløpig har vi ingen midler til å løse den. Det er ikke urimelig å tro at løsningen ligger – ikke, som det er foreslått, i at det hebraiske talltegnet for 23 er skrevet i stedet for tegnet for 21 – men i den særegne måten jødene regnet året for en ny konge på, nemlig fra måneden nisan. Slik var det i Juda, mens en annen måte å regne på etter hvert sneg seg inn i Israel. Når vi støter på en slik uoverensstemmelse i tidsregningen, der det er åpenbart at den ikke kan skyldes uvitenhet hos forfatterne, bør vi ta det som en advarsel mot å behandle også andre kronologiske motsigelser vilkårlig; med voksende kunnskap på dette feltet lar det seg kanskje finne en løsning også på dem. Denne merknaden gjelder ikke bare dette tilfellet, men særlig de motsigelsene i tidsregningen som synes å være mellom de bibelske opplysningene og de assyriske minnesmerkene. Det er påvist at opplysningene på minnesmerkene ikke alltid er pålitelige (se Herzogs Real-Encyklopädie XVII, s. 475, ny utgave). Det er utsikt til å finne en tilfredsstillende løsning på uoverensstemmelsene, og vi viser i den forbindelse til at de to tidsregningene stemmer overens når det gjelder året for Samarias fall (722 f.Kr.; se tillegget til bind VI, der dette spørsmålet er behandlet). I tiden før denne hendelsen finner vi derimot avvik i beregningene, men de varierer fra regjering til regjering. Det samme gjelder tiden etter Samarias fall, der det på ett punkt er en forskjell på tretten år (se Schrader, Die Keilinschriften und das Alte Testament, 2. utg., s. 466). Men når de to kildene faller sammen i tidfestingen av Samarias fall, synes det svært rimelig at man en dag også vil finne en annen forklaring på de opplysningene der de går fra hverandre. Kamphausen og Riehm har kraftig tilbakevist den grunnløse og frekke dristigheten som enkelte kritikere har forkastet de bibelske bøkenes tidsregning med (se Herzogs Real-Encyklopädie, s. 469). Ellers må vi holde fast ved at dette er spørsmål av underordnet betydning, og det må innrømmes at det også lett kan ha sneket seg inn feil da teksten ble skrevet av gjennom tidene. Spørsmålene er grundig undersøkt – uten at man ennå har nådd fram til noen tilfredsstillende løsning – i Church Quarterly Review for januar 1886 og i artikkelen «Zeitrechnung» i bind XVII av den nye utgaven av Herzogs Real-Encyklopädie.

Kongeboken behandler denne historien svært kort, for den er særlig opptatt av å få fram de dypere årsakene til Israels ulykker: at kongen og folket falt stadig lenger bort fra Herren. Derimot får vi velkomne opplysninger om den politiske historien i de korte meldingene på de assyriske minnesmerkene. Vi husker at syrerne allerede under Jehus regjering hadde begynt å rive til seg deler av Israel.[2]

Den bibelske meldingen om Hasaels gjentatte erobringer er ganske generell og gjelder ikke bare Jehus tid (2 Kong 10,32–33). Men beretningene på de assyriske minnesmerkene viser at Hasael lå i krig med det mektige assyriske riket, at han ble slått og tvunget til å be om fred på ydmykende vilkår. De forteller også at Jehu betalte skatt til den mektige assyriske kongen – eller mer nøyaktig at han hadde inngått forbund med Assyria og dermed var forpliktet til å betale en årlig skatt.[3]

Da det var sluttet fred mellom Assyria og Hasael, ser det ut til at Hasael vendte våpnene sine mot Israel, som hadde vært Assyrias forbundsfelle. Etter en rekke seire erobret han hele landet øst for Jordan. Under Joakas' regjering utvidet han så erobringene til vestsiden også og slo Israel over alt.

Til slutt måtte Joakas søke ly med hæren sin i den eneste tilfluktsstaden de hadde igjen, Samaria, og der hadde han bare «femti hestfolk og ti vogner og ti tusen fotfolk» igjen (2 Kong 13,7). Resten hadde, for å bruke Skriftens uttrykksfulle ord, «kongen i Syria … ødelagt og tresket … til støv» (2 Kong 13,7).[4]

Som antydet i et tidligere kapittel merker vi oss igjen at utbedringen av templet tok til to år etter at Joakas ble konge, nemlig i Joasjs tjuetredje regjeringsår (2 Kong 12,6), mens syrerne seierrikt rev til seg deler av Israel.

Vi tar neppe feil når vi forbinder de syriske innfallene og seirene i Israel med den nasjonale reisningen i Juda. Judeerne hadde all grunn til å frykte fienden som brøt inn, og til å se Guds straffedommer over den tidligere avgudsdyrkelsen komme nær inn på livet, slik de hadde falt knusende over Israel.

Til slutt må vi føye til en forklaring om Hasaels felttog mot Gat (2 Kong 12,17), som endte med at han også rykket mot Jerusalem, slik vi har pekt på: De assyriske minnesmerkene nevner ofte at filistrenes byer langs kysten var skattskyldige til Assyria.

Fra disse korte opplysningene om den politiske historien vender vi oss til det som er hovedformålet for den hellige forfatteren: å vise de åndelige årsakene som førte til disse hendelsene. Den bibelske teksten er her svært innviklet, for det ser ut til at forfatterne av kildene vi har, har tatt inn merknader som er kastet om hverandre. Vi skal i det følgende søke å sette opp den mest naturlige rekkefølgen.

Den vanlige opplysningen (2 Kong 13,1) om at Joakas ble konge, og om hvor lenge han regjerte, følges av en ganske generell karakteristikk av denne kongens sinnelag (13,2): Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, og holdt fast ved den falske gudsdyrkelsen som Jeroboam hadde innført.

[2] Se bind VI, s. 194.
[3] Se innskriftene hos Schrader, s. 207–210, som forteller om de assyriske seirene og om Jehus skatt.
[4] Legg merke til disse nøyaktige opplysningene; de forutsetter at forfatteren kjente skriftlige kilder godt.

Deretter har vi i vers 3 meldingen om Guds straffedom over disse syndene: Israel ble gitt i hendene på Syrias konge Hasael og hans sønn og etterfølger Benhadad. Det neste verset, vers 4, forteller om Joakas' anger og bønn, som ulykkene hadde drevet ham til, og om at Gud nådig hørte ham, selv om svaret ikke kom straks (se 13,22–25).

Versene 5 og 6 danner en parentes, som kanskje begynner allerede med vers 4. Hentydningen i vers 3 til Benhadads kriger, som ellers bare kunne gjelde Joakas' tid, er nok heller av generell art (se 13,22 og 25). I alle fall blir de historiske meldingene tatt opp igjen med vers 7, som forteller hvor trykket riket var under Joakas, mens vers 8 og 9 på vanlig måte forteller om Joakas' død og om at hans sønn Joasj ble konge.

Slik inneholder vers 5 og 6, som sagt, en innskutt opplysning om hvordan Gud hørte Joakas' bønn ved å reise opp en «redningsmann» for Israel (13,5), og om hvordan denne barmhjertige inngripen fra Herren likevel ikke forandret den åndelige tilstanden i Israel (13,6). Folket fortsatte ikke bare i Jeroboams synder, men «også Astarte-bildet ble stående i Samaria».[5]

Denne innskutte opplysningen er av ganske generell art. «Redningsmannen» som nevnes der, sikter først og fremst til Joasj (13,25) og deretter særlig til Jeroboam II (2 Kong 14,25–27). Likeså må beretningen i 2 Kong 13,6 om at Israels åndelige liv gikk stadig nedover, ses som en generell beskrivelse som ikke er begrenset til Joakas', Joasjs eller Jeroboam IIs regjering.

Og det sterkt framhevede uttrykket at «Israels barn bodde i sine hjem som før» – ordrett «i teltene sine» – skal minne om den lykkelige, for lengst forsvunne urtiden da folket bodde i fred. Tanken er å framheve hvor stor og gjennomgripende befrielsen fra syrerne var ved Jeroboam II: Folket bodde igjen trygt og i full sikkerhet som i de gamle, lykkelige dagene.[6]

Men parentesen i vers 5 og 6 er ikke den eneste i dette kapitlet. Den korte meldingen i vers 10–13 om at Joasj ble konge, om hvordan regjeringen hans var, om hans død og om at hans sønn Jeroboam II ble konge, ser ut til å være hentet fra den samme historiske kilden som den foregående, like korte meldingen om Joakas.

Deretter følger i vers 14–21 en innskutt beretning om det som hendte da Elisja døde. Vi tror den er hentet fra en annen kilde, trolig en beretning om profetene Elias og Elisjas liv og virke. I vers 22–25 knytter forfatteren an til dette ved å ta opp igjen den mer generelle meldingen i vers 4–6 og føre den videre.

Til slutt blir Joasjs historie, som bare ble nevnt kort i 13,9–13, tatt opp igjen i kap. 14 og fortalt utførlig i sammenheng med Juda-kongens historie. Den er kanskje hentet fra Judas kongers krønike, slik de korte merknadene foran kan være hentet fra Israels kongers krønike.[7]

Ser vi så denne historien fra et annet og høyere synspunkt, merker vi oss først at Herren i nåde var rede til å høre Joakas' bønn. I sin miskunn ville han så å si

[5] Om den tøylesløse Astarte-dyrkelsen og seremoniene som hørte til den, viser vi til bind V av dette verket, s. 139, og til kap. XIV i samme bind. Fullstendig opplysning får man ellers i Riehms Handwörterbuch des biblischen Altertums I, s. 111–115.

[6] Merk særlig uttrykket i 14,27: «derfor frelste han dem».

[7] I bind VI, kap. X, har vi uttalt en formodning om at forfatterne av Kongebøkene hadde en slik biografisk skildring av disse profetenes liv for seg.

ta imot hvert tegn på anger og omvendelse i Israel med glede. Ved den frelsen han sendte som svar på bønnen, ville han oppmuntre folket til full omvendelse og vise dem at deres lykke og ulykke helt og holdent hang av forholdet deres til ham.

Og for vår del får vi her det sterkeste vitnesbyrd om at vi kan vente å bli hørt av Herren når vi vender om til ham, selv om vi er kommet aldri så langt ned. For selv en Joakas' bønn lot han ikke gå upåaktet hen. Men selv om bønnen ble hørt straks, lot det egentlige svaret på den vente på seg.

Dette er herlige lærdommer som vi ikke kan legge oss alvorlig nok på hjertet. De står ikke alene her; hele Skriften støtter dem, for over alt hører vi om vår Gud som en Far som hører bønn og svarer i den tiden hans visdom finner rett. Sett fra denne siden føyer stedet vårt seg harmonisk inn i Skriftens lære som helhet.

Så til de historiske meldingene som er kastet om hverandre, og som vi har søkt å ordne i naturlig rekkefølge. Ved et overfladisk blikk kunne det se ut som om mangelen på indre sammenheng talte mot påliteligheten deres. Men ser vi dypere, er nettopp dette et vitnesbyrd om at de er historisk ekte. De er hentet fra forskjellige kilder og gjengitt enkelt og uten bearbeidelse, og nettopp dette særpreget bør styrke tilliten vår til dem.

Joakas ble etterfulgt på Israels trone av sin sønn Joasj, som regjerte i seksten år (2 Kong 13,10–11). I åndelig henseende lignet regjeringen hans farens, for Skriften beskriver den som en fortsettelse i synden til Jeroboam, Nebats sønn. Denne tilbakevendingen til politikken og gudsdyrkelsen til Jeroboam, rikets grunnlegger, viser oss hvor fullstendig Jehu hadde lykkes med å gjennomføre sin reform, og hvor dypt motviljen mot Akabs hus' styre og gudsdyrkelse hadde trengt inn i folkets bevissthet. Vi finner en hentydning i samme retning i at Joasjs sønn og etterfølger fikk navnet Jeroboam etter rikets grunnlegger.

Jehu hadde bygd makten sin på hæren, og etterfølgerne hans fortsatte i samme spor. Det ser vi av krigsforbundene kongene av Jehus hus sluttet med det assyriske riket, av de stadige – og omsider seierrike – krigene mot Syria under hele dette dynastiet og til slutt av krigen mot Judas konge Amasja (2 Kong 13,12). Både i dette og særlig i avskaffelsen av Akabs gudsdyrkelse kommer det klart fram hvordan kongene av dette dynastiet brøt med Akabs politikk og slo inn på andre veier.

Vi tar heller ikke feil når vi ser den samme motviljen mot det styrtede kongehusets styre som grunnen til at kongene av det nye dynastiet prøvde å komme på vennskapelig fot med Herrens profeter. Noe av det første Jehu gjorde, var å be Jonadab, Rekabs sønn, stige opp i kongevognen og ta del i det høytidelige inntoget i Samaria, for å være vitne til hans nidkjærhet for Herrens sak (2 Kong 10,16).

Hans første politiske handling som konge var å rive ned Baals tempel og gjøre ende på prestene og dyrkelsen der (2 Kong 10,18–28). Og når han deretter lot Akabs etterkommere hogge ned sammen med høvdingene fra Juda (2 Kong 10,13–14), så folket i Israel uten tvil også dette som et utslag av hans nidkjærhet for den sanne gudsdyrkelsen. Og slik Jehu begynte, fortsatte etter-

følgerne hans. Vi finner antydninger i den retningen i Joakas' bønn til Herren (2 Kong 13,4) og i at Joasj var til stede ved profeten Elisjas dødsleie (2 Kong 13,14).

Men hvordan stilte så Herrens profeter seg, og særlig Elisja, til det nye kongehuset? Vi vet jo at det hadde grunnlagt makten sin ved en rekke forbrytelser og ikke tatt det minste hensyn til dyrkelsen av den sanne Gud. Spørsmålet er av interesse, men det lar seg ikke besvare uten videre. Profetenes stilling i denne tiden var svært vanskelig. Tar vi ikke i betraktning de forskjellige hensynene som naturlig nok veide tungt for dem, kommer vi lett til å gi et ensidig svar.

Vi setter derfor opp tre generelle synspunkter som kan hjelpe oss til et riktig syn på profetenes holdning i denne tiden. For det første var oppgaven deres å være lydige redskaper til å utføre Guds befalinger til dem, og de skulle ikke stå i noe personlig avhengighetsforhold til mennesker eller hendelser. For det andre gjaldt Guds befalinger – og dermed også profetenes opptreden, enten det var straffedom eller frelse – alltid hendelsene i seg selv, ikke personene som sådanne.

Og endelig var hensikten med alt på den ene siden å stadfeste at Herrens handlemåte var rett, og på den andre å stanse det åndelige og dermed også det nasjonale forfallet i Israels liv.

Det var nødvendig at en åpenbar straffedom kom og feide bort Akab og alt som hørte sammen med hans regjering, og under datidens forhold var Jehu det mest skikkede redskapet til det. Så langt – men også bare så langt – hadde Jehus motreformasjon profetenes støtte og tilslutning.

Videre var det i samsvar med Guds nådeplan at Herren skulle møte og oppmuntre det første tegnet på en åndelig forståelse av straffedommen som brøt inn. Derfor ble Joakas' bønn hørt, og derfor finner vi også kongen ved den døende profetens leie; han ser ut til å ha hatt et åpent øye for løftene om befrielse som ble gitt. Av samme grunn møter vi her også løftene ved Jona, Amittais sønn (2 Kong 14,25).

Men i alt dette må vi heller ikke overse den rent menneskelige siden av saken. Profetene var riktignok først og fremst Guds sendebud, men de var også sanne patrioter og sterkt grepet av nasjonal begeistring – og det ikke på tross av embetet sitt, men snarere i kraft av det. Enhver nasjonal reisning, enhver utsikt til at folket ville vende tilbake til Gud, hadde deres varmeste sympati og fikk kraftig oppmuntring fra deres side.

Kort sagt: Når det gjaldt å reagere mot det tidligere uvesenet og å fornye gudsdyrkelsen, stilte de seg med varme og begeistring på folkets og kongenes side der de kunne. De medvirket hvor og når de våget, og la bare fram sin protest, advarsel eller dom når de måtte.

Både av Jonadabs opptreden overfor Jehu (jf. bind VI, s. 192) og av Elisjas holdning i lignende tilfeller går det fram at de ga sin medvirkning der den ikke måtte holdes tilbake, og at de aldri gikk med på det som var urett eller stred mot deres åndelige oppdrag.[8]

[8] For Israels konger må disse profetene ha vært noen høyst underlige mennesker. Nettopp der kongene i sin åndelige sløvhet og misforståelse mente å ha dem på sin side, så de dem skille lag med seg. De forsto ikke grunnene som var avgjørende for profetene. Det krevdes åndelig innsikt for å forstå at profetene like lite var kommet for å være politiske partifeller som politiske motstandere, og at de likevel kunne være begge deler når forholdene lå slik

Trengtes det et nærmere vitnesbyrd om det vi har påvist ovenfor, finner vi det i det som nå blir fortalt om det siste møtet mellom kong Joasj og profeten Elisja. Det var nå gått førtifem år siden Jehu ble salvet. Siden Elisja allerede nevnes under Akabs regjering (1 Kong 19,19), må han naturligvis nå ha nådd en høy alder.

Det virker underlig at vi ikke har noen opplysninger om hans offentlige virksomhet i alle disse årene siden Jehu ble konge. Det er likevel umulig å avgjøre om ikke en eller annen av de mektige gjerningene det alt er fortalt om, hører til denne perioden. Som vi har uttalt en formodning om, er de hentet fra et eget biografisk verk om Elisja og tatt inn i vår historie uten hensyn til tidsrekkefølgen. Derfor kan ingenting avgjørende sies om dette.

Det kan også være at virksomheten hans i denne tiden ikke hadde den offentlige karakteren den hadde før, og derfor ikke fikk noen plass i vår temmelig kortfattede framstilling av Israels historie. Kanskje skal vi også se et utslag av Elisjas offentlige virksomhet i denne tiden i profetordet som kom til Jehu (2 Kong 10,30), og kanskje skrev de åndelige inntrykkene som førte til Joakas' bønn, seg likeså fra ham. Vi kan bare uttale formodninger.

Så mye kan vi likevel si med visshet: Den gamle profeten var ikke blitt glemt i Israel. Han bodde, som vi vet, i Samaria, og det viser seg nå at han var så kjent og aktet at ryktet om sykdommen hans fikk kong Joasj til å skynde seg ned til leiet hans.

Vi kunne heller ikke godt tenke oss at Israels historie ville gå forbi profetens død uten et ord, eller at Elisja skulle ha gått bort uten at det fra dødsleiet hans var kommet et ord fra Herren om Israels framtid. Hadde det ikke skjedd, ville seieren Israel vant over Syria, ikke blitt tilskrevet Joakas' bønn og Herrens svar på den, men Joasjs tapperhet og krigslykke.[9]

Det er en slående motsetning mellom den unge kongen, der han sto ved den gamle mannens dødsleie, og den døende profeten. Elisja var full av tillit og mot. Kongen derimot var overveldet av frykt og sorg over profetens død; han bøyde seg over ansiktet hans, gråt og sa: «Min far, min far! Israels vogner og ryttere!» (2 Kong 13,14)

Det var de samme ordene Elisja selv hadde sagt da Elia ble tatt bort fra ham (2 Kong 2,12), men nå ble de sagt i en helt annen ånd enn den gang. Kongen viste riktignok sin ærbødige hengivenhet med dem, men samtidig også vantro, som om Israels vern og styrke vek bort med den døende profeten.[10]

Elisja tok ikke disse ordene i sin munn i den meningen da Elia ble tatt bort. Det første han gjorde da han var blitt alene, var en sterk troshandling der han så å si våget det høyeste og største: Han tok kappen til sin herre som var tatt bort, og slo på Jordans vann i tro på at det skulle dele seg når han ba (2 Kong 2,13–14).

Annerledes med Joasj. Han viste sin vantro mens profeten selv var til stede. Feig og redd våget han ikke å overgi seg i tro til den hjelpen og frelsen fra syrerne

---

an. Det undrer oss ikke at enkelte av de moderne kritikerne har gjort felles sak med Israels konger og misforstått disse profetene.

[9] Uttrykket «han kom ned til ham» viser oss (jf. 2 Kong 6,33) at profetens hus i Samaria (2 Kong 5,9; 6,32) lå ved foten av høyden byen var bygd på.

[10] Se bind VI, s. 87.

som Elisja på dødsleiet stilte ham i utsikt ved symbolske tegn – enda profeten uttrykkelig befalte det.

Slik kan nøyaktig de samme ordene ha svært forskjellig mening når de blir sagt av forskjellige mennesker. Det er ingen frelse i en tom talemåte, hvor hellig og høytidelig den enn lyder. Også her kan det sies: «Bokstaven slår i hjel, men Ånden gjør levende.» (2 Kor 3,6)

Både for sakens egen skyld og av hensyn til kongen og Israel var det nødvendig at Elisja før sin død enda en gang avla et høytidelig og hellig vitnesbyrd om Herren. Slik fikk han stadfeste det han tidligere hadde forkynt, og samtidig gi folket et oppmuntrende og dragende ord gjennom herlige løfter. På denne måten ville den døende profetens ord bli et varig budskap til folket – et ord som ikke bare samlet og beseglet, men også gjorde hans sendelse til dem uforgjengelig.

Når han lot dette siste ordet til dem komme i symbolsk drakt og ledsaget av symbolske tegn, var det i fullt samsvar med profetenes opptreden ellers (jf. 1 Kong 11,29–32; Jes 20,2; Jer 13,1; Esek 4,1 og andre steder). Samtidig passet det også best for kongen og forholdene slik de var.

Det var ikke til å misforstå da Elisja ba Joasj ta bue og piler og legge hånden på buen, og profeten la sine hender oppå kongens (2 Kong 13,15–17). Deretter ble vinduet mot øst åpnet, og kongen skjøt pilen etter profetens befaling. Mot øst lå Syria. Når kongen skjøt pilen i den retningen, og det samtidig ble vist symbolsk at Herren var med ham, fikk pilen den betydningen profeten ga den: «En frelsens pil fra Herren! En frelsens pil mot syrerne!»

Til dette knyttet profeten straks sitt løfte: «Du skal slå syrerne i Afek og gjøre ende på dem.» Dette siste gjaldt naturligvis bare hæren som kjempet ved Afek, for slaget der ble fulgt av flere andre seire. Men Afek var et navn som hadde sin særlige mening i dette tilfellet. Her hadde Israel en gang før, etter Herrens løfte og ved hans mektige hjelp, overvunnet den langt mektigere syriske hæren (1 Kong 20,26–30).

Men Guds inngripen er aldri av magisk art. Skal hans hjelp føre til et fullkomment resultat, en varig frelse, forutsetter det noe hos oss – en moralsk beredskap. Eller sagt på en annen måte: Skal vi ta imot Guds velgjerninger i hele deres fylde, må vi være fullt mottakelige for dem.

Det var meningen med Elisjas neste befaling til kongen, og her har vi også forklaringen på at Joasj ikke besto prøven. Profeten ba ham «ta pilene», som han allerede hadde tatt ut av koggeret, og «slå» – det vil si støte eller skyte – «på jorden». Kongen gjorde det, men i stedet for å slå flere ganger, «fem eller seks», slo han bare tre (2 Kong 13,18–19).

Det var et symbol han ikke forsto fullt ut, og som derfor ikke hadde noen fornuftig mening for ham. Og å adlyde uten å spørre etter grunn eller hensikt var ikke hans sak; det hadde han ikke noe begrep om. Han adlød så langt han forsto.

Han hadde vel en dunkel anelse om at det skulle bety slag eller skudd mot fienden som lå strakt på jorden. Og siden «tre ganger» etter jødisk tankegang betegnet det fullkomne (jf. 2 Mos 23,17; 4 Mos 22,28.32.33), altså i dette tilfellet

en fullkommen lydighet mot befalingen, slo han så mange ganger og mente at han dermed hadde gjort det han skulle. Slik viste kongen selv hvor lite mottakelig han var for en fullkommen gave fra Gud. Det var et symbol på at både han og folket var lite mottakelige for en fullkommen befrielse.

Men den gamle profeten, som elsket sitt folk, ble harm over at kongen ved en slik anledning ikke besto prøven i troens lydighet – at han ikke fortsatte å slå, men tilsynelatende ble trett av å holde på med en handling han selv ikke forsto. For dermed så han på forhånd at seieren over syrerne bare ville bli halv. Nå skulle det gå kongen slik han selv hadde handlet: Bare tre ganger skulle han slå syrerne, men ikke gjøre ende på dem.

Vi kan ikke la være å knytte den korte meldingen om underet etter Elisjas død og begravelse til dette møtet mellom kongen og den døende profeten. Det var ikke slik kongen hadde ropt gråtende ved profetens dødsleie, eller slik Israel fryktet, at «Israels vogner og ryttere» var gått bort fra dem med profeten som døde.

Det var ikke profeten selv og den makten han hadde hos sin Gud, men profetens Gud, den sanne og eneste Gud, som var Israels vern og styrke. Det trengtes ikke en levende profet; den makten som sto bak ham mens han levde, kunne også virke befrielse etter hans død. Det viktigste var ikke profeten selv, men hans sendelse og oppdrag, og det fikk et kraftig vitnesbyrd ved underet som skjedde etter hans død.

Uten at vi dermed overser de andre symbolske anvendelsene som naturlig kan gjøres av dette underet, ser vi først og fremst dets hovedbetydning her, for det var denne lærdommen som særlig talte til folk i den tiden.

Den hellige teksten forteller at noen «først på året» – trolig om våren etter at Elisja var begravet – skulle bære en død mann til graven. Men da følget gikk av sted med den døde på den åpne båren og var kommet til Elisjas grav, se, da kom en omstreifende moabittisk flokk – slike flokker herjet der de for fram, slik beduinene gjør i vår tid. De måtte derfor flykte så fort de kunne, og det var ingen tid å tenke seg om.

De rullet bort steinen som stengte Elisjas grav, la den døde inn til profetens ben og tok så flukten. «Og med det samme mannen rørte ved Elisjas ben, ble han levende igjen og reiste seg opp på føttene.» (2 Kong 13,20–21) Den døde fikk livet igjen i profetens grav og var der trygg for moabittenes forfølgelse!

Hva som enn først og fremst ligger i dette underet, kan vi ikke la være å tenke på livet som går ut fra den korsfestede Kristus når vi kommer i berøring med ham. Tanken går til den unge mannen fra Nain – hvordan Jesus rørte ved båren hans og vakte ham opp (jf. Luk 7,11–15) – og til Herrens egen grav. For derfra går det ut et lys som kaster sitt skjær helt tilbake til den mørke tiden i Israel og vekker de første gryende tankene om legemets oppstandelse.

Mot slutten vender fortellingen vår tilbake til det som egentlig slår an grunntonen i dette kapitlet (13,4 og 5): meldingen om hvordan Herren i nåde kom sin pakt med fedrene i hu og derfor utsatte den endelige dommen over Israels synder. Det skjedde som Herren hadde lovt: Hasael døde, «og hans sønn Benha-

dad ble konge etter ham». Tre ganger slo Joasj denne kongen og tok fra ham de byene Israel hadde mistet i Joakas' dager (2 Kong 13,24–25).

Og her får historien vår igjen støtte fra andre kilder. På de assyriske minnesmerkene blir Hasael nevnt gang på gang. Han var en kraftig kriger som til og med trosset det overmektige Assyria. Men om hans sønn og etterfølger Benhadad III blir det ikke fortalt noe; om ham var det ingenting å si. Det er betegnende. Regjeringen hans var tydeligvis svært svak, og makten hans var brutt.

Profeten Elisjas klippegrav avla sitt vitnesbyrd etter profetens død. Men også nå, så mange hundreår etter at ethvert minne om disse hendelsene er borte, trer steinene fram igjen og vitner om den underfulle Guds makt som var med i denne gamle historien.

Kapittel 4. Amasja og Joasj

Amasja (niende) konge i Juda. Joasj (trettende) konge i Israel. Amasja blir konge. Hvordan regjeringen hans var. Krigsrustninger og israelittiske leietropper. Profeten advarer, og hjelpetroppene sendes bort. «Saltdalen». Edomittene blir slått. Toget mot Petra. Beskrivelse av Petra. Fangene blir hogd ned. Edomittisk avgudsdyrkelse blir innført. Amasja utfordrer Joasj, og Joasjs svar. Juda blir slått. Jerusalem blir inntatt og plyndret. Sammensvergelse mot Amasja. Flukten til Lakisj. Kongen blir myrdet.

(2 Kong 14,1–20; 2 Krøn 25)

Vi har tidligere nevnt at Israels konge Joakas ved sin død etterlot sin sønn og etterfølger Joasj et land i elendig forfatning, men at det med denne arven også fulgte et løfte, gitt ved profeten, om framtidige seire over Syria.

Det viste seg snart at Herrens løfte ikke var tomme ord. Det ser vi best når vi sammenligner den ynkelige tilstanden Israels hær var i på Joakas' tid (2 Kong 13,7), med tiden under Joasj, som vant tre glimrende seire over syrerkongen Benhadad III. Og seirene hans var ikke begrenset til disse fiendene: Joasj var like heldig i krigen mot Juda som mot Syria.

I Israels konge Joasjs andre år ble Amasja, sønn av Judas konge Joasj, konge i Juda. Han var tjuefem år da han ble konge, og regjerte i tjueni år. Om begynnelsen av regjeringen hans heter det at han «gjorde det som var rett i Herrens øyne». Men 2 Kongebok føyer til: «men ikke som hans stamfar David», og 2 Krønikebok bemerker at han ikke gjorde det «med udelt hjerte».

Begge beretningene sier om denne delen av regjeringstiden at han gjorde «nøyaktig som sin far Joasj», og at han ikke avskaffet tilbedelsen på offerhaugene (2 Kong 14,1–4; 2 Krøn 25,1–2). Men slik var det ikke hele tiden; senere i regjeringen brøt han med fedrenes tradisjoner.

Faren hans var falt som offer for en palassrevolusjon (2 Kong 12,20–21). Den unge kongen overtok makten under slike forhold, og derfor gikk det naturlig nok en tid før han fikk fast fotfeste – eller som det heter, før han «hadde fått kongedømmet fast i sin hånd». Men så snart det var skjedd og han følte seg trygg, grep han inn mot dem som hadde satt i verk sammensvergelsen mot faren, og straffet dem med døden (2 Kong 14,5–6; 2 Krøn 25,3–4).

Den hellige teksten føyer til at han sparte barna deres, etter Moseloven (5 Mos 24,16). For her som i så mange andre tilfeller skilte Israels lov seg fra

andre oldtidsfolks lover, som i slike saker lot straffen ramme barna også.[1]

Det varte likevel ikke lenge før denne forholdsvis gode begynnelsen ble brutt. Amasja var mer soldat enn konge, og i sin krigslyst tok han heller eksempel av de østerlandske despotene enn av sine fedre på Judas trone. Det er ikke usannsynlig at Israels konges framgang i krigen mot syrerne vakte Amasjas lyst etter krigerske triumfer. I alle fall begynte han å reise en hær og ruste den ut i stor stil. Hans første plan var å erobre Edom og igjen gjøre landet skattskyldig, for siden Jorams tid hadde det vært uavhengig (2 Kong 8,20–22).[2]

For dette formålet organiserte han Judas stridskrefter, som hadde vært i forfall siden syrernes innfall på Joasjs tid (2 Krøn 24,23–24). Etter det som fortelles i 2 Krøn 25,5–6, synes han å ha kalt hele folket til våpen og tatt med alle som kunne bære våpen. Offiserene over den store hæren ble tatt ut etter den gamle inndelingen i stammer, ætter og familier, og så ble de satt til å lede folkeoppbudet.

Av dette går det fram at kongen ville gi krigsforberedelsene et utpreget nasjonalt preg. Det samlede tallet på mannskapene han bød ut, synes nokså stort, men det er betydelig mindre enn på Abias (2 Krøn 13,3), Asas (2 Krøn 14,8) og Josjafats tid (2 Krøn 17,14–18).[3][4]

Men Amasja så seg også om etter forsterkninger andre steder. Han tok i bruk en framgangsmåte som til da var ukjent: Han vendte seg til Israel og leide hundre tusen hjelpetropper derfra for den uhørte summen av hundre talenter. Regner vi med at det var sølvtalenter, blir det over tre tonn sølv.

Men å søke hjelp fra den kanten kunne bare føre ulykke med seg, for Herren hadde forlatt Israel; det var et folk under dommen. At de nå lot seg leie ut til et krigstog som ikke angikk dem det minste, viser også hvor dypt folkets nasjonale bevissthet var sunket.

Hadde Amasja hatt noen åndelig innsikt, ville han ikke ha hentet hjelp derfra. Siden han ikke selv forsto det, ble en profet sendt til ham med bud fra Herren: Gikk han i striden i tillit til denne styrken, skulle han lide nederlag. Gud ville vise at han hadde makt ikke bare til å hjelpe til seier, men også til å felle.

Svaret kongen ga, er betegnende for ham. Han kalte leietroppene «hærflokken fra Israel» og viste dermed hvor lite han syntes de var verd, men samtidig røpet han at han var bekymret for de hundre talentene han hadde betalt dem. Profeten ga ham et verdig svar og viste ham til Herren, som «kan gi deg mer enn dette» (2 Krøn 25,7–9). Dermed slo kongen seg, etter det vi kan se, til ro og sendte hjelpetroppene bort.[5]

Men saken endte ikke med det. Efraimittene var skuffet i håpet om byttet de hadde regnet med å vinne på felttoget, og vendte hjem «i brennende vrede» mot Juda (2 Krøn 25,10).

---

[1] Se f.eks. Herodot III,119. Curtius (VI,11) omtaler det som noe helt lovlig at barn og slektninger av kongemordere ble drept sammen med selve forbryterne. Jf. Cicero, Ad Brutum 15. I den samme hedenske ånden hadde også Jehu handlet (2 Krøn 22,8).

[2] Jf. bind VI, s. 172.

[3] «Fra tjue år og oppover.»

[4] Om disse tallene, jf. bind V, s. 139 og 142.

[5] Jf. et lignende uttrykk i 2 Krøn 22,1.

Josefus pynter nok på historien her som ellers, men han forteller et trekk som likevel synes å passe inn: Flokken som dro hjem, herjet landet helt til Bet-Horon, tok mye fe og drepte tre tusen mann (Ant. IX,9,1; jf. 2 Krøn 25,13). Er denne opplysningen historisk, tar vi neppe feil når vi her søker grunnen til krigen som brøt ut mellom Israel og Juda kort tid etter, og de ulykkelige følgene den fikk for Amasja.

Lite av det Amasja hittil hadde utrettet, viste at han var «Herrens sterke», som navnet hans betyr. I det som videre fortelles om ham, både når lykken var med ham og når han led nederlag, kommer det enda tydeligere fram hva som bodde i ham. Han stanset ikke krigsforberedelsene da han sendte de israelittiske leietroppene bort; tvert imot gikk rustningene videre, og toget mot Edom ble satt i verk.

Fortellingen fører oss nå til landets sørøstlige grense ved bredden av Dødehavet. Øst for «saltklippene» (Khasjm Usdum) fortsetter Jordandalen (Ghor) sørover, og her kalles den Saltdalen (Sabkah). Dalen er omkring 12 kilometer lang (tre timers vei) og strekker seg sørover til en gruppe hvite kalkklipper som reiser seg 15 til 45 meter. Klippene er dannet av grus og stein som er ført ned fra de høyereliggende delene av Araba – her særlig den delen av «sletten» som strekker seg fra Jeriko ned på begge sider av Jordan mot den elanittiske bukten i Rødehavet.[67]

Saltdalen lå på grensen mellom Juda i sør og Edom. Den vestlige og midtre delen er helt øde, dels fordi Dødehavet ofte oversvømmer leirbunnen, dels fordi vannkildene som renner gjennom dalen her og der, er saltholdige og legger en saltskorpe over omgivelsene. Annerledes er det i den sørlige og særlig i den østlige delen av dalen: Den er dekket av vegetasjon, og der finner vi ennå spor etter gamle byer. Denne lille oasen markerer grensen mellom Edom og Moab.[8]

I denne Saltdalen hadde Joab – eller rettere broren hans, Abisjai – slått edomittene på Davids tid (2 Sam 8,13; 1 Krøn 18,12), og her var det den edomittiske hæren gikk Amasja i møte. Vi vet ikke nøyaktig hvor vi skal søke slagmarken, men mye taler for at det var i den sørlige delen av dalen.

Edomittene var på sitt eget område, og hvis det gikk galt, ville tilbaketoget ikke falle dem vanskelig, for terrenget omkring var gunstig for dem. Men hvis Judas hær var blitt slått, ville den vanskelig ha kunnet flykte; den var så å si stengt inne i «den forræderske dalen». Likevel led den edomittiske hæren nederlag og mistet ti tusen mann, og ti tusen ble tatt til fange (2 Krøn 25,11–12).[9]

Kongeboken (2 Kong 14,7) føyer til at den seiersstolte hæren etter slaget rykket fram mot Sela, det vil si «klippen», Petra, og etter 2 Krøn 25,12 ble fangene styrtet ned derfra og knust alle sammen. Noen har innvendt at fangene umulig kunne føres gjennom dette særpregede landskapet, og har i samme åndedrag trukket i tvil hvor Saltdalen egentlig lå. Innvendingene er etter vår mening

[6]Det er tvilsomt om disse klippene er de samme som Akrabbim, «skorpionstrappene», i 4 Mos 34,4; Jos 15,3; Dom 1,36.

[7]I dag er det særlig landskapet sør for den tilgrensende kalksteinsryggen som bærer navnet Araba. Beskrivelsen bygger på Robinson, Bibl. Res. II, s. 121–173, og Bädeker-Socin, Pal., s. 181.

[8]Jf. her også Tristram, Land of Moab, kap. III og IV.

[9]Disse må regnes som «runde tall».

grunnløse. Antar vi at slagmarken lå på sørsiden av dalen, faller de bort.[10]

Den seirende hæren hadde åpenbart til hensikt å trenge inn i selve hjertet av det erobrede landet, ta hovedstaden og ta en slik hevn at det beseirede folket skulle lammes av skrekk.

Det var et storslått syn som møtte Judas hær da den kom fra øst og steg ned i fjellpasset som fører inn i den såkalte Wadi Musa, «Mosedalen». Her lå det gamle Sela, best kjent under det senere navnet Petra.

Kløften som er den eneste adgangen til Petra, går mellom loddrette sandsteinsklipper som reiser seg 30 til 90 meter. Passet følger det buktende løpet til en bekk som springer ut inne i fjellene en halv times vei derfra, på det stedet der tradisjonen legger den underfulle hendelsen da Moses første gang slo på klippen med staven sin og fikk den til å risle av levende vann.

Vandringen gjennom denne «strupen» tar omkring halvannen time, langs klippevegger med de underligste former. Ved inngangen til passet går man under en naturlig klippebue som spenner over kløften. Så går veien gjennom en strekning som en gang har vært brolagt; bekken har vært ledet inn i en renne hogd ut i fjellet, til et vannbasseng for byen. Langs veien slynger det seg vakre ranker av vill eføy og oleander, og ved hver sving i passet blir man overrasket av nye utsyn. Klippene er røde – skarlagensrøde i solskinnet, svarte i skyggen.

Så går man gjennom en smal åpning der klippene hvelver seg over hverandre som en bue, og ved en skarp sving står man plutselig ansikt til ansikt med et tempel med blekrøde søyler, alt hogd ut i selve klippen. For alt her er klippe – klippegraver, klippegater, klippeboliger, klippetempler og klippemonumenter; praktfulle klipper, matt røde med purpurstreker, der bånd av gult og blått synes å bukte seg over dem.

Igjen blir veien smalere langs en gate med graver på begge sider, til man kommer inn i bunnen av den klippeomsluttede dalen med sidedalene som skjærer seg inn i fjellmassen. Dette er det gamle Petra, nå et øde sted, men en gang en storslått by med rikdom og luksus, for den var et sentralt knutepunkt for handelen med India.

Her er ikke stedet for en grundigere skildring av dette merkelige landskapet. Men det var inn i alle disse naturens og rikdommens under at Judas hær marsjerte med sine ti tusen fanger. Den seirende hæren plyndret uten tvil byen og la den øde. Det forklarer at Amos ikke engang nevner Sela, men bare Bosra (Am 1,12), som fra den tiden synes å ha blitt Edoms hovedstad. Heller ikke de senere profetene nevner Sela, bortsett fra Jes 16,1 og 42,11. Først i det fjerde århundre før vår tidsregning fikk byen igjen noen betydning.[11]

Men det forferdeligste skulle ennå skje i Sela den dagen – vi tenker på de ti tusen fangene. Vi tar neppe feil når vi antar at seierherrene førte fangene gjennom Selas gater og over bekken til den vestlige bredden.

[10] Etter Bädeker tar hele reisen fra Jebel Usdum til Petra ikke mer enn 18–20 timer. Trekker vi fra omkring 4½ time til kalksteinsklippene som danner dalens grense, blir det bare omkring 13 timer igjen, og bare 2–3 av dem går gjennom vanskelig terreng. Dessuten finnes det spor som viser at det over Araba sør for kalkklippene har vært en slags forbindelse mellom Juda og bukten ved Araba på den tiden Esjon-Geber sto.

[11] Vi viser til Bädekers Handbook, der det finnes en utførlig skildring av Petra, og til Dean Stanleys Sinai and Palestine.

Der oppe i de vestlige klippene stiger en trapp hogd ut i selve fjellet. «Høyt oppe i klippene står det et tempel mellom to veldige fjellvegger.» Her, eller på klippene ovenfor, eller kanskje på framspringet et stykke mot sør, må vi søke «Selas topp», klippetoppen (2 Krøn 25,12). Derfra ble fangene styrtet ned, så de knuste og sønderrevne kroppene rullet fra klippekant til klippekant, til de grufullt lemlestede likene dekket avgrunnen nedenfor.

Kong Amasja kalte så den ødelagte byen Jokte'el, «den Gud har underkuet» (2 Kong 14,7), slik Jerusalem senere fikk navnet Aelia Capitolina etter at det var lagt i grus. Men det var menneskelig stolthet som ga disse navnene, og det var ikke Herrens vilje at de skulle bli stående. Både det ene og det andre er for lengst forsvunnet fra historien.

Det vi har skildret her, er et forferdelig og hjerteskjærende syn. Den hører ikke hjemme i Guds rikes historie og er så fremmed for jødisk sinnelag at vi bare kan forklare at den var mulig, når vi leser hvordan profetene Hosea og Amos, som levde på samme tid, skildrer den åndelige tilstanden i folket. Men i tillegg til den tunge skylden Juda pådro seg ved denne udåden, førte de med seg hjem fra felttoget mot Edom en annen forferdelig arv: Edoms avgudsdyrkelse.

Vi kan tenke oss hvilket sterkt inntrykk klippebyen hadde gjort på kong Amasja. Noe av det mest framtredende ved den er Selas imponerende og merkelige tempel, som ennå i dag griper de besøkende mektig. Det er forståelig at et østerlandsk sinn lett kunne komme under påvirkning av det gripende og betagende ved disse ville og storslåtte naturtemplene når det ikke eide den sanne gudsfryktens fasthet, men var en lekeball for overtroen.

Hvordan det enn var, er det sikkert at Amasja førte med seg Edoms avguder og dyrket dem. Opplysningen i 2 Krøn 25,14 synes riktignok snarere å gjelde kongens personlige dyrkelse enn folkets offentlige.[12]

Derfor ble Guds vrede opptent mot den ugudelige, hedensk sinnede kongen. En profet ble sendt til ham for å advare ham, men forgjeves. Kongen ga et rått og truende svar. Det brakte selvsagt ikke Herrens sendebud til taushet; tvert imot førte det til at profeten kunngjorde den nær forestående dommen over kongen (2 Krøn 25,15–16). Og den hellige teksten framhever uttrykkelig hvordan denne dommen ble oppfylt senere i Amasjas liv, da det brøt ut en sammensvergelse som kostet ham livet (2 Krøn 25,27).[13]

To karakteristiske trekk som vi så ofte har lagt merke til i Guds rikes historie, kommer også fram i fortellingen som nå følger. For det første ble ikke Guds beslutning om dom over den ugudelige kongen satt i verk straks, og kanskje var det noen som syntes den lot vente for lenge på seg. For det andre kom dommen, da den kom, ikke brått eller ved et under, men på en måte som syntes helt naturlig og vokste fram av begivenhetenes vanlige gang: Kongen falt for en

[12] Om den edomittiske gudsdyrkelsen med dens menneskeofre viser vi den som ønsker nærmere opplysning, til Döllinger, Heidenth. u. Judenth., s. 405. Om Edom særskilt, jf. Lengerke, Kenaan I, s. 296–302. Josefus (Ant. XV,7,9) taler om en gud Koze som edomittene tilba. Denne guddommen er trolig den samme som Qaziu på de nabateiske og hauranittiske innskriftene og som fønikernes Kassios. Jf. Herzogs Real-Enc. IV, s. 41.

[13] Når det gjelder profetens ord til Amasja, er det betegnende for kongens åndelige tilstand at profeten appellerer til hans sunne fornuft, til det som måtte være forståelig for ham. Amasja hadde ingen sans for høyere hensyn, og derfor tar profeten heller ikke slike hensyn (jf. 2 Krøn 25,15).

sammensvergelse som skyldtes misnøye med hans egen kortsynte og tåpelige politikk.

Likevel var det en indre sammenheng mellom kongens fall og Herrens dom, men det krevdes tro og åndelig innsikt for å se den. Og slik er det alltid. Bare de som har den Ånd som «utforsker alle ting, også dybdene i Gud» (1 Kor 2,10), ser og forstår det Herren lærer oss gjennom sin ledelse av historien.

Seieren over Edom synes helt å ha forblindet kongen og rådgiverne hans og fylt dem med grenseløs selvtillit og hovmod. De hadde forkastet Gud og likevel vunnet over Edom – var det da ikke deres egen kraft og tapperhet som hadde hjulpet dem? Derfor er det svært betegnende at 2 Krønikebok innleder Amasjas neste krigstog med bemerkningen at kongen «holdt råd» (2 Krøn 25,17).

Han hadde hånlig avvist profeten og rådet hans; fra den kanten ville han ikke ta imot råd. Profeten hadde da kunngjort ham hva som nå var Guds råd, Guds beslutning: kongens eget fall. Nå skulle det vise seg hvordan nettopp kongens selvvalgte rådgivere selv skulle sette dette «Herrens råd» i verk.

Som vi har nevnt, er det ikke usannsynlig at krigen som nå brøt ut mellom Juda og Israel, vokste fram av at Amasja sendte bort de israelittiske hjelpetroppene. Antar vi med Josefus at Amasja hadde leid troppene direkte av kong Joasj, blir det lettere å forstå at Judas konge i sin stolthet følte seg kalt til å kreve Joasj til regnskap for de grusomme herjingene troppene hadde gjort på hjemveien.

Slik blir det også enklere å forklare utfordringen Amasja sendte Joasj etter tilskyndelse fra rådgiverne sine, enn om vi med Josefus antar at hensikten var å hevde det davidiske kongehusets krav på overherredømme over Israel.

Amasja sendte Joasj en brautende utfordring, og Joasj svarte i samme ånd; tonen er i begge tilfeller ekte orientalsk (2 Kong 14,8–9; 2 Krøn 25,17–18). Bildet Joasj brukte om tornebusken på Libanon som sendte bud til den stolte sederen, skulle vise hvor fullstendig tåpelig det var av Amasja å regne seg som Israels konges likemann. Og likevel hadde han våget å gi uttrykk for en slik tanke! En kamp mellom dem! De ville dyrene på Libanon ville knuse tornebusken idet de for over den!

Så sa Joasj det samme uten bilde: «Du har slått Edom, og derfor er du blitt overmodig. Vær tilfreds med den æren, og bli hjemme! Hvorfor vil du kalle ulykken ned over deg, så du går til grunne, både du og Juda med deg?» (2 Kong 14,10).

Rådet var i seg selv godt, men ytterst utfordrende og ydmykende for Amasja. Joasj ventet imidlertid ikke til han ble angrepet. Han rykket selv ut først, marsjerte sørover og møtte Judas hær ved Bet-Sjemesj. Byen lå i det sørøstlige hjørnet av det gamle Dan, like ved filistergrensen, i en vakker dal omkring åtte timers vei vest for Jerusalem. Slaget endte med fullstendig nederlag for Juda (2 Kong 14,11–12). Hæren flyktet, Amasja ble tatt til fange, og den israelittiske hæren rykket mot Jerusalem.

Der rev de ned et stykke av muren, omkring 400 alen, fra Efraim-porten (den nåværende Damaskusporten) til det nordvestlige hjørnet, der muren tok av sørover. Slik ble byen lagt åpen mot nord, mot Israels land. Josefus forteller at Joasj rykket i triumf inn i Jerusalem gjennom åpningen i muren og hadde sin

kongelige fange med seg. Seierherren plyndret tempelet, skattene han fant hos skattmesteren Obed-Edom, og kongens palass, og dro så tilbake til Samaria med byttet og en del gisler – trolig fra de mest framstående familiene (2 Kong 14,13–14).[14]

Krigen mellom Juda og Israel kom etter all sannsynlighet helt mot slutten av kong Joasjs regjering. Siden Amasja av Juda regjerte i tjueni år i alt (2 Kong 14,2) og overlevde Joasj med femten år (14,17), slutter vi at krigen kom i Amasjas fjortende år, og at felttoget mot Edom trolig fant sted et år tidligere, i hans trettende regjeringsår.

De femten årene etter Joasjs død var trengselsår både for Juda og for kong Amasja. Til sist slo den alminnelige misnøyen med kongen ut i lys lue, fordi han hadde ført ulykke over landet med den skjebnesvangre krigen mot Israel og dessuten hadde innført den edomittiske gudsdyrkelsen. Av frykt for oppreret flyktet kongen til Lakisj i Judas lavland (Jos 15,39), ved veien fra Hebron til Gaza.

Noen har feilaktig ment å finne det gamle Lakisj i det nåværende Tell el-Hasi. Med større rett søker man byen på veien fra Eleutheropolis (det bibelske Libna) vestover til Ajlan, det gamle Eglon; i nærheten av det støter man på ruinene av Umm Lakis. Her har vi utvilsomt det gamle Lakisj. Som vanlig på den tiden lå byen på toppen av en høyde, og blant ruinene har man funnet mange sisterner. Landskapet omkring er bølgende, og to store wadier åpner seg på hver side.

Lakisj var sterkt befestet, som vi vet (2 Krøn 11,9). Byen ble beleiret av Sankerib (2 Kong 18,14.17; Jes 36,2) og kunne by Nebukadnesar tapper motstand (Jer 34,7). Kort sagt var den en av de sterkeste festningene til vern mot egypterne, selv om ruinene som finnes i dag, tyder på at man har måttet nøye seg med de lett smuldrende byggematerialene på stedet.

På Salomos tid var Lakisj en av «vognbyene». Til det egnet den seg særlig godt, fordi den lå nær det egyptiske hestemarkedet (1 Kong 9,19; 10,26–29) og hadde rike beitemarker omkring. Av Mikas profeti (Mi 1,13) går det fram at Lakisj var den første byen i Juda som tok opp den avguderiske tilbedelsen fra nordriket Israel; derfra trengte den etter hvert inn i Jerusalem.

Men Lakisjs sterke murer kunne ikke gi Amasja den tryggheten han søkte der. Fiendene hans fra Jerusalem satte etter ham, og liket hans ble ført tilbake fra Lakisj til Jerusalem – kanskje i den samme vognen som han hadde flyktet i (2 Kong 14,19–20).[15]

Kongen var altså falt for anslaget fra de misfornøyde, og de hadde tilhengere ikke bare i Jerusalem, men også ute blant folket. Likevel var det ikke her, som i Israel, noen tilbøyelighet til å sette en ætling av et fremmed kongehus på tronen. Den døde kongen ble begravet med kongelig ære hos sine fedre, og det heter videre at hele Judas folk tok sønnen hans Asarja og satte ham på tronen etter Amasja (2 Kong 14,21). Juda holdt ennå kjærlig fast ved det davidiske kongehuset.

[14] At Joasj lot Amasja bli sittende på tronen i Juda, viser hvor fullstendig Amasjas makt var brutt.

[15] Jf. ordlyden i 2 Kong 14,20, der den hebraiske grunnteksten har bestemt artikkel: «De førte ham på hestene.» Det synes å peke på hans egne hester og vogn.

Kapittel 5. Ussia og Jeroboam II

Asarja eller Ussia (tiende) konge i Juda. Jeroboam II (fjortende) konge i Israel. Asarja blir konge. Jeroboam IIs regjering. Israel vinner tilbake tapte provinser. Folkets fordervelse. Spredte historiske opplysninger. En ny retning i profetien. Hva som kjennetegner den. De to profetene på grenseskillet. Profetene i denne perioden: Joel, Amos, Hosea og Jona.

(2 Kong 14,21–29)

Det ser ut til å ligge en betydningsfull mening i det beretningen opplyser om den nye kongens tronbestigelse: at «hele Judas folk tok Asarja … til konge etter hans far Amasja» (2 Kong 14,21). Bortsett fra selve navnet gjengis opplysningen med nøyaktig de samme ordene i 2 Krøn 26,1, og det synes å vise at de to forfatterne bygde på en felles historisk kilde.

Det er en viss grunn til å tro at den nye kongen ikke var Amasjas eldste sønn, når vi ser at han bare var seksten år da han ble konge, mens faren var femtifire år da han døde. I så fall kan nettopp dette være grunnen til at «hele Judas folk» valgte ham.

Kanskje er det også her vi skal søke grunnen til at han omtales med to navn i den hellige teksten. I Krønikebøkene, som er skrevet fra et prestelig synspunkt, kalles den nye kongen alltid Ussia, mens han i Kongebøkene kalles Asarja i den første delen av regjeringen og Ussia i den senere (2 Kong 15,13.30.32.34).

De vanlige forklaringene synes like lite tilfredsstillende: enten at han hadde to navn fra først av, eller at endringen skyldes en avskriverfeil der to bokstaver som ligner hverandre, er forvekslet. De to navnene betyr heller ikke helt det samme: Asarja betyr «Herren hjelper», mens Ussia nærmest kan gjengis «Min styrke er Herren».[12]

Kan det være slik at Asarja var hans opprinnelige navn, men at det ble endret med vilje til det beslektede Ussia, «Min styrke er Herren», etter at han egenrådig trengte seg inn i helligdommen (2 Krøn 26,16–20) og ble slått med spedalskhet til sin død? Det skulle i så fall vise at hjelpen han hadde fått, var kommet fra Herren og helt og holdent hvilte på kongens forhold til ham. Dette stemmer med at Krønikebøkene, som ser saken fra et prestelig synspunkt, alltid bruker dette navnet, og med at det forekommer i profetskriftene (Hos 1,1; Am 1,1; Jes 1,1; 6,1; 7,1).

[1] Bortsett fra 1 Krøn 3,12, som er en del av en ættetavle.
[2] Man antar da at én hebraisk bokstav er forvekslet med en annen som ligner.

Forklaringen vi har foreslått, synes dessuten å bli bekreftet av en annen ting: Selv om kongen alltid kalles Ussia i 2 Krønikebok, forekommer det hebraiske ordet for «hjelp», som utgjør den ene delen av navnet Asarja, med sterkt ettertrykk der det fortelles om den guddommelige hjelpen han fikk i krigene sine (2 Krøn 26,7.13.15).

Da Ussia ble konge, hadde Jeroboam II sittet på Israels trone i fjorten år (jf. 2 Kong 14,23). Han var sønn og etterfølger av den Joasj som hadde påført Amasja så mye ulykke. Jeroboam regjerte uvanlig lenge, i femtien år – lenger enn noen tidligere konge i Israel.[3]

Den hellige teksten gir oss bare et svært kort omriss av de ytre begivenhetene i Israels historie i disse femti årene. Åndelig sett holdt man fortsatt fast ved den gudsdyrkelsen som Israels grunnlegger Jeroboam I hadde innført i landet.

Men politisk var det en blomstringstid for Israel: Syria ble fullstendig slått, og alle de områdene som hadde tilhørt det samlede Israel på Davids og Salomos tid, ble vunnet tilbake, «fra der hvor veien går til Hamat, og til Ødemarkshavet» (2 Kong 14,25). Ja, Jeroboam IIs erobringer synes til og med å ha strukket seg lenger, helt til Moabs grense (Am 6,14, der vi oversetter «Arabas bekk» i stedet for «bekken i ødemarken»).

Dødehavet var utvilsomt det samlede Israels opprinnelige grenselinje mot sør, mens «der hvor veien går til Hamat» betegner rikets nordlige grense (4 Mos 13,21; 34,8; Jos 13,5; 1 Kong 8,65; 2 Krøn 7,8; Am 6,14). Man har ennå ikke kunnet påvise nøyaktig hvilket sted teksten mener med dette navnet. Men man vet at det må søkes på den store og rike sletten som avgrenses av Libanon i vest og strekker seg langs elven Orontes.

I 2 Kong 14,28 føyes det til at Jeroboam II «vant tilbake til Israel den del av Damaskus og Hamat som før hadde tilhørt Juda». Denne opplysningen må sikkert forstås som en parallell til det som fortelles om erobringene hans i 14,25. Derfor må også dette uttrykket føres tilbake til den store sletten langs Orontes som er nevnt ovenfor: Jeroboam II vant tilbake de delene av det damaskenske Syria som før hadde tilhørt det samlede Israel på Davids tid.[4]

Men her, der den hellige teksten er sparsom med nærmere opplysninger, kommer de assyriske minnesmerkene oss igjen til hjelp. Av dem får vi vite at Israels land på denne tiden var skattskyldig til Assyria, og at den assyriske kongen hadde erobret Damaskus og tatt den syriske kongen til fange. Syrerkongen omfavnet den assyriske kongens knær som tegn på underkastelse og ble så pålagt å betale 2300 talenter sølv, 20 talenter gull, 3000 talenter kobber og 5000 talenter jern, foruten klær av ull og lin, en hvilebenk og en parasoll av elfenben og mye annet bytte.

---

[3] I 2 Kong 14,23 settes regjeringstiden hans til 41 år – מא – men det må sikkert være en avskriverfeil for 51 ,נא. Sammenligner vi nemlig opplysningene i 15,8 med 14,23, får vi 15 + 38 = 53 år, og trekker vi fra for årene som ikke var hele, blir det omkring 51 år. Ellers har man prøvd å få tallene til å stemme ved å anta et mellomstyre på omkring ti eller elleve år etter Jeroboams død (2 Kong 15,8). Men det finner vi ingen antydning av i teksten – snarere det motsatte (se 2 Kong 14,29). Etter Hos 1,1 varte denne profetens virksomhet fra Jeroboam IIs regjering til Hiskias regjering i Juda, og det ville gi en nesten umulig tidsramme om Jeroboam II bare hadde regjert i 41 år. Vi har fulgt Bähr i hans kommentar til stedet i Langes Bibelwerk VII.

[4] Hamat kan ha vært besatt av jødene på Salomos tid og under Jeroboam II. Men det er lite sannsynlig at Damaskus noen gang har vært på jødiske hender. Hamat ligger i en trang dal mellom høye klipper, som bare åpner seg mot øst og vest, der en bekk renner gjennom dem. Som vi skal se, mistet Israel snart dette området igjen.

Her har vi en tilstrekkelig forklaring på at Jeroboam II på denne tiden lyktes i å slå Syria så fullstendig og vinne tilbake de tapte provinsene: Syria var allerede lammet av den assyriske kongen, og Jeroboam sto i forbund med ham.[5]

Er denne antakelsen riktig, faller det et særegent lys over Jeroboams seire. Her er det ikke den levende Gud som griper direkte inn – det kunne man heller ikke vente overfor en konge som Jeroboam. Og likevel ble Herrens løfte ved profeten Jona, Amittais sønn, bokstavelig oppfylt (2 Kong 14,25), bare slik at det ble virkeliggjort gjennom en rekke politiske begivenheter som fulgte av tingenes naturlige gang.

Alt gikk altså sin vante gang fra årsak til virkning, og Guds hånd hadde tilsynelatende ikke noe med det å gjøre. Likevel understreker Skriften uttrykkelig at Herrens hånd var med: Den knytter Jeroboams seire til Herrens løfter i 2 Kong 13,4–5 og peker dermed på den dype sammenhengen i hele denne historien (jf. 2 Kong 14,26–27).

Det står ennå igjen å vise hvordan profetene som levde på samme tid, skildrer denne tiden – både landets ytre blomstring (2 Kong 13,5) og folkets moralske forfall (2 Kong 13,6). Skildringen deres passer nøyaktig inn i den rammen som de korte opplysningene i de historiske bøkene gir oss.

Det er profetene Amos og Hosea som her utfyller teksten vår. Av skriftene deres går det fram at Jeroboam IIs regjering, etter at han var ferdig med krigene sine, ble en blomstringstid for Israel med velstand og jordisk lykke som aldri før, men at den også førte folket ned i den dypeste moralske fordervelse.

Om landets velstand og rikdom viser vi til steder som Hos 2,8; 12,9; Am 3,15; 6,4–6. Om fordervelsen kan vi nevne Hos 2,8.13.17; 3,1.4; 4,12.13.17 og Am 4,4–5, som alle skildrer avgudsdyrkelsen; videre om usedelighet og lettsindighet Hos 2,4; 4,10.11.18; og endelig om ugudelighet og frekkhet ellers Hos 4,1–2; 6,8–10; Am 2,6–8; 3,10; 4,1; 5,7.11.

Det lar seg neppe tenke et mer forferdelig bilde av åndelig forfall og ugudelighet enn det profetene maler for oss fra denne blomstringstiden i Israel. Det frafalne folket forsto ikke Guds godhet, men tok selv æren for lykken landet nøt (Am 6,13), og slik førte Guds godhet dem bare dypere ned i fordervelse (Hos 13,6). Et folk som ikke lot seg ydmyke av dommer, og som bare brukte Herrens velgjerninger som anledning til ny synd, var modent for den dommen profetene igjen og igjen varslet det om.

Vi tar her med noen spredte opplysninger om enkelte punkter som ikke bør forbigås i taushet. Vi har allerede lært Jeroboam II å kjenne som den mest krigerske og tapreste av alle Israels konger. Til det må føyes at han synes å ha vært like dyktig som hersker og administrator. Et vitnesbyrd om det har vi også i det som fortelles i 1 Krøn 5,11–17 om at provinsene øst for Jordan igjen ble ført inn i Israels ættelister. Som det uttrykkelig opplyses, var det Jeroboams verk etter at han hadde vunnet disse områdene tilbake fra Syria.

Videre får vi i Jeroboams historie et nytt vitnesbyrd om hvor lite Jehus reform hadde maktet å føre Israel inn på bedre veier i det åndelige livet. Jehu

[5] Schrader, s. 212–217.

hadde, som vi har sett, holdt fast ved Jeroboam Is kalvedyrkelse og utryddet Baal-dyrkelsen.

Men nå viser det seg at det ikke var noen vesentlig forskjell mellom disse to formene for tilbedelse; begge var like avguderiske i sitt vesen. Derfor førte kalvedyrkelsen til ofring på offerhaugene og etter hvert igjen til Baal-dyrkelse (Hos 2,13.17; Am 2,8; 4,4; 5,5; 8,14). Ja, Jeroboam og presten hans i Betel gikk så langt at de begynte å forfølge Herrens profeter (Am 7,10–17).

En litt grundigere gjennomgang av profetskriftene fra denne tiden kaster lys over de politiske forholdene i Israel og Juda, særlig over stillingen overfor Syria og Assyria. Men vi må nøye oss med å be leseren studere disse skriftene selv; den begrensede plassen tillater oss ikke å gå nærmere inn på dem.[6]

Derimot står vi her overfor et annet spørsmål som krever å bli behandlet: det nye stadiet som profetien nå går inn i, og den forandrede stillingen profetene fra nå av kommer i. Selv en overfladisk betraktning av den hellige historien viser at utviklingen i Israel nå iler fram mot folkets undergang. Dermed kommer det store frelseshåpet som Herren hadde lagt ned i Israel, i en ny stilling – og med det selvsagt også profetien og profetene, som var satt til å være talsmenn for dette håpet overfor Israel og verden.

Herrens store dommer truet med å bryte inn over det forblindede folket. Men når Herrens dommer bryter inn i historiens gang, kommer de aldri alene. De følges alltid av nye åpenbaringer av nåde; nåden følger med. Det er aldri bare dom, men dom og nåde, og hver bevegelse er en bevegelse framover, også når det ser ut som ødeleggelse og undergang. Slik var det også her.

Allerede så tidlig i Israels historie trer det klart fram at Israels forkastelse skulle bli til frelse for verden. Det er dette som åpenbarer seg i det nye stadiet profetene nå går inn i. Til da hadde profetene hovedsakelig vært Guds sendebud og lærere for sine samtidige i Israels folk, enten de refset, formante, veiledet eller oppmuntret. Fra nå av blir profetenes horisont videre. De ser ut over sin egen samtid, ut over det forherdede og håpløse Israel, fram mot det messianske kongedømmet som skulle komme. De har sluppet håpet for det nærværende og vender blikket mot framtiden.

De har måttet fortvile over Israel og Juda, men den Guds tanke som var trådt fram i dette folket, slipper de ikke; tvert imot kommer den fra nå av enda klarere fram i synene deres. De gamle løftene får en ny og dypere betydning; etter hvert som tidens lys blir klarere, får de stadig tydeligere skikkelse og skarpere omriss.

Profetien samler all sin begeistring om framtidens Messias, den velsignede kongen som skal komme og regjere over et fornyet og omvendt folk, og om det endeløse, herlige riket av rettferdighet og fred. Det skal omslutte og forene en forsonet verden som bærer fram sine offer for Herren i frivillig lydighet. Fra nå av blir dette mer og mer grunnakkorden i det håpefulle og glade framtidssynet profetien er opptatt av.

I stedet for det dømte og forfalne Israel etter kjødet trer det fram et Israel etter ånden, og på ruinene av det gamle reiser det seg et nytt Jerusalem med

[6] Vi vil bare påpeke at disse profetskriftene passer nøyaktig inn i den rammen som de historiske skriftene gir oss. Enhver leser med litt kunnskap vil selv kunne få klarere lys over de historiske skriftene ved å sammenligne dem med de profetiske.

et tempel og et kongedømme som forholder seg til det gamle som idealet til forbildet, som virkeligheten til skyggen.

Det betyr likevel ikke at disse profetene var uten budskap til sin samtid, til Israel og Juda, og om det livet og de forholdene de selv så. Hadde det vært annerledes, hadde de ikke vært profeter for sin tid, og deres samtidige ville heller ikke ha forstått dem.

Dessuten fortsatte Herren å lede og oppdra Israel, og det skulle han gjøre helt til Kristi komme og videre, til hans nådeplaner var fullført. Derfor tar profetien deres også hensyn til det nærværende, men slik at den hovedsakelig består i advarsler og forkynnelse av den kommende dommen. Men side om side med dette trer Israels høye bestemmelse desto klarere fram i bildet av det davidiske kongedømmet og dets åndelige virkeliggjøring i framtiden. Slik gikk forkynnelsen av den forestående dommen hånd i hånd med det trøsterike løftet om en lykkelig framtid.[7]

Her støter vi på et par punkter som særlig fanger oppmerksomheten vår. Det første er at vi i denne perioden møter profetien i skrift. Før denne tiden har vi bare hatt med talende profeter å gjøre; nå opptrer de skrivende, som samler sine profetiske utsagn og syner i sammenhengende og varige skrifter. Samtidig legger vi merke til et annet særtrekk ved profetene i denne tiden: De virker nå ikke så mye ved tegn og under som ved syner, taler og forutsigelser.

Men slike syner, taler og forutsigelser, bevart i skrift, fikk den største betydning både for Israel og særlig for hedningeverdenen. I dem var det lagt ned et profetisk bilde av det kommende Messias-riket, slik det hadde fått historisk og forbildelig skikkelse i Israel. I disse profetiene forelå så å si de viktige dokumentene. Ut fra dem kunne både de fromme i Israel og de i verden som søkte seg til riket, bedømme og forstå dets karakter.

Og i disse dokumentene fant kristendommen det sikre historiske beviset for evangeliet, for der var den historiske Messias forutsagt og skildret nesten så klart som om profetene hadde vært tilskuere til hans liv, død og oppstandelse. Endelig slo disse profetiene nådens og håpets dør vidt opp for hedningeverdenen, og ikke minst gjennom dem ble den dratt mot det messianske rikets store håp.

Derfor finner vi også her, på grenseskillet mellom det gamle og det nye stadiet i profetien, to merkelige profetskikkelser: Elia og Jona – den ene ser bakover, den andre framover. Begge utmerker seg ved at de i sin profetiske tjeneste vender seg til hedningene: Elia ved oppholdet hos enken i Sarepta (jf. 1 Kong 17,8–16) – og vi kan også ta med Elisjas helbredelse av Naaman (jf. 2 Kong 5,1–14) – og Jona ved forkynnelsen for ninivittene (jf. Jona 3,1–10).

Slik ser vi at profetien i sin utvikling trer fram som et rop til hedningeverdenen: Profetene vender seg med betydningsfulle symbolske handlinger mot verdens innsamling i det messianske riket.[8]

[7] Vi viser til Hasse, Gesch. des a. Bundes, hos Bähr, u. s., s. 370.

[8] Jonas bok handler bare om sendelsen hans til Ninive. Det profetiske budskapet hans til Jeroboam II omtales ingen steder; det antydes bare i 2 Kong 14,25. Oppgaven hans lå ikke i den retningen. Og her har det ingen betydning hvordan man ellers ser på Jonas bok – om den bør regnes som en allegori som skal vise Guds nåde mot hedningeverdenen i lys av Israels uvilje, eller om vi tar den som en enkel historisk beretning.

Uten å gå inn på enkeltheter finner vi det likevel riktig å gi en kort oversikt over profetene i denne tiden og innholdet i skriftene deres. Den første av dem er Joel, «Herren er Gud». Han hørte til Juda og hadde også sitt virkefelt der. Profetien hans består av to deler (Joel 1,2–2,18 og 2,19–3,26), i et språk som er like rent og vakkert som tankene og innholdet er opphøyde.

Av hentydninger til samtidige begivenheter (Joel 3,9–13.24), og av at Assyria ikke nevnes, slutter vi at Joel virket på den tiden Joasj regjerte i Juda og Jojada var ypperstеprest. Det stemmer også med hentydningene hans til tempelet, som forutsetter en tid med åndelig fornyelse. Men også her legger vi merke til slike hentydninger til det messianske riket som viser at vi nå står på grenseskillet (kap. 2 og 3). Amos synes å ha kjent Joels profetier og hentyder til dem i sin bok (Am 1,2; 9,13; jf. Joel 3,21.23.25).

Amos, «byrdebæreren», var også fra Juda, opprinnelig «en av gjeterne fra Tekoa» (Am 1,1; 7,14). Men hans profetiske sendelse gjaldt Israel og faller i den senere delen av Jeroboam IIs tid, etter at Ussia var blitt konge i Juda (Am 1,1). I Betel kom han i konflikt med Amasja, presten der. Betel var hovedsetet for kalvedyrkelsen i Israel, og avgudsdyrkelsen foregikk med uhørt luksus og skammelige utskeielser. Amasja anklaget Amos for å ha stiftet en sammensvergelse mot Jeroboam, og Amos ble nødt til å flykte til Juda (Am 7,10–13).

Der skrev han ned sine profetiske taler og syner og innledet dem med en fortale som varsler de kommende dommene (Am 1 og 2) ved det folket Jeroboam støttet seg til, nemlig Assyria (jf. Am 5,27; 6,14). Men tross alle disse truslene og varslene om den kommende dommen så også Amos fram mot det herlige messianske riket og profeterte om dets komme (Am 9,11–15).

En tredje profet i denne perioden var Hosea, «hjelp» – nordrikets Jeremia, som han treffende er blitt kalt. Av flere hentydninger i boken hans slutter vi at han hørte hjemme i nordriket (Hos 1,3; 6,10; jf. 7,8). Virksomheten hans falt trolig mot slutten av Jeroboam IIs regjering og varte til Sjallums og Menahems tid (jf. Hos 6,8; 7,7).

Profetiene hans gir oss særlig innblikk i de politiske forholdene i Israel på den tiden og ulykkene som herjet landet, og de kaster lys over den forferdelige fordervelsen som bredte seg til alle lag av folket. Dessuten finner vi hos ham hyppige hentydninger til Juda. Men også her møter vi profetiske utsagn om de lykkelige dagene som skulle gå opp med det davidiske kongedømmet i den messianske framtiden (Hos 3).

Til sist har vi ennå én profet å omtale fra denne tiden: Jona, Amittais sønn, fra Gat-Hefer i Sebulon, altså fra den nordligste delen av Israel. Vi vil ikke gå inn på en kritisk undersøkelse av historien i det profetiske skriftet som bærer navnet hans, eller av når skriftet ble utgitt i sin nåværende skikkelse. Men vi må likevel peke på den betydningsfulle opplysningen i 2 Kong 14,25, som knytter Jonas sendelse til Jeroboam IIs historie.[9][10][11]

[9] Det er med vilje at vi ikke nevner Jesaja i denne sammenhengen.

[10] Gat-Hefer lå på den østlige grensen av Sebulon (Jos 19,13) og er trolig den samme som den nåværende landsbyen El Mesjhed, omkring en time fra Nasaret.

[11] Her er ikke stedet for en inngående kritisk behandling av Jonas bok. Men under de politiske forholdene som da rådet mellom Israel og Assyria, er det ingenting som gjør en slik sendelse usannsynlig; tvert imot taler mye for den. Nyere forskning har også i utgravningene funnet bekreftelse på Jonas skildring av Ninive i kap. 3, særlig

Jonas historie peker bestemt fram mot at hedningene skal omvende seg og samles inn i framtidens troende Israel. Men i tillegg gir forholdene i Israel på denne tiden hans profetiske sendelse en særlig mening. Jona hadde forkynt Jeroboam den kommende befrielsen ved Herren. Nå ble han sendt fra det forfalne, moralsk sunkne og håpløse Israel – slik vi kjenner det fra skriftene til profetene på samme tid – ut til hedningene med omvendelsesropet: til det store verdensriket som i datidens øyne sto som hedningeverdenens representant, Assyria.

Herfra får vi nytt lys over Herrens hentydninger til denne historien (Matt 12,39–41; 16,4; Luk 11,29–32). Det var en ond og utro slekt som hadde hørt Jonas profeti i gamle dager, og de hadde ikke forstått Jonas tegn. Slik skulle det også gå den slekten som hørte Kristus. De så hans under og krevde likevel nye vitnesbyrd som kunne passe for deres vantro. Men de skulle ikke få noe annet tegn enn Jonas tegn, for det var i seg selv nok (Matt 12,40) – et tegn ikke bare til dom, men også til nåde og frelse (Matt 12,41).

byens størrelse. Man har reist innvendinger mot Jonas bok ut fra de mange arameismene man mener å finne der. Men kompetente autoriteter har vist at disse ordene og uttrykkene er av ekte nordisraelittisk opprinnelse. Og selv om man måtte innrømme at det finnes arameismer her, beviser det ikke mer enn at boken i sin nåværende form stammer fra en senere tid – ikke at den ikke har noe med Jona å gjøre som sin egentlige opphavsmann. Boken sier heller ingen steder at Jona selv har skrevet den i den skikkelsen den nå har. Om skriftet inneholder en nøktern historie, eller om det gir en profetisk allegori bygd på et historisk faktum, kan vi ikke uttale oss nærmere om her. For det har i alle tilfeller samme betydning for vårt spørsmål.

Kapittel 6. Asarja eller Ussia

Asarja eller Ussia, (tiende) konge i Juda. Tilstanden i Juda da Ussia ble konge. Beretningen om hans regjering i Kongebøkene. Eilat blir vunnet tilbake. Den åndelige tilstanden i Juda. Felttog mot filistrene og nabostammene. Området øst for Jordan blir tatt. Festningsverkene i Jerusalem blir satt i stand. Ny ordning av hæren. Velstand i landet. Voksende hovmod og fordervelse. Ussias brøde da han ofret i templet. Han blir spedalsk og dør. Jødiske sagn.

(2 Kong 15,1–7; 2 Krøn 26)

Hva det enn var som hadde fått folket til å velge Ussia til konge og sette ham på tronen etter hans myrdede far (2 Kong 14,21), viste valget seg i alle fall å være svært heldig. For å bruke et ord av profeten Amos (Am 9,11): Da Ussia ble konge, fant han «Davids hytte» forfallen, med revner og sprekker.

Aldri hadde Judas politiske makt sunket dypere enn under hans far. Etter de ulykkelige krigene med Israel var landet blitt skattskyldig til Israel, og Jerusalems murer mot nord lå nedrevet – som for å vise hvor dypt Juda var ydmyket for den stolte seierherrens føtter. Men under Ussias regjering ble dette snudd til det stikk motsatte. Da han døde, sto Juda ikke bare like høyt som Israel i makt og velstand, men langt høyere.

Det er liten tvil om at Jeroboam beholdt den makten over Juda som hans far Joasj hadde vunnet. Slik var det ikke bare i de 14 årene han regjerte samtidig med Amasja, men også et stykke inn i Ussias regjering. For revner som dem Juda hadde fått, mures ikke lett igjen, og Ussia var bare en ungdom på seksten år da han ble konge (2 Kong 15,2).

Opplysningen i 2 Kong 15,1 at Ussia ble konge «i Jeroboams tjuesjuende år», er ellers uforståelig. Derfor heller vi til å forstå den slik at den sikter til den tiden da Ussia hadde kastet av seg Israels åk og i egentlig forstand «ble konge». Forstått slik betegner Jeroboams tjuesjuende år – Ussias tolvte, da han var 28 år – tidspunktet da Juda ble fri.[1]

Ussias regjering var viktig både politisk og åndelig, men forfatteren av Kongebøkene gir bare en svært kort beretning om den. Han har tydeligvis bare villet peke på de viktigste begivenhetene i denne perioden. På det politiske området nevner han hvordan Judas makt igjen begynte å vokse, ved at den viktige

[1]Slik Kleinert i Riehms Handwörterbuch II, s. 1704a. Andre har ment at det foreligger en avskriverfeil: 27 (כ״ז) for 15 (ט״ו). Ussia kan i alle fall ikke ha blitt konge i Jeroboams tjuesjuende år; se 2 Kong 14,2.17.23.

havnebyen Eilat ble vunnet tilbake og bygd opp igjen (2 Kong 14,22). Alt tyder på at dette skjedde i de første årene etter at Ussia ble konge.

Som vanlig oppgir han kongens alder da han kom på tronen, og navnet på hans mor (2 Kong 15,2). Og er vår antakelse ovenfor riktig, forteller han også når Juda gjorde seg uavhengig av Israels overherredømme (2 Kong 15,1).

Videre gir han en kort skildring av den åndelige karakteren i denne regjeringen. Til sist føyer han til en opplysning om kong Ussias skjebnesvangre sykdom og død, men uten å si hvordan kongen pådro seg denne ulykken.

Forfatteren av Kongebøkene skriver ut fra et «profetisk» synspunkt – ikke som Krønikebøkene, der alt er framstilt ut fra et «prestelig» syn på utviklingen. Derfor skynder han seg forbi både det politiske og det som er av mer personlig art, og holder seg strengt til det som for ham er hovedsaken: å vise Israels paktsforhold til Herren, deres Gud.[2]

Men det vi savner i Kongebøkene, får vi rikelig i Krønikebøkene (2 Krøn 26). Også her er den første begivenheten som nevnes, erobringen av Eilat. Fra denne viktige havnen og fra nabohavnen Esjon-Geber hadde Salomo sendt en handelsflåte til Ofir (1 Kong 9,26–28; 2 Krøn 8,17–18).

Eilat lå på nordøstsiden av Akababukten og bærer ennå i dag sitt gamle navn. Et tårn som står der til vern for pilegrimene til Mekka, minner fremdeles om stedets gamle storhet. Rundt tårnet ligger ruiner og usle småhytter, men mengden av daddelpalmer som ennå finnes der, gir et inntrykk av hvor fruktbart stedet en gang var. En halv times gang bortenfor byen strekker en sandstrand seg langs den blå bukten, dekket av de vakreste skjell, og lenger ute stenges utsikten av fjell av granitt og sandstein. Slik ser Eilat, dvs. «sterke trær», ut i dag.[3]

Eilat vant uten tvil sin frihet tilbake i dagene til Joram, Judas konge, da «Edom gjorde opprør» (2 Kong 8,20–22). Da Amasja igjen erobret Edom, var det tydeligvis bare landet til og med Petra som ble tatt – og Petra ligger omtrent midt mellom Dødehavet og Eilat. Når Ussia nå førte erobringene videre i Edom og bygde opp Eilat igjen, fullførte han altså bare det verket hans far hadde begynt.

Slik Edom var stilt den gangen, kan det ikke ha vært i stand til å gjøre stor motstand. Men framgangen her har sikkert i høy grad gitt folket nytt mot og ny tillit til at det kunne lykkes på samme måte også mot Israel.

Disse omstendighetene, og plassen beretningen om gjenoppbyggingen av Eilat har i Krønikebøkene, viser at vi her har beretningen om Ussias første militære foretak. Når kongen tenkte på å vinne full uavhengighet av Israel igjen, var det også naturlig at han begynte der han hadde utsikt til et godt utfall, og der seieren også ville få betydning for et senere felttog.

Dessuten: Skulle han lykkes i å reise folket og løfte landet nasjonalt, slik han hadde satt seg fore, var det både nødvendig og klokt å eie rike havnebyer med adgang til handel. En hentydning som den vi finner i Jes 2,16, viser at den nye Tarsis-handelen igjen kom til ære og verdighet og i høy grad satte sitt preg på folks tanker i Juda i dagene til Jotam, Ussias etterfølger.

[2] Bähr, samme sted, s. 376.
[3] Eilat er den tiende stasjonen på pilegrimsreisen fra Kairo til Mekka.

Når det gjelder det åndelige livet, viser en opplysning i beretningen at den samme blandingen av sann gudsdyrkelse og hedenskap som hadde preget de tidligere regjeringene, fortsatte også nå. Ussia «gjorde det som var rett i Herrens øyne», men han fjernet ikke ofringene og tilbedelsen på haugene (2 Kong 15,3–4). Det ser ut til at folket i hele denne tiden ikke nådde høyere enn til dette blandede standpunktet.

Men heller ikke denne tilsynelatende avgjorte hengivenheten for den sanne gudsdyrkelsen varte gjennom hele Ussias regjering. Det synes antydet i opplysningen som føyes til, at «han søkte Gud så lenge Sakarja levde, han som underviste ham i gudsfrykt» (2 Krøn 26,5). Denne opplysningen forbereder oss på det vi senere får vite om både kongens og folkets åndelige tilstand.[4]

Den første perioden av Ussias regjering var en tid med stadig voksende velstand for landet. Vi kan ikke slå fast nøyaktig i hvilken rekkefølge begivenhetene fulgte på hverandre. Men det mest sannsynlige er at felttoget mot Edom snart ble fulgt av et lignende felttog mot filistrene. Hensikten var å bekjempe og endelig løse opp det store forbundet mot Juda som i kong Jorams dager, etter opprøret i Edom, hadde voldt landet så stor ulykke (2 Krøn 21,8–10). Nå som Edom var så fullstendig underkuet, var dette en forholdsvis lett oppgave.[5]

Den ene store filisterbyen etter den andre falt. Først Gat: Hasael hadde erobret den i Joasjs dager, og deretter ble den utgangspunktet for hans framstøt mot Juda (2 Kong 12,17). Så Jabne (Jos 15,11), som senere ble kalt Jamnia og lå omkring 10 kilometer nordvest for Gat. Og til sist Asjdod. Om denne byen blir det føyd til at kongen «bygde byer ved Asjdod» (2 Krøn 26,6) – trolig fordi den lå sterkt til og derfra behersket veien til Egypt.

Kongens politikk synes å ha vært ikke å ødelegge filisterfolket med vold eller jage det ut av byene, men å gjøre det uskadelig ved å rive ned festningsverkene. Rundt omkring i landet grunnla han så jødiske kolonier, for å sikre seg mot opprør fra de underkuede.

Fra filisterlandet rykket Ussia videre mot den arabiske stammen i Gur-Ba'al og mot me'unittene, og underla seg dem (2 Krøn 26,7).[6]

Opplysninger i den hellige teksten synes å vise at Israel på denne tiden, etter sin korte blomstring, igjen var sunket ned i det dypeste forfall. Det blir ikke sagt nærmere hva som var årsaken, men i alle fall var Jeroboam IIs hus nå blitt så svakt at det ikke maktet å stå imot Judas stadig voksende makt.

To hentydninger peker i denne retningen. For det første heter det om Ussia at «hans navn nådde helt til Egypt», og her tenkes det vel først og fremst på at han hadde underkuet filistrene og andre stammer. Videre heter det at «ammonittene kom med gaver til Ussia» (2 Krøn 26,8). Men at ammonittene var gjort

[4] Slik gjengis uttrykket etter en annen lesemåte, som den norske bibeloversettelsen den gang ikke fulgte. I stedet for den nåværende masoretiske teksten hammevin bir'ot (הַמֵּבִין בִּרְאֹת, «som skjønte seg på syner») leser man bejir'at (בְּיִרְאַת, «i frykten»). Denne Sakarja vet vi ellers ingenting om.

[5] Se bind 6, s. 172–173.

[6] Om denne stammen viser vi til bind 6, s. 67. Det rimeligste synes oss å være at Gur-Ba'al, hvis det ikke er det samme som Gerar omkring tre timers vei sørvest for Gaza, i alle fall må søkes i nærheten. Fra filisterlandet i sørvest blir det nå trukket en forsvarslinje mot sørøst til ammonittenes område. I nærheten av Gerar – hvis beliggenhet altså ikke er nøyaktig påvist – åpner det seg en dal som går ut fra Hebron og strekker seg ned til Beersjeba.

skattskyldige, forutsetter at også det mellomliggende området som tilhørte Israel, var erobret.

Den andre hentydningen finner vi i vers 10, der det heter at Ussia hadde stor buskap både «i lavlandet» – dvs. på filistrenes sletter ved Middelhavet – og «på høysletten», dvs. de vide beitemarkene øst for Jordan i Rubens gamle område (5 Mos 3,10; 4,43; Jos 13).[7]

Men det uten sammenligning viktigste verket i Ussias regjering var at han bygde opp igjen og befestet den nordlige muren i Jerusalem (2 Krøn 26,9). Den var, som vi husker, blitt revet ned under Amasja (2 Krøn 25,23).

Langs nordsiden av den gamle byen bygde Ussia tre tårn: ett ved den såkalte «nedre porten» i det nordvestlige hjørnet, der muren heller svakt mot sør og vest; ett ved «Dalporten», den nåværende Jaffaporten; og til sist ett på den motsatte enden av nordmuren, der muren også heller mot sør, ved den såkalte «Hesteporten» (Neh 3,28; Jer 31,40). Utenom disse portene, som nå ble sterkt befestet, fantes det ingen inngang til «den øvre byen» fra vest eller sør. Jerusalems festningsverk på denne kanten ble altså svært sterke.

Tårnene ble dessuten utstyrt med nye krigsmaskiner som kunne slynge ut piler og steiner, så enhver beleiring fra den kanten skulle bli umulig (2 Krøn 26,15). Til sist leser vi i samme sammenheng om hvordan hæren ble ordnet. Den var «mønstret og talt av statsskriveren Je'uel og tilsynsmannen Ma'aseja, under ledelse av Hananja», og sto rede i flokker til å dra ut i strid (2 Krøn 26,11). Ussia holdt fast ved den gamle nasjonale ordningen for utskrivning, men bygde den ut og ordnet den etter tidens krav.

Under 2600 familieoverhoder, kraftige stridsmenn, stilte han på beina en hær på 307 500 mann og utrustet dem: det tungt væpnede fotfolket med skjold, brynje og hjelm, det lett væpnede med buer og slyngesteiner (2 Krøn 26,12–14). Utrustningen var så gjennomført at til og med slyngesteinene, som slyngekasterne ellers skaffet selv, nå ble tatt med på forhånd.[8]

Under disse omstendighetene undrer det oss ikke at den krigerske kongens ry bredte seg til alle kanter. Men det må uttrykkelig føyes til at den hellige teksten med omhu framhever at det var Herren som kom Ussia til hjelp i alt dette.

Også innad i landet var det en blomstringstid. Vi har alt pekt på hvordan gjenoppbyggingen av Eilat førte til en oppblomstring av sjøfart og handel som sikkert brakte stor rikdom inn i landet.

Kongen tok seg også av jordbruket med stor interesse. I Judas fjell ble de gamle terrassene bygd opp igjen til vindyrking, og på de flate slettene, som i området ved Karmel (1 Sam 15,12; 25,2.5), drev han ivrig jordbruk. Samtidig hadde han store buskaper som fant beite både i Juda-ørkenen, i lavlandet på

[7] Kanskje har vi en hentydning til erobringen av dette området i Hos 5,10.

[8] Vi går med vilje forbi en opplysning på de assyriske minnesmerkene fra Ussias regjering. Der fortelles det om et forsøk på forbund mellom Hamat og 19 byer i dette området og Azrijahu, dvs. Asarja eller Ussia (Schrader V 5, s. 217–227). Det er godt mulig at disse byene under sitt opprør mot Assyria har søkt å få forbindelse med Ussia, uten at han gikk inn på det. Men hentydningene til Ussia i Tiglat-Pilesers skrytende omtale av det syriske forbundet er etter vår mening altfor usikre til at vi kan trekke noen slutning av dem (jf. Nowack, Assyr. Bab. Inschr., s. 27, note 8). Her kan en tenke seg mange muligheter. Azrijahus navn kan være brukt på samme allmenne måte som Omris et annet sted. Man kan også spørre om hentydningen virkelig skal forstås som en historisk begivenhet; den synes snarere å gjelde et tenkt tilfelle. Den assyriske tidsregningen vil vi, av grunner vi har nevnt tidligere, ikke gå nærmere inn på eller sammenligne med den bibelske.

filistrenes sletter og på de vide beitemarkene øst for Jordan. Til vern for buskapen bygde han «tårn i ørkenen og hogg ut mange brønner, for han hadde stor buskap» (2 Krøn 26,10).

Vi har tidligere pekt på at profetien blomstret i Israel i denne tiden. Grunnen til det ligger trolig i at folket hastet mot sin dom; derfor samlet profetien hele sin kraft for å avverge den ulykkelige utviklingen. Ut fra forskjellige hentydninger i de profetiske skriftene synes tilstanden i Juda å ha vært noe bedre, i alle fall i den første perioden av Ussias regjering.

Men på grunn av framgangen og lykken landet nå hadde, trådte også her «hovmodet» og lastene som følger med det, stadig tydeligere fram (Am 2,4; Hos 5,5.14; jf. også Jes 2,5 ff.; 3,12.15; 7,10–13; 28,7–10). Dette gjaldt særlig kongen selv. Den hellige teksten sier om ham: «Da han var blitt mektig, ble han overmodig i sitt hjerte, til sin egen undergang» (2 Krøn 26,16) – det vil si: til han gjorde noe som var urett og førte til fordervelse.[9]

Han tålte ikke at det fantes noen makt i landet som ikke var samlet hos ham selv. Derfor forsøkte han å forene yppersteprestembetet med kongemakten og selv inneha begge. Den helligste delen av tempeltjenesten var røkofferet på gullalteret i Det hellige. Men uten å akte på Guds uttrykkelige bud (2 Mos 30,7.27; 4 Mos 18,1–7) trengte Ussia inn i Det hellige og tok seg denne prestetjenesten.[10]

Forgjeves prøvde ypperstepresten Asarja (2 Krøn 26,17–18), og med ham åtti andre modige menn – uten tvil prestene som hadde tjeneste – å stanse ham i dette tøylesløse forsettet. Men innvendingene og advarslene deres om at kongen ville pådra seg skyld, gjorde ham bare vred. En slik fullstendig misforståelse og frekk inngripen – både i presteembetet i dets dypeste betydning og i kongedømmet – måtte få sin rettferdige og synlige straff, særlig når den, som her, hadde sin rot i stolthet og hovmod.

Mens han ennå sto der med røkelseskaret i hånden og slynget bitre ord mot de djerve prestene, ble han for øynene på dem slått med en plage som på en særlig måte ble tilskrevet Herrens egen hånd (jf. 4 Mos 12,9–10; 2 Kong 5,27). Der, «ved røkofferalteret», begynte spedalskheten å vise seg i pannen hans, og i all hast drev prestene den kongen Gud hadde slått, bort fra Det hellige, så ikke helligdommen skulle bli vanhelliget (2 Krøn 26,19–20).

Slik endte det med den stolte Ussia. Han glemte at det var Herren som hadde løftet ham opp dit han sto, og at det var Herrens hjelp han hadde å takke for framgangen i alt han hadde tatt seg fore; han så bare på sin egen kraft. Og så våget han i sitt hovmod til sist det utrolige og trengte med vanhellig hånd inn i Det hellige. Men der fikk stoltheten hans sin fortjente straff.

Som en levende død flyktet han bort fra helligdommen, og han forble spedalsk til døden kom og befridde ham. Fra den dagen bodde han utenfor byen i et «atskillelsens hus» (3 Mos 13,46; 4 Mos 5,2; 2 Kong 7,3). Han var avskåret fra Herrens hus, der han i sin tøylesløshet hadde villet trenge inn for å ta den

[9] Om Ussias hovmod, jf. også det Josefus forteller i Ant. 9,10,4.

[10] Enkelte kritikere har forsøkt å vise at Ussia her ikke gikk lenger enn David og Salomo før ham, og at han bare ville hevde den gamle kongelige retten til å ha den øverste ledelsen av gudstjenesten. Men det lar seg ikke påvise at David eller Salomo noen gang har prøvd å ta seg noen som helst prestelig gjerning – og aller minst den vi her hører om hos Ussia.

øverste ledelsen, og utestengt fra all omgang med mennesker. Kongedømmet måtte han overlate til sin sønn Jotam (2 Kong 15,5; 2 Krøn 26,21). Hvor lenge før hans død dette skjedde, lar seg ikke avgjøre nøyaktig.

Straffedommen fulgte ham til og med i graven. Riktignok heter det at han ble gravlagt hos sine fedre, men vi ser at graven hans ble lagt til «den begravelsesplassen som tilhørte kongene». Det sikter trolig til gravstedet som ble brukt for medlemmer av kongehuset, og ikke for kongene selv. Han ble ikke lagt i den graven der Judas konger hvilte: «For de sa: Han er spedalsk.» (2 Krøn 26,23)[11]

Den hellige teksten viser til en beretning om Ussias gjerninger skrevet av profeten Jesaja (2 Krøn 26,22). Men noen slik beretning er ikke bevart. Jesajas virksomhet begynte under Ussia (Jes 1,1; 6,1), men siden den varte helt til Hiskias tid, forstår vi at han må ha vært en ganske ung mann da den spedalske kongen døde.

Den jødiske legenden vet å fortelle mange merkelige ting om slaget som rammet den overmodige kongen. Josefus gjør et klossete forsøk på å kle det guddommelige underet i en naturlig ramme: Han knytter det (Ant. 9,10,4) til det jordskjelvet som så ofte nevnes i skriftene fra denne tiden (Am 1,1), og som satte så dype spor i folkets minne (Sak 14,4–5). Under dette jordskjelvet, forteller Josefus, «revnet templet, de klare solstrålene trengte inn gjennom revnen og falt på kongens ansikt, og i samme øyeblikk kom spedalskheten over ham».

Andre jødiske fortolkere forstår stedet i Jes 6,1, der Ussias død nevnes, slik at det her tales om den levende døden spedalskheten satte ham i, og de knytter jordskjelvet til scenen profeten skildrer der. Selv om dette bare kan kalles fabler, har de utvilsomt truffet det rette i sin dom over Ussia, når de regner ham blant dem «som ikke oppnådde det de søkte, og som også ble fratatt det de hadde» (Bereshit Rabba 20).

[11] Vi har her fulgt Rasji og andre jødiske fortolkere.

Kapittel 7. Jotam og Akas – kongemordene i Israel

Ussia (tiende), Jotam (ellevte) og Akas (tolvte) konge i Juda. Sakarja (femtende), Sjallum (sekstende), Menahem (syttende), Pekahja (attende), Pekah (nittende) konge i Israel. Sakarja blir konge og blir myrdet. Sjallum blir konge og dør. Menahem blir konge. Pul eller Tiglat-Pileser II av Assyria. Israel blir skattskyldig til Assyria. Pekahja blir konge og blir myrdet. Militært opprør, og Pekah blir konge. Jotam blir konge i Juda. Akas blir konge i Juda. Hans regjering. Den nye avgudsdyrkelsen. Endringer i templet og gudstjenesten.

(2 Kong 15,8–16,18; 2 Krøn 27–28)

Mens Juda, som vi har fortalt, en kort tid kunne glede seg over lykkelige kår i landet, gikk det raskt nedover med Israel, som nå med store skritt nærmet seg sin undergang. Den dype og utbredte fordervelsen i landet ga god grobunn for en rekke omveltninger, der den ene politiske eventyreren etter den andre tvang til seg makten og satt på tronen en kort stund. I de 13 eller 14 årene som gikk fra Jeroboam IIs død til Ussias død, hersket ikke mindre enn fire konger i Israel (2 Kong 15,8–27), og alle ble myrdet.

I Ussias trettiåttende år ble Jeroboam II etterfulgt av sin sønn Sakarja, den fjerde og siste kongen av Jehus hus. Den hellige teksten nevner her hvordan Guds løfte (2 Kong 10,30) med dette ble oppfylt. Det var nemlig sagt til Jehu: «Dine sønner skal sitte på Israels trone til fjerde ledd» (2 Kong 15,12).

Om Sakarjas korte regjering, som bare varte i seks måneder, heter det at han fortsatte i Jeroboams synder. En ellers ukjent mann, Sjallum – ifølge Josefus en venn av kongen – fikk i stand en sammensvergelse mot ham og drepte kongen «mens folket så det» (2 Kong 15,8–10). Så dypt var samfunnet sunket.

Morderen regjerte bare én måned. Menahem, som Josefus kaller Sakarjas hærfører, rykket med hæren sin mot Sjallum fra Tirsa, den gamle kongsbyen, og slo tronraneren. Menahem synes likevel ikke å ha kommet på tronen uten motstand. Vi leser i alle fall om et tokt Menahem gjorde mot et sted som het Tifsah («vadested»), og som hadde nektet å åpne portene for ham. Byen og området omkring ble erobret, og Menahem tok en forferdelig hevn over innbyggerne (2 Kong 15,13–16).[123]

[1]Om Tirsa, se bind 5, s. 183.

Menahems regjering lignet hans forgjengeres i det åndelige, og varte i ti år. Men den kan med rette kalles begynnelsen på enden. For med den begynte Israels avhengighet av Assyria, og enden på det ble Samarias fall og folkets bortførelse i et fangenskap uten ende.

Av grunner vi har nevnt tidligere, går vi ikke inn på det kronologiske spørsmålet. Likevel skal vi her hente noen opplysninger fra de assyriske minnesmerkene, så vi bedre kan forstå den bibelske beretningen om Menahems forhold til den assyriske kongen (2 Kong 15,19–20). Vi får da først vite at Assyria hadde vært inne i en tid med forfall. Det kan forklare Jeroboam IIs erobringer, og kanskje også gi oss nøkkelen til den ellers uforståelige opplysningen at Menahem inntok Tifsah og området omkring. Men på denne tiden ble Assyrias trone tatt av en militær eventyrer ved navn Pul.

Pul var en kraftfull mann som synes å ha kommet fra de lavere lagene i folket. Da han hadde grepet makten, tok han navnet Tiglat-Pileser II etter den kjente kongen med samme navn som hadde grunnlagt det assyriske rikets makt. Samme år som han ble konge, styrtet han kongen i Babel og forente de to tronene i sin person. To år senere vendte han hærstyrkene sine mot vest. Etter tre års beleiring tok han den syriske byen Arpad, som lå i nærheten av Hamat, ikke langt fra Damaskus (jf. Jes 10,9; 36,19; 2 Kong 18,34; Jer 49,23).

Vi skal ikke følge erobringene hans videre, bare føye til at han tre år senere (i sitt åttende regjeringsår) blir framstilt på minnesmerkene mens han tar imot skatt fra Menahem og andre lydkonger. Disse opplysningene – om hvordan assyrerkongen overvant Syria og erobret Hamat – kaster lys over det den hellige teksten forteller om Puls framstøt mot Israel.

Framrykningen hans ble likevel stanset ved at Menahem underkastet seg. Han kjøpte landet sitt fritt med en årlig skatt på tusen talenter sølv – over tretti tonn. Pengene drev han inn fra folket ved å legge en skatt på 50 sekel sølv, over et halvt kilo, på hver av de mer velstående borgerne.

Av dette går det fram at det må ha vært omkring 60 000 skattytere i landet som betalte denne store summen hvert år. Det viser både hvor stor velstanden var på den tiden, og hvor tunge byrder som ble lagt på folket. På disse harde vilkårene lyktes det Menahem å «trygge kongedømmet i sin hånd» med assyrerkongens støtte.[4]

Etter Menahem kom sønnen hans Pekahja på tronen. Han lignet faren på alle måter og regjerte bare i to år. Han falt snart som offer for et opprør som Pekah, Remaljas sønn, satte i gang. Pekah var trolig en av høvdingene i livvakten.

Slik vi forstår beretningen i 2 Kong 15,25, hadde Israels konger etter kong Davids forbilde omgitt seg med en livvakt av gileaditter, som fra den tidligere historien var kjent som tapre krigere (jf. Dom 11,1; 1 Krøn 26,31). Det synes også å ha vært en forbindelse mellom disse gileadittene og kongehuset. Pekahjas far

[2]Det er tvilsomt om dette er Salomos Tifsah (1 Kong 4,24), som lå ved bredden av Eufrat. Navnet, som betyr «vadested», er så vanlig at mange steder kan ha hatt det. Det bør likevel nevnes at Assyria på denne tiden var svært svekket, så sett fra den siden er det tenkelig at Menahem kunne rykke fram mot Tifsah der.

[3]Slik avskyelig grusomhet er ikke ukjent i Israels krigshistorie, men den var enda mer vanlig blant hedningene (2 Kong 8,12; Hos 14,1; Am 1,13).

[4]Hos profeten Hosea (Hos 8,10) finner vi uttrykket «storkongens byrder», som får sin forklaring av det vi her har fortalt. Enkelte fortolkere finner i Am 7,1–3 en hentydning til denne skattebyrden som ble lagt på Israel.

Menahem blir nemlig kalt «Gadis sønn» (2 Kong 15,17), og var altså kanskje av Gads stamme. I så fall var det rimelig nok at den kongelige livvakten var tatt fra denne stammen.

Livvakten synes å ha stått under tre høvdinger, og en av dem, Pekah, gjorde seg til leder for opprøret. De to andre – Argob, oppkalt etter et landskap i Basan øst for Jordan (5 Mos 3,4), og Arje, dvs. «løven» (jf. 1 Krøn 12,8) – falt under opprøret, trolig fordi de stilte seg på kongens side. Med femti mann av den gileadittiske livvakten satte Pekah etter kongen inn i borgen, den befestede delen av Samaria, og drepte ham og tilhengerne hans der.

Denne forbrytelsen er et talende trekk som kaster lys over det bildet Hosea gir av Israel i denne tiden (Hos 4,1–2). Det er et sørgelig bilde. Morderen våget ikke bare å sette seg på tronen; det synes heller ikke å ha kommet noen innvending fra folket, og han satt som konge i hele 30 år.[5]

Dette opprøret hadde funnet sted i Ussias siste år, det femtiandre. Han ble etterfulgt av sin sønn Jotam i det andre året til Pekah, Remaljas sønn. Jotam var 25 år gammel da han ble konge, og regjeringen hans sies å ha vart i seksten år (2 Kong 15,32–33; 2 Krøn 27,1).

Men det lar seg ikke avgjøre om disse seksten årene skal regnes fra den tiden han selv tok styringen, eller om også tiden han regjerte sammen med faren er regnet med (2 Kong 15,5; 2 Krøn 26,21). Her ligger en av grunnene til at kronologien for denne perioden er så vanskelig.[6]

Jotams regjeringstid var lykkelig; bare mot slutten begynte uværsskyene å trekke opp. Både åndelig og politisk fortsatte Jotam i Ussias spor, og en grunn til det var vel at han fra først av bare var medregent. Etter den utførlige beretningen i 2 Krøn 27 brukte Jotam myndigheten sin til å holde oppe gudstjenesten for Herren i templet, men han voktet seg vel for å trenge inn i prestenes rettigheter slik Ussia hadde gjort.

Blant folket hersket likevel de tidligere hedenske formene for gudsdyrkelse fremdeles, og kongen tålte det. Det er helt naturlig at denne avgudsdyrkelsen, som så lenge hadde hatt sin rot i folket, ble verre etter hvert som tiden gikk.

Jotam fortsatte farens arbeid med festningsverkene, både i Jerusalem og ute i landet. I Jerusalem bygde han videre på murene som vernet Ofel, den sørlige skråningen av tempelberget. Samtidig prydet han templet ved å bygge «den øvre porten» på nordsiden av det (2 Kong 15,35; 2 Krøn 27,3). Denne «øvre porten» førte fra den øvre forgården, prestenes, ned til den nedre, folkets (2 Kong 21,5; 23,12; 2 Krøn 33,5). Hver av disse to forgårdene var omgitt av en mur.[7]

Den vanlige inngangen til templet gikk visstnok gjennom den ytre nordporten. Derfra måtte de som kom for å tilbe, gå over den ytre forgården, folkets,

[5] Den bibelske teksten har 20 år (כ), som sikkert er en avskriverfeil for 30 = ל. At dette tallet må være det riktige, går fram av en sammenligning med 2 Kong 15,32–33 og 17,1. En annen mulig forklaring er å regne med et mellomstyre på ti år mellom Pekah og Hosea, men den bibelske teksten gir ingen antydning om det.

[6] Riehm hevder i artikkelen «Zeitrechnung» at 12 av disse 16 årene faller på den tiden Jotam regjerte sammen med faren, og bare 4 år på hans eneregjering. Er det slik, kan feilen i 2 Kong 15,30 – «Jotams tjuende år» – ha oppstått ved at avskriveren har lagt de 4 årene med eneregjering til de 16 årene, uten å være klar over hvordan det egentlig forholdt seg.

[7] Om muren ved Ofel, jf. 2 Krøn 33,14; Neh 3,26–27; Josefus, Den jødiske krig 5,6,1. Fra Ofel førte «Vannporten» ned til Gihon og Kedron-dalen. Jf. her Jes 32,14, der det i stedet for «haug» burde stå Ofel.

fram til den andre muren, som omga den øvre forgården, prestenes, rundt selve templet. De som bar fram offer, måtte altså gå gjennom den nordporten Jotam hadde bygd opp igjen.[89]

I Esekiels tempel blir inngangen beskrevet slik at en trapp på åtte trinn førte opp fra den nedre forgården til den øvre (Esek 40,31.34.37), og slik var det trolig også i Salomos tempel. Like ved denne «øvre porten», på høyre side når man gikk inn, sto kisten Jojada hadde satt der for å samle inn penger til å sette templet i stand (2 Kong 12,9).

Ut fra navnet Esekiel gir porten – «Alterporten» (Esek 8,5) – slutter vi at den var den vanlige inngangen for dem som bar fram offer. Senere ble den kalt «Den nye porten», og det navnet oppsto visstnok etter at Jotam hadde bygd den opp igjen. Stedene i Skriften der dette navnet forekommer, tyder på at det var her ved «Den nye porten» høvdingene og prestene pleide å stå når de talte til folket som var samlet i den ytre forgården (Jer 26,10; 36,10).

Jotams byggearbeid var likevel ikke begrenset til Jerusalem. Det heter: «Han bygde også byer i Juda-fjellene (dvs. i fjellandet), og i skogene bygde han borger og tårn» (2 Krøn 27,4) – uten tvil for å befeste og trygge landet.

For å fullføre beretningen om denne regjeringen skal vi føye til at felttoget mot Ammon fra forrige regjering ble tatt opp igjen under Jotam. Utfallet ble at ammonittene måtte betale en årlig skatt på 10 000 kor hvete, 10 000 kor bygg og hundre talenter sølv, det vil si over tre tonn. Men denne skatten ble bare betalt i tre år (2 Krøn 27,5). I det fjerde året, trolig Jotams siste regjeringsår, unndro de seg. Det skyldtes uten tvil det syrisk-israelittiske forbundet mot Juda. Nabostammene – de som hittil hadde vært skattskyldige under Ussia og Jotam – sluttet seg visstnok nå til det.

Til sist gir profeten Jesaja oss i det første kapitlet i boken sin (Jes 1,5 ff.) et levende bilde av de indre forholdene i landet i denne tiden – av rikdommen, handelen og lykken, men også av den store luksusen og folkesyndene som fulgte med den.[10]

Jotam levde ikke lenge nok til å se de store ulykkene som nå kom over Juda. I Israel sto det på denne tiden svært ille til. Pekah hadde revet til seg tronen, men forholdene i landet var så løse at han neppe følte seg trygg på den. Selv om han ikke, som enkelte har ment, i den første tiden måtte forsvare kronen mot en annen tronkrever, var landet så å si i stadig opprør.

Det gjaldt å lede folkets tanker bort fra de indre forholdene og vende interessen mot andre ting. Derfor arbeidet han ivrig for å få i stand forbund med fremmede makter som kunne hjelpe ham å forsvare tronen – kanskje hadde han også planer om større krigstog. I alle fall må de 30 årene Pekah satt på Israels trone, ha vært en sørgelig tid for landet.

Den hellige teksten forteller oss ikke mye, men de knappe opplysningene utfylles i noen grad av de assyriske minnesmerkene. Den sier bare kort: «I de

[8] Fire porter førte gjennom den ytre muren inn til templet, én fra hver side (jf. levittenes vaktposter i 1 Krøn 26,14–18). Men biskop Haneberg (Relig. Alterth., s. 226, 4) mener at det var seks porter, nemlig to på sørsiden og to på vestsiden, og én på nordsiden og én på østsiden. I Esekiels tempel (Esek 40,6–16.20–22.24–27) nevnes bare tre porter: på nordsiden, østsiden og sørsiden.

[9] Om denne muren, se 1 Kong 6,36; 7,12; jf. Josefus, Ant. 8,3,9.

[10] Kronebeløpet er regnet ut etter Schraders beregning i Keilinschr. u. d. A. Test., s. 142–144.

dager begynte Herren å sende kongen i Syria, Resin, og Pekah, Remaljas sønn, mot Juda» (2 Kong 15,37). Det er en særegen måte å se tingene på.

Den hellige forfatteren ser et forbund som det mellom Pekah og Resin – sveiset sammen av politisk klokskap og blitt til på helt naturlig vis – som sendt direkte av Herren over Juda! Han fester ikke blikket ved mellomårsakene, men ser helt tilbake til den skjulte hånden som holder alle trådene. Det profetiske synet er majestetisk: Det ser kjernen i saken og fordyper seg ikke i de ytre småtingene.

Forbundet som nå rykket fram mot Juda, omfattet ikke bare Israel og Syria. Det strakte seg også til ammonittene, som hadde sluttet å betale den skatten de skyldte, til edomittene og filistrene og til alle de hedenske stammene som bodde i sørlandet (2 Krøn 28,17–18).

Som vi alt har sagt, fikk Jotam bare se hvordan ulykkene over Juda nærmet seg, og ennå var han sterk nok til å holde dem fra livet. Men slik ble det ikke da hans svake og ugudelige sønn Akas kom på tronen i Pekahs syttende år (2 Kong 16,1). Akas var trolig omkring 25 år da faren døde. De seksten årene han regjerte, ble en svært skjebnesvanger tid for Juda.[11]

Gjennom hele hans historie blir det gjentatt med ettertrykk: På samme måte som forgjengernes framgang og lykke kom fra Herrens hjelp, lå den egentlige årsaken til elendigheten som nå kom over Juda, i at folket hadde falt fra Herren. Fra begynnelsen og helt til sin død fortsatte Akas å gjøre det som var ondt i Herrens øyne (2 Kong 16,2).

I denne sammenhengen vil vi peke på et talende trekk ved den hellige teksten: Når den kort karakteriserer de forskjellige regjeringene i Juda, måler den dem alltid, åndelig sett, mot David. Det gjør den ikke fordi David grunnla kongeslekten, heller ikke fordi Guds løfte til kongehuset i Juda hadde sitt utspring i ham. Den gjør det fordi hele Davids styre var ment å være det teokratiske forbildet for alle hans etterfølgere. Her skal vi søke grunnen til at alle de senere regjeringene alltid sammenlignes med hans – på samme måte som Israels konger alltid måles mot Jeroboam, Nebats sønn, som ble et forbilde for alle som kom etter ham der.

Det er umulig å avgjøre om de mange formene for avgudsdyrkelse som beskrives i 2 Krøn 28,3–4, ble innført allerede i begynnelsen av Akas' regjering, eller om de kom til etter hvert. Det siste er rimeligst, og den hellige teksten synes også å gi et vink i den retningen når den forteller at Syrias framgang mot Juda fikk Akas til å ofre til syrernes guder for å vinne deres gunst (2 Krøn 28,23).

Og når det heter om ham at han «vandret på Israels kongers veier» (2 Krøn 28,2), var det trolig også her Israels seierrike framgang som i det minste ga den ytre foranledningen.

Det finnes neppe et eneste trekk ved Akas' karakter som kan vekke sympati eller aktelse for ham. Han var vantro overfor Herren og hans makt (Jes 7,11–13), men like fullt alltid rede til å ta opp den mest desperate overtro. Han

[11] At Akas var 25 år, står i 2 Krøn 28,1 etter en lesemåte som flere håndskrifter, Septuaginta og den syriske oversettelsen følger. At denne lesemåten er den riktige, går fram av en sammenligning med 2 Krøn 29,1. For hvis Akas døde 36 år gammel etter seksten års regjering, og sønnen hans kom på tronen 25 år gammel, måtte Akas ha giftet seg i tiårsalderen. På samme måte må vi rette tallet i 2 Kong 16,2 fra 20 til 25.

«laget støpte bilder av Ba'alene», og vendte slik tilbake til Akabs gudsdyrkelse (1 Kong 16,32; 2 Kong 1,2; 3,2). Ja, han innførte til og med de avgudsformene som da ble praktisert i Israel (Hos 2,13; 13,1).

Til dette hørte også dyrkelsen av Molok (eller rettere Molek), som bare var en annen form for Baal-dyrkelsen (jf. Jer 19,3–6; 32,35). Begge disse avgudsdyrkelsene krevde nemlig menneskeofre, og Baal selv mentes å ha gitt eksempel på det. Men dette var ikke noe annet enn å innføre hele den kanaaneiske eller fønikiske avgudsdyrkelsen med alle de avskyelighetene som hørte til den.

Gihon-dalen grenser til Jerusalem på vestsiden og munner i sør ut i Hinnoms dal. Hinnoms dal møter i sin tur Kedron-dalen ved de gamle kongelige hagene, og Kedron-dalen løper langs den østlige skråningen av den hellige byen. Her, der Hinnoms dal og Kedron-dalen møtes, lå Tofet, dvs. «utspytting» eller avskyelighetens sted (jf. Jer 7,31–32). Der ofret Akas, Manasse og Amon sine sønner og døtre til Baal-Molok og brente røkelse for de mest avskyelige avguder.

Hinnom betyr «å jamre, klage», og ved disse grufulle menneskeofrene ble betydningen oppfylt bokstavelig. Med full rett ble Hinnoms dal – Gehenna – navnet på stedet for de evige pinsler.

Det er også et merkelig sammentreff at pottemakerens åker lå her på sørsiden av dette stedet – «blodåkeren», som ble kjøpt for Judas' penger, og der han gikk ut og hengte seg (jf. Matt 27,3–8). Historien er full av slike trekk som mennesker kaller tilfeldigheter. Men ser vi dem i et annet lys, ligger det også over dem noe som ligner en tanke – en dyp og talende tanke.

Vi vil i denne sammenhengen heller ikke glemme å peke på at det var nettopp på denne tiden, mellom Jotams og Akas' regjering, at Roma ble grunnlagt – byen som var bestemt til å fullbyrde den endelige dommen over Israel.

Men dette er ikke alt. Det var ikke bare her på dette avskyelige stedet at Akas brente røkoffer for avgudene og til og med ofret sin egen sønn som brennoffer til Baal-Molok. Lignende avgudsdyrkelse ble også drevet «på haugene og bakkene og under hvert grønt tre» (2 Kong 16,4; 2 Krøn 28,4).[12][13]

Slik var gudsdyrkelsen i denne tiden, både i form og innhold, det stikk motsatte av den ordningen Gud hadde gitt – i stedet for ett tempel mange kapeller og altere, i stedet for den ene sanne Gud en broket mengde guder!

Når vi leser om denne brokete avgudsdyrkelsen med sine mange former og mange guder, forstår vi bedre hvorfor Guds lov så strengt befalte at det bare skulle være én helligdom i Israel. Skulle troen på den ene Gud bevares ren i

[12] I 2 Kong 16,3 nevnes bare én sønn som han lot gå gjennom ilden. Det er også det rimeligste (jf. 2 Kong 3,27; 21,6), og når 2 Krøn i denne sammenhengen taler om «sønner», er det sikkert bare en generalisering. Når det i 2 Kong heter at han lot sønnen sin gå gjennom ilden, er det trolig enten et fast uttrykk for ofringen, eller kanskje heller en henvisning til en av de opprinnelige tankene bak denne typen offer, nemlig renselse ved ild. Det er likevel ingen tvil om at det både her og overalt ellers der uttrykket brukes, tenkes på en virkelig ofring, slik at de ulykkelige ofrene faktisk ble brent (jf. også steder som Jer 32,35 sammenlignet med 7,31, og Esek 16,21 sammenlignet med 23,37). Rabbinerne har svart forskjellig på spørsmålet om det her er tale om virkelige menneskeofre, eller om barna bare «gikk gjennom ilden». I Jalkut til Jer 7,31 (II, s. 61) gis en levende beskrivelse av det hule Molok-bildet som ble fylt med ild, og der barna ble lagt i armene på det. Dette synes å stemme med skikkene hos karthagerne (Diodor fra Sicilia 20,14). Litteraturen om dette synes for øvrig å være noe uklar. Etter Sal 106,37 og Esek 16,20 ser det ut til at ofrene først ble slaktet og så brent – et grufullt motstykke til brennofferet i Det gamle testamente. Også Josefus sier at Akas virkelig brente sønnen sin (Ant. 9,12,1).

[13] «Haugene», dvs. steder der det var en helligdom eller et kapell (bate habbamot, בָּתֵּי הַבָּמוֹת, «offerhaugenes hus»); «bakkene», dvs. steder der det bare var reist et alter.

en slik tid, var ingenting mer nødvendig enn å holde alle fremmede altere og former for gudsdyrkelse borte fra Israel med den største omhu.

Akas lot den nye gudsdyrkelsen han innførte i landet, gjennomføre i alle enkeltheter. Fra Damaskus, der han hadde dratt opp for å møte Tiglat-Pileser, sendte han ut et påbud som står i skarpeste motsetning til hans svakhet ellers overfor fiendene. Det skulle settes opp et nytt alter i Jerusalem etter mønster av det han hadde sett i Damaskus, og han sendte ypperstepresten en tegning av det. Uria, som da var ypperstepresten, kom ikke med noen innvendinger, men gjennomførte kongens befaling (2 Kong 16,10–11).

Da Akas kom tilbake til hovedstaden, ofret han selv på det nye alteret, trolig fredsoffer til takk for at han var kommet vel hjem (2 Kong 16,12–13). Dette var bare begynnelsen på andre endringer. Det er ikke usannsynlig at det var ved denne anledningen gudene i Damaskus ble innført i Juda (2 Krøn 28,23).

Det nye alteret fikk en framtredende plass. Ypperstepresten Uria satte det bak det gamle brennofferalteret, som – det vet vi – sto foran Herrens hus, like overfor inngangen til helligdommen. Men fordi dette lett kunne få det nye alteret til å se ringere ut, lot kongen etter hjemkomsten fra Damaskus de to altrene stilles inntil hverandre. Det heter i 2 Kong 16,14: «Men kobberalteret, som sto for Herrens åsyn, flyttet han bort fra huset, fra dets sted mellom det nye alter og Herrens hus, og satte det på nordsiden av det nye alteret.»

Det gamle brennofferalteret, som hittil hadde stått like foran inngangen til helligdommen, ble altså flyttet fra sin plass og satt på nordsiden av det nye alteret. Slik ble det nye alteret det viktigste, ja, det eneste offeralteret. Deretter befalte kongen at alle ofringene skulle legges til det nye, hedenske alteret; om det gamle alteret ville han bestemme senere (2 Kong 16,15).[14]

Det nye alteret gjorde også andre endringer i templets utstyr nødvendige. Det gamle brennofferalteret var 4,5 meter høyt (10 hebraiske alen, 2 Krøn 4,1). Derfor måtte man bruke en oppgang for å komme opp til det, og rundt det gikk det et slags stillas som de ofrende prestene sto på.

Kjøttstykkene som skulle ofres, måtte først vaskes. Derfor hadde man satt de «ti kobberkarene» som skulle brukes til dette, rundt alteret på høye fotstykker, så prestene ikke trengte å gå ned for å vaske, men kunne gjøre arbeidet fra stillaset rundt alteret. Fotstykkene var av kobber og rikt prydet med figurer av løver og okser, og under dem kranser og kjeruber (jf. 1 Kong 7,27–40).

Men det nye alteret trengte ikke slike høye fotstykker, og derfor «skar» Akas «fyllingen ut av fotstykkene». På samme måte tok han «havet», det store kobberkaret, ned fra «kobberoksene» som det sto på, og satte det på et underlag av stein (2 Kong 16,17). Kanskje tenkte kongen også under dette ødeleggelsesverket på å bruke disse verdifulle tempelredskapene til noe annet. Men de ble likevel tatt vare på i templet, der vi senere finner dem nevnt (Jer 52,17–20).

Det er vanskeligere å danne seg et nøyaktig bilde av de endringene i templet som Akas skal ha gjort av hensyn til Assyrias konge (2 Kong 16,18). Med vårt lille kjennskap til disse tingene kan vi her bare komme med formodninger.

[14] Den beste oversettelsen av det vanskelige stedet 2 Kong 16,15 synes jeg er denne: «skal være for meg å bestemme», dvs. om det vil jeg ta en nærmere avgjørelse en annen gang. I den norske bibeloversettelsen den gang: «skal tjene meg til derved å holde min andakt».

Den hellige skrift forteller at Akas av hensyn til assyrerkongen «gjorde den overdekte sabbatsgangen og kongens ytre inngang om til (en del av) Herrens hus». Vi forstår det slik: «Den overdekte sabbatsgangen som de hadde bygd» – altså siden Salomos tid – var trolig en slags gang som førte inn til den indre forgården, prestenes. Den var for kongen og hoffet hans når de var til stede ved gudstjenesten på sabbatene og høytidene. Til denne plassen synes en «inngang» til privat bruk å ha ført fra den ytre forgården (jf. Esek 46,1–2).

Kong Akas synes nå å ha flyttet denne overdekte sabbatsgangen, som altså var kongens inngang og oppholdssted, inn i selve helligdommen, dvs. innenfor selve forhallen. Det gjorde han av hensyn til et mulig besøk av assyrerkongen, eller generelt av ærbødighet for ham.

Vi forstår det som en fortsettelse av endringene i samme retning når det i 2 Krøn 28,24 videre fortelles at Akas «brøt gullet av karene i Guds hus og stengte dørene til Herrens hus». Det tyder på at gudstjenestene i Det hellige helt opphørte, og at all gudsdyrkelse ble lagt til offertjenesten ved det nye alteret alene. Når kongen i tillegg fikk sin plass innenfor selve inngangen, like ved siden av det nye alteret, synes det å bety at hans forhold til presteskapet og gudstjenesten ble et helt annet enn det Herrens lov ga ham rett til.

Det er lett å forstå at disse endringene i Judas gudsdyrkelse, sammen med den framtredende plassen kongen fikk i den, stemte godt med assyrerkongens syn på disse tingene og med fremgangsmåten i hans land. Men mot den mosaiske lovs ånd og ordninger stred de på det mest avgjorte.

Etter dette undrer det oss ikke å lese videre om Akas at han «laget seg alter ved hvert hjørne i Jerusalem», og at han «i hver eneste by i Juda laget hauger», dvs. altere, «til å brenne røkelse på for fremmede guder» (2 Krøn 28,24–25). Hvilken innflytelse alt dette måtte få på et folk som allerede før var tilbøyelig til avgudsdyrkelse, er ikke vanskelig å tenke seg.

Den hellige skrift nøyer seg med å gi oss ganske allmenne opplysninger om endringene i gudstjenestelivet under Akas. Om kongens personlige holdning får vi bare opplysninger i forbigående, for eksempel om de altrene han hadde latt sette opp på taket av den såkalte Alija, det øvre kammeret i templet. Disse altrene var utvilsomt viet til den assyriske stjernedyrkelsen (Jer 19,13; Sef 1,5).[15]

[15] Man har ment at dette øvre kammeret var bygd av Akas på en av templets tilbygninger (jf. Jer 35,4). Men skulle det ikke være tenkelig at den Alija det her tales om, lå over Det hellige og Det aller helligste (1 Kong 6,17–20)? Og er det ikke en eller annen forbindelse mellom det «øvre kammeret» og de tiltakene Akas gjorde med selve sabbatsgangen og inngangen til den?

Kapittel 8. Akas, Pekah og Hosea

Akas (tolvte) konge i Juda. Pekah (nittende) og Hosea (tjuende) konge i Israel. Betydningen av endringene Akas innførte. Hensikten med forbundet mellom Syria og Israel. Eilat blir tatt. Resins og Pekahs seierrike framrykking. Jerusalem beleires. Bønn om hjelp fra Assyria. Jesajas profeti. De forbundne trekker seg tilbake. Fare fra Assyria. Profeten Oded og frigivelsen av fangene fra Juda. Hva den betyr. Navnet Sjear Jasjub. Assyrerne rykker mot Israel. Naftali blir tatt og innlemmet. Nye kamper. Samaria erobres. Revolusjon. Pekah myrdes. Hosea bestiger tronen. Israelitter føres i fangenskap. Damaskus beleires og tas. Resin dør. Det syriske riket knekkes.

(2 Kong 15,29–30; 16,1–20; 2 Krøn 28)

En åndelig omveltning som den vi har beskrevet, ville vært utenkelig hvis den var kommet brått, eller hvis vi ikke visste noe om de dypere årsakene til den. For i virkeligheten var den intet mindre enn et planmessig forsøk på å sette hedenskapet i stedet for gudsdyrkelsen i Det gamle testamente. Vi vet at alle ordningene i denne gudsdyrkelsen var symbolske. Derfor måtte enhver endring nødvendigvis bryte sammenhengen og dermed meningen med det hele.

Å sette et alter etter hedensk mønster i stedet for brennofferalteret var ikke bare et klart inngrep i den guddommelige ordningen; det forrykket hele symbolikken i offertjenesten, som – det vet vi – var selve grunnvollen i Israels gudsdyrkelse.

Og å stenge dørene til Det hellige og Det aller helligste var det samme som å avskaffe den delen av gudstjenesten som skulle formidle samfunnet mellom Israel og Herren: at han nådig tok imot dem i offeret og ga dem syndenes forlatelse, liv og lys (2 Krøn 28,24). Akas' tempel var ikke lenger Herrens tempel. Når han prøvde å legge den gamle gudstjenesten over til det nye alteret, gjorde han bare synden sin større, og samtidig viste han hvor dåraktig han var og hvor lite åndelig innsikt han hadde.[1]

Det var en merkelig blanding av ulike former for avgudsdyrkelse som nå ble innført og satt side om side med det forvrengte gamle tempelritualet. Den omfattet dyrkelse av de syriske gudene, ba'alene, Astarte-bilder, himmelens hær og Molok – kort sagt en sammenblanding av syriske, fønikiske og assyriske avguder. Men tross alle disse villfarelsene fant Akas et villig redskap blant prestene:

[1] At dette virkelig hadde skjedd, bekreftes også av en opplysning i 2 Krøn 29,3, jf. 2 Krøn 29,7 og 17, der det tales om at dørene til templet ble åpnet igjen.

ypperstepresten Uria hjalp ham å gjennomføre planene hans (2 Kong 16,11–16).[2][3]

Profeten Jesaja gir et grelt bilde av Israels vektere: de er «blinde», de «vet ingenting», de er «stumme hunder» som «liker å sove», «grådige hunder» og hyrder uten forstand som bare jager etter vinning (Jes 56,10–12). Dette bildet var sant om prestene helt til punkt og prikke. Med det stemmer også et annet bilde som den samme profeten gir av folkets åndelige tilstand (Jes 2,6–9; 5,7–23).

Slik sett kan kong Akas bare betraktes som et barn av sin tid og en representant for sitt folk. Og straffedommene vi leser om hos Jesaja, svarer nøye til tilstanden i landet, slik den var både hos kongen, hos prestene og hos folket.

Både Kongebøkene og Krønikebøkene forteller om straffedommene som brøt inn, og her utfyller de hverandre. Men særlig gjør profeten Jesaja det; i kapittel 7 gir han et svært levende bilde av stillingen. Forbundet mellom Syria og Israel var blitt sluttet mot slutten av Jotams regjering (2 Kong 15,37), men trådte først klart fram etter at Akas hadde besteget tronen. Senere sluttet også edomittene og filistrene seg til det, etter alt å dømme etter at den syriske og den israelittiske hæren hadde vunnet sine første seirer (2 Krøn 28,17–18).

Hensikten med forbundet er lett å gjennomskue. Uten tvil ville de forbundne kongene riste av seg det assyriske åket, som Tiglat-Pileser – som vi har hørt – hadde lagt så tungt på de to statene. Assyria hadde vært inne i en forfallstid, men var nå kommet til krefter igjen ved hjelp av den kraftfulle kongen Pul; derfor gjaldt det særlig å styrte denne veldige krigeren fra tronen. Men da var det også av største viktighet å sikre seg mot all fare fra sør, særlig fordi det – slik de assyriske minnesmerkene synes å antyde – hadde bestått et slags forbund mellom Assyria og Juda helt fra Ussias dager.

Felttoget de forente kongene satte i gang, gjaldt i virkeligheten mer Akas enn selve Juda. Det går tydelig fram at de ville avsette Davids hus og sette en mann av lav byrd på Judas trone, «Tabe'els sønn», et navn som tyder på at han var av syrisk herkomst (Jes 7,6).[4][5]

Når vi ser at hensikten deres var intet mindre enn å gjøre ende på Davids kongehus med alle de messianske løftene og forhåpningene som var knyttet til det, forstår vi hvordan en så tydelig og omfattende messiansk profeti som den om «jomfrusønnen» (Jes 7,14) kunne bli lagt fram til og med for en konge som Akas. For her trer personen helt tilbake for saken.

Men nettopp fordi de hadde denne planen, skulle den ikke lykkes (Jes 7,7). Og ikke bare det: tross den ugudelige Akas' vantro og utfordringer mot Gud skulle Guds løfter stå like fast. Det som skjedde nå, skulle ikke endre den frelsen Herren hadde lovet ved den kommende «Immanu-El», han som skulle fødes av en jomfru.

Mot Resins og Remaljas sønns utfordringer skulle «jomfrusønnen» være Guds svar, det «tegnet» Herren satte opp mot deres dristige planer. Men i dette lå også en majestetisk erklæring: Herren ville opprettholde Davids hus mot

[2] Jf. 2 Krøn 28,4: dyrkelsen «under hvert grønt tre», som sikter til denne slags avgudsdyrkelse.

[3] I den assyriske avgudsdyrkelsen finner man ikke spor av menneskeofring.

[4] Jf. uttrykk som dette: «De beleiret Akas» (2 Kong 16,5).

[5] At han var av lav byrd, slutter vi av den foraktelige måten han nevnes på: «Tabe'els sønn», slik som «Remaljas sønn». Han var kanskje en syrisk hærfører. Navnet betyr «god er Gud», og et beslektet navn er Tabrimmon. I Esra 4,7 forekommer et lignende navn på en persisk embetsmann.

faren som brøt inn, selv om det var en Akas som satt på tronen. Dommen ville nok komme en gang, men ikke slik at en syrisk konge ble satt på Davids trone. Herren ville føre både fyrste og folk bort i landflyktighet, og dermed skulle en ny – den siste – periode begynne i Israels historie under Herrens ledelse.

Så nådde ryktet om det fiendtlige forbundet «Davids hus», og med det den høylytte trusselen om at de ville ta alle de befestede stedene og byene som utgjorde Judas forsvarsverk, og sette en ny konge på tronen. Da skalv – for å bruke Jesajas malende språk – kongens hjerte og hans folks hjerte, «likesom trærne i skogen skjelver for vinden» (Jes 7,2). Og de hadde god grunn til det. De forbundnes seierrike framrykking så svært truende ut; hvor mye mer måtte det da ryste en vantro konge som Akas?[6]

Setter vi sammen beretningene om dette felttoget i Kongebøkene og Krønikebøkene, får vi først i 2 Kong 16,5 en generell beretning om krigen: målet, begynnelsen og det mislykte utfallet. I verset etter kommer en opplysning om et felttog Resin gjorde. Han lot Eilat gå over til Edom, så «judeerne ble drevet bort» derfra, og edomittene fikk igjen byen i varig eie (de bodde der fram til forfatterens tid).

Denne korte beretningen utfylles i 2 Krøn 28,5. Der leser vi om to seirer de forbundne kongene vant: først én av Resin, som førte til at en stor mengde fanger ble ført til Damaskus, og deretter én som Pekah vant.[7]

Resin rykket trolig fra Damaskus gjennom landet øst for Jordan til det sørlige Juda for å ta Eilat, som – det vet vi – nylig var blitt gjenerobret av Juda. Byen ble nå tatt og lagt tilbake til Edom. Syria kunne neppe ha holdt et så isolert sted, som hele tiden var utsatt for angrep fra Juda. Derimot er det forståelig at syrerne ga Eilat tilbake til Edom; slik knyttet Syria edomittene til seg som aktive deltakere i forbundet (2 Krøn 28,17).

Skriften sier ikke uttrykkelig om Resin slo en hær fra Juda i et regulært slag, slik Pekah gjorde (2 Krøn 28,6), eller om uttrykket «de slo ham» (2 Krøn 28,5) bare beskriver generelt de tapene Resin påførte Juda. Det er lite trolig at en del av Judas hær kunne være bundet i kamp mot Syria mens en annen samtidig kjempet mot Pekah. Derfor er det rimeligst å velge den siste forståelsen.[8]

Mens Resin herjet i sør, angrep Pekah Juda fra nord. I ett eneste slag falt ikke mindre enn 120 000 mann på én dag. Blant de falne nevnes særskilt kongesønnen Ma'aseja, «slottshøvdingen» Asrikam og Elkana, «som var nest etter kongen» (2 Krøn 28,7).

Det er ikke lett å sette hendelsene i riktig rekkefølge. Men den mest naturlige antakelsen er denne: Etter nederlagene de hver for seg hadde påført Juda – Resin i sør og Pekah i nord – rykket de forbundne kongene sammen mot Jerusalem (2 Kong 16,5) for å avsette Akas. Men Jerusalem var nylig blitt sterkt befestet, og

[6] Dette synes å ligge i ordene «bryte inn» (Jes 7,6). Det hebraiske uttrykket bak disse ordene brukes om å bryte inn i befestede byer som verner mot fienden som trenger inn (Cheyne, The Prophecies of Isaiah, til stedet).

[7] Forfatteren følger en annen lesemåte enn den norske bibeloversettelsen den gang. I stedet for ארם, «til Syria», leser han med mange fortolkere אדום, «til Edom», og i stedet for ארמים, «syrerne», leser han אדומים, «edomittene» – en lesemåte som bekreftes av Qeri, Septuaginta og flere håndskrifter.

[8] Slik er uttrykket brukt i 1 Sam 6,19; 2 Sam 24,17 og andre steder.

de klarte ikke å innta byen.[9]

Akas var nå i den største nød, for også edomittene og filistrene hadde sluttet seg aktivt til det fiendtlige forbundet mot ham (2 Krøn 28,17–18). Under disse omstendighetene skjedde det to ting av den største politiske og teokratiske betydning. Den første var at Akas bestemte seg for å be Assyrias konge Tiglat-Pileser om hjelp, og det på den mest ydmykende måten. Den andre var at profeten Jesaja sto fram for kongen med et budskap fra Herren (Jes 7 og 8).

Det ser ut til at de forbundne kongene vendte hjem til hovedstedene sine fordi de sto maktesløse mot det befestede Jerusalem, og fordi de hadde hørt rykter om skrittet Akas hadde tatt for å få hjelp fra Assyria. Resin førte trolig også ved samme anledning fangene sine med seg til Damaskus.

Den israelittiske kongen herjet landet og tok et uhyre bytte, og så dro han av sted med ikke mindre enn 200 000 fanger, kvinner og barn – «sønner og døtre», som den hellige teksten treffende kaller dem, for å vise hvor stor skyld israelittene pådro seg mot sine egne brødre (2 Krøn 28,8). Hvordan det gikk med disse fangene, skal vi fortelle nærmere senere.

Vi går så over til den andre hendelsen vi nevnte ovenfor. Mens disse overveldende farene truet Juda, fikk profeten Jesaja befaling om å gå sammen med sønnen sin Sjear Jasjub og møte kongen «ved enden av vannledningen fra den øvre dammen, ved landeveien til Vaskervollen» (Jes 7,3).

Den «øvre dammen» er trolig den nåværende Birket-el-Mamilla, «Dragekilden» hos Nehemja (Neh 2,13) og «Slangedammen» hos Josefus; i så fall må den søkes nordvest for byen. Dammen er bare et oppsamlingsbasseng for regnvann og er dels hogd ut i fjellet og dels murt. Fra østsiden går det et utløp gjennom en kanal som snor seg sørover mot Jaffaporten og så østover inn i byen. Der munner den nå ut i «Patriarkens dam», Josefus' Amygdalon-dam (Tårndammen).

Ut fra måten stedet omtales på hos Jesaja, slutter vi at kongen pleide å gå den veien, trolig når han inspiserte festningsverkene i nordvest.[10]

Profetens oppdrag til kong Akas var tredelt. Han skulle oppmuntre ham til å være ved godt mot (Jes 7,4) og kunngjøre at de forbundne kongenes plan langt fra skulle lykkes; ja, innen kort tid skulle Efra'im selv slutte å være et folk. Til slutt skulle han gi et «tegn» som stadfestet det han hadde sagt – et tegn som særlig skulle vise at Davids hus ikke kunne settes av.

I motsetning til kongens vantro skulle tegnet peke fra det nærværende til det som skulle komme, og stille det endelige målet fram for troens øye: jomfrusønnens fødsel. I hans navn, Immanu-El, lå alle løftene til Davids hus innesluttet i symbolsk form, både for den gang og for framtiden, både om hjelp i øyeblikket

[9] Dette er et stort tall, som nok bør tas som et rundt tall, på samme måte som de 200 000 fangene som ble ført til Samaria (2 Krøn 28,8). Men til forklaring minner vi om hvor stor Judas hær var under Amasja (300 000; 2 Krøn 25,5) og under Ussia (307 500; 2 Krøn 26,13). Vi peker også på det bitre fiendskapet mellom Israel og Juda (2 Krøn 28,9). Slike tall er dessuten ikke uten sidestykke i oldtidens historie. Canon Rawlinson (Speaker's Commentary) minner om større tap, for eksempel at armenerne ved Tigranocerta mistet 150 000 av 260 000.

[10] Den kalles også Hiskias dam, fordi den antas å være bygd av ham. Professor Socin (Baedeker, Palästina, s. 121) tviler på at denne dammen er den samme som El-Mamilla, mens Mühlau holder fast på det i sin fortreffelige artikkel om Jerusalem i Riehms Handwörterbuch I, s. 691a.

og om den endelige frelsen.[11]

Utfallet ble det man på forhånd kunne vente av en mann som Akas. Med dårlig skjult ironi avviste han det «tegnet» han ble tilbudt (Jes 7,10–12), og holdt fast ved sin tillit til assyrernes hjelp i stedet for til Herrens løfte. Slik fortsatte han på den veien han allerede hadde slått inn på, tross profetens alvorlige advarsel. Profeten ga ham da det svaret vi har i Jes 7,17–25 – et svar som med Den Høyestes myndighet viste den forherdede kongen hvordan det skulle ende.

Enhver patriot i Juda måtte ha kjent hvor galt og ydmykende det var å kalle inn assyrerkongen til hjelp – og det med en så vanærende underdanighet som Akas viste – og enhver klarsynt politiker måtte ha forutsett de farlige følgene. Akas kjøpte nemlig hjelpen ved å legge folket sitt under assyrerkongens overherredømme (2 Kong 16,7). Som gave la han til gullet og sølvet i templet og i skattkamrene i kongens hus (2 Kong 16,8) og noe av det høvdingene eide (2 Krøn 28,21). Dette skrittet førte riktignok til at Resin og Pekah trakk seg tilbake, men den faren som truet når assyrerkongen kom, ble langt større.

Det heter i 2 Krøn 28,20: «Så kom kongen i Assyria, Tiglat-Pileser, mot ham og angrep ham istedenfor å støtte ham.» Selv ut fra sammenhengen med det foregående synes denne opplysningen snarere å si noe om stillingen generelt enn om en bestemt historisk hendelse. Men den må likevel bygge på et historisk faktum, og vi skal komme tilbake til det senere.

Riktignok leser vi ikke uttrykkelig om noe fiendtlig skritt fra Tiglat-Pileser mot Jerusalem. Likevel må han ha kommet med en slik hensikt, selv om den ble skjult bak en vennlig maske. Kanskje er det også en sammenheng mellom dette og endringene i templet som Akas lot gjøre «av hensyn til assyrerkongen» (2 Kong 16,18).[12]

I alle fall kan ikke Tiglat-Pileser ha vært blind for fordelene ved å ha en så sterkt befestet by som Jerusalem i sin makt. Det passet godt med erobringsplanene hans å ha sterkt befestede punkter sør for Samaria, for de rakk i virkeligheten helt til Egypt. Derfor er det helt naturlig at han tok Akas på ordet da denne så åpenlyst kastet seg i armene hans. Og av 2 Kong 18,7.14.20 og Jes 36,5 synes det også å gå fram at Juda var skattskyldig under Assyria helt fra Akas' dager til Hiskia kom på tronen.

En episode fra krigen med Syria og Israel, som vi bare har hentydet til, er ennå ikke skildret nærmere: de 200 000 fangene fra Juda som ble ført til Samaria. Av uttrykkene i beretningen slutter vi at det ikke var hele den israelittiske hæren som førte fangene til Samaria, men bare en avdeling av den, trolig den stående hæren. De andre krigerne hadde etter østerlandsk skikk vendt hjem så snart selve felttoget var over.

Men heller ikke i Samaria hadde Herren latt seg selv være uten vitnesbyrd; også der hadde han sine vitner: «Der var det en Herrens profet som hette Oded» (2 Krøn 28,9). I Asas dager hadde profeten Asarja gått den seiersstolte hæ-

[11] Slik vi forstår det, ble denne profetien oppfylt da en fremmed befolkning ble flyttet til Samaria i Asarhaddons dager (Esra 4,2), og ikke – som det nylig er foreslått – da en assyrisk stattholder ble innsatt i Samaria. For da ville ikke profetien i Jes 7,8 være oppfylt, at Efra'im skal «være knust, så det ikke er et folk lenger».

[12] Det er tenkelig at Tiglat-Pileser etter sitt seierrike tog gjennom Galilea og filistrenes land til Gaza og det nordlige Arabia, på veien tilbake for å innta Samaria, har passert like forbi eller endog gjennom Jerusalem. Om dette toget får vi senere anledning til å tale.

ren i møte, ikke med smiger, men med et inntrengende alvorsord (2 Krøn 15,1–7). Slik gjorde nå også den ellers ukjente profeten Oded i Samaria. Vi vet ikke noe annet om ham; han trer fram brått og uventet med budskapet sitt og forsvinner så igjen, og budskapet virker. Alt dette er betegnende for profetien, både for oppgaven og vesenet dens.

Bare en profet fra Herren kunne under slike omstendigheter ha våget å komme med ord som såret Israels stolthet så dypt og gikk så tvert imot det folket ønsket. Han la ikke skjul på hvem som hadde æren for de stolte seirene: Judas store nederlag og disse tusener av fanger var en straffedom fra Herren over Judas synd.

Ville de da nå gjøre sin egen store skyld enda tyngre ved å gjøre brødrene sine fra Juda og Jerusalem til treller? Eller ville de kanskje unnskylde det de gjorde, med at de hadde handlet som Herrens rettferdige redskaper, og helt se bort fra synden som hvilte over dem selv? Da skulle de vite at det lå en tung skyld over dem – for deres tidligere synder, for denne grusomme krigen mot brødrene, og særlig fordi de ville gjøre disse hjelpeløse brødrene sine til treller. Så sluttet han med en inntrengende oppfordring om å sette fangene fri.

Det er ikke den minste grunn til å tvile på at denne beretningen er nøyaktig, slik enkelte kritikere har gjort. Like lite er det grunn til å henge seg opp i det som fortelles videre: at fire av Efra'ims «overhoder» – navnene deres er gjengitt, så de ikke skal bli glemt i den hellige historien – trådte fram og fikk gjennomslag for profetens formaning (2 Krøn 28,12–13).[13]

At noen av folket grep inn på denne måten, er nettopp det vi på forhånd må vente. For de mer alvorlig tenkende i Israel kan ikke ha sett med velvilje på det kongen satte i verk mot Juda, enten de var kong Pekahs venner eller fiender. Det hadde ofte vært krig mellom de to brorfolkene, men aldri før hadde Israel gått sammen med en hedensk makt og grepet til våpen for å støte Davids kongehus fra Judas trone og sette inn en syrisk eventyrer. Slikt kunne ikke annet enn vekke uvilje hos de rettenkende.

Og da 200 000 fanger fra Juda, kvinner og barn, sto der for øynene deres i elendig forfatning – sårføtte, sultne, i fillete klær og overgitt til trelldommens pinsler – var det et syn som måtte vekke rettferdig harme over fremgangsmåten i dette krigstoget.

Så vidt vi forstår, er det også dette de fire mennene fra Efra'im sikter til når de taler om den «skylden» Israel allerede hadde pådratt seg ved denne krigen, og advarer mot å legge en ny synd til ved å overgi fangene til trelldom.

Da profeten og de fire modige mennene trådte så kraftig fram, vakte de en sterk følelse i folket av hvilken synd de var i ferd med å begå. Dertil kom vel også at man – bare fra et politisk synspunkt – ikke kunne være blind for faren ved å svekke Juda og samtidig vikle seg inn i krig med den veldige assyrerkongen Tiglat-Pileser.

[13] Vi vil nødig bruke harde ord om de hypotesene og antakelsene som den negative kritikken i enkelte beretninger har satt i stedet for den hellige teksten. Likevel synes vi det ikke er lett å avgjøre hvor denne kritikken er dyktigst: når den reiser grunnløs tvil mot tekstens beretninger, eller når den lager historier for å forklare sine egne hypoteser.

Det kom et sterkt omslag i stemningen i folket, og som det gjerne skjer når massene blir grepet, ga det seg straks utslag i handling. Byttet og fangene ble overlatt til de fire «høvdingene». De tok seg med den største iver av fangene og sørget for dem som brødre og ærede gjester, og så førte de dem tilbake til grensebyen Jeriko i Juda (2 Krøn 28,14–15).

Når vi leser evangeliets beretning om «den barmhjertige samaritan» (Luk 10,30–37), får vi uvilkårlig inntrykk av at denne historien har stått for vår Herre Jesu tanker. Vi tør ikke påstå det bestemt. Men det er noe i disse efraimittenes handlemåte som minner oss om denne fortellingen fra Jesu munn.[14][15]

Det er en annen antakelse vi også vil våge å legge fram. Vi husker at Jesaja fikk befaling fra Herren om å gå og møte kong Akas, og at han ikke skulle gå alene, men ta med seg sønnen sin Sjear Jasjub (Jes 7,3). Dette navnet er åpenbart symbolsk og betyr «en rest skal vende tilbake». Skulle det ikke være å forstå som en symbolsk forutsigelse av den episoden vi nettopp har fortalt – for å vise hvor lett Herren kunne frelse uten at noen søkte hjelp hos assyrerne?[16]

Er det slik, har vi her enda et vitnesbyrd om den framtredende plassen symbolikken har i Det gamle testamente og i hebraisk tenkning generelt. Det symbolske er så å si den vanligste uttrykksformen for østerlandsk tenkning. Den moralske belæringen kles i lignelser og ordspråk, læren i de rituelle og forbilledlige ordningene, mens det nærværende for profetien er et speil der det kommende speiler seg.

Overser man hvordan det symbolske og det forbilledlige overalt fletter seg inn i gudsdyrkelsen, historien, undervisningen og profetien i Det gamle testamente, går man ikke bare glipp av den rette forståelsen av den dypeste meningen i det; man misforstår også den hebraiske folkeånden som sådan.

Etter dette vender vi tilbake til historien vår for å se hvilke følger Akas' bønn til Assyria om hjelp mot Syria og Israel fikk. Uheldigvis består de assyriske innskriftene fra denne regjeringen av to grupper, og den som er mest pålitelig både kronologisk og historisk, er i vesentlige deler blitt utslettet og gjort uleselig av en senere assyrisk konge av et annet dynasti, nemlig Asarhaddon. Likevel har vi stoff nok til å danne oss et sammenhengende overblikk over 12 av de 18 årene Tiglat-Pileser regjerte.

Begynnelsen av regjeringen hans fram til erobringen av Arpad er skissert i et tidligere kapittel. Generelt vil vi her bare legge til det Schrader sier om dette avsnittet av Tiglat-Pilesers historie: «Det bildet de assyriske minnesmerkene gir av ham, svarer fullt ut til de opplysningene vi har fra Bibelen på dette

[14] De ble «salvet», og de skrøpelige ble ført tilbake på esler.

[15] Noen har ment at de to beretningene, i 2 Kongebok og 2 Krønikebok, forteller om to forskjellige kriger – en påstand som er helt uholdbar. Vi kan ikke her gå inn i en grundig drøfting av spørsmålet, men håper at vår framstilling av hendelsene vil vinne den forstandige leseren og fjerne de innvendingene som er reist på dette punktet. Det finnes en fortreffelig avhandling om saken av professor dr. Caspari: Über den syrisch-ephraimitischen Krieg (Christiania 1849, 101 sider). Caspari setter hendelsene i 2 Krøn 28,5 flg. inn mellom første og andre halvdel av 2 Kong 16,5. Lesere som kjenner Casparis framstilling, vil merke at vår ordning av hendelsene ikke faller sammen med hans i noen viktigere enkeltheter.

[16] Vi merker oss at navnene her gjennomgående har en symbolsk betydning (jf. Jes 8,18). At Sjear Jasjub kommer igjen i Jes 10,21 (jf. Jes 10,20), er et uttrykk for det særpreget ved profetien at det framtidige speiler seg i det nærværende, og at det nærværende er utgangspunktet for skildringen av det som skal komme. «Israels rest» som skal vende tilbake, blir sett i lys av den resten som ble ført tilbake fra fangenskapet i Samaria.

punktet.»[17][18][19]

Videre får vi vite at Tiglat-Pileser i toget mot forbundet mellom Syria og Israel først rykket mot Israel og de små statene rundt Juda (2 Krøn 28,17–18). En kort beretning om kampen hans mot Israel står i 2 Kong 15,29–30. Så vidt vi kan se, står den riktignok ikke på sin rette plass. Men den gir likevel et riktig bilde av rekkefølgen, for i samsvar med de assyriske innskriftene setter den Tiglat-Pilesers tog mot Israel foran krigen mot Damaskus, som er fortalt i 2 Kong 16,9, og som det også synes å bli hentydet til i 2 Krøn 28,16, jf. 2 Krøn 28,17.

De assyriske minnesmerkene forteller at Tiglat-Pileser gjorde et tog mot filistrenes land. Navnet er trolig brukt om den ytterste grensen mot vest for et krigstog som også var rettet mot Samaria, de fønikiske byene, Edom, Moab og Ammon, og som dessuten rørte ved Juda. Det er trolig dette opplysningen i 2 Krøn 28,20 sikter til.

Ut fra den rekkefølgen innskriftene nevner de erobrede byene i, ser det ut som om Tiglat-Pileser dro forbi Damaskus og rykket rett mot de gamle kanaaneiske byene ved vestfoten av Libanon; derfra kunne han beherske veien til Israel. To av disse byene nevnes særskilt: Arka (1 Mos 10,17), nå Irka, omkring 15 kilometer nordøst for Tripolis, og Semar (1 Mos 10,18), nå Symra, det gamle Simyros.[20]

Her er to linjer i innskriftene dessverre utvisket. Deretter møter vi navnene på to av de stedene som ifølge 2 Kong 15,29 ble tatt av Tiglat-Pileser, nemlig Gilead og Abel-Bet-Ma'aka. Innskriften beskriver nøyaktig hvor de lå – i Bet-Omris land, det vil si Samarias – og legger til at de ble lagt under Assyria. Videre heter det at Tiglat-Pileser satte sine høvdinger som stattholdere over disse landsdelene.

Derfra gikk det seierrike toget mot Gaza, og etter at alle de nordarabiske stammene var lagt under åket, vendte det uten tvil tilbake til «Bet-Omris» land. Til slutt legges det til at Tiglat-Pileser førte alle innbyggerne der med seg til Assyria sammen med godset deres, og at han lot kongen deres, Pekah, drepe og satte Hosea på tronen i hans sted (2 Kong 15,30).

Sammenligner man dette med opplysningene i Den hellige skrift som faller sammen med disse meldingene fra de assyriske minnesmerkene, ser man straks at minnesmerkene inneholder skrytende overdrivelser. For av 2 Kong 15,30 går det fram at Pekah ikke ble drept av Tiglat-Pileser, men av Hosea, som satte i gang et opprør mot ham. Men opprøret skyldtes uten tvil de seirene assyrerkongen vant på toget sitt mot vest.

Hosea ble, som man kan tenke seg, helt avhengig av Assyria, og innskriftene opplyser at summen han måtte betale, var 10 talenter gull og 1000 talenter sølv – over tretti tonn sølv foruten gullet.[21]

---

[17] Vi følger her Schrader i verket hans Die Keilinschriften und das Alte Testament og i de artiklene han har skrevet i Riehms Handwörterbuch.

[18] Schrader (Die Keilinschriften, s. 242–243) beklager at tekstene er kommet i uorden. En av platene som forteller om Resins død, ble etterlatt i Asia og er siden sporløst forsvunnet. Sir Henry Rawlinson har sett den.

[19] Schrader, s. 247.

[20] I nærheten av Nahr-el-Kebir, «den store elven», det vil si den gamle Eleutheros (1 Makk 12,30), som delvis dannet nordgrensen for Libanon-distriktet.

[21] Denne summen synes noe stor. Etter professor Sayce (Fresh Light from the Ancient Monuments, s. 123) var den babylonske talenten betydelig mindre enn den jødiske.

Fortegnelsen i 2 Kong 15,29 over de israelittiske byene Tiglat-Pileser erobret, gjør det mulig å følge krigstoget fra nord mot sør gjennom hele Øvre Galilea. Først tok han Ijon i Naftali (2 Krøn 16,4), som tidligere var blitt erobret av Ben-Hadad (1 Kong 15,20). Det er trolig det nåværende Tell Dibbin, som ligger på en høyde i et distrikt «godt forsynt med vann» på veien fra Damaskus til Sidon.

Deretter rykket han videre mot Abel-Bet-Ma'aka, det vil si «Bet-Ma'akas eng», en betydelig by som er kjent fra Davids tid (2 Sam 20,18) og Ben-Hadads (1 Kong 15,20). Den lå omkring halvannen times vei vest-nordvest for Dan. Så fulgte Janoah (ikke den i Jos 16,6), trolig det nåværende Hunin, som ligger omtrent midt mellom Abel-Bet-Ma'aka og Kedesj, den neste byen som ble erobret.

Kedesj lå også i Naftali, og for å skille den fra andre steder med samme navn ble den kalt Kedesj-Naftali eller Kedesj i Galilea (Jos 20,7; 21,32; 1 Krøn 6,76). Den var en av de gamle levittbyene og Baraks fødested (Dom 4,6.9). På Kristi tid var den i tyrernes eie, enda den lå i Øvre Galilea (Josefus, Den jødiske krig 2,18). Den bærer ennå det gamle navnet og ligger nordvest for myrene omkring Meromsjøen.

De tre andre navnene på erobrede steder i 2 Kong 15,29 synes snarere å gjelde distrikter enn byer. Det første er Gilead, det senere Gaulonitis, som utgjorde den nordlige delen av landet øst for Jordan, og som Jeroboam II nylig hadde vunnet tilbake for Israel (2 Kong 14,25). Det andre er Galilea i snevrere betydning, det vil si den nordlige delen av det såkalte «hedningenes Galilea» (Jes 9,1; jf. 1 Kong 9,11). Slik ser vi at «hele Naftalis land» gikk tapt for Israel.[22]

Tiglat-Pilesers seirer gjorde Galilea og det tilgrensende distriktet øst for Jordan til en assyrisk provins, og dermed hadde han skaffet seg et utgangspunkt for nye operasjoner. Deretter rykket han rett mot Samaria. Byen ble erobret – kanskje etter at han hadde dratt enten like forbi eller gjennom Jerusalem – og under erobringen brøt det ut en revolusjon som endte med at Pekah ble myrdet. I hans sted kom Hosea, lederen for revolusjonen, på tronen, men bare som Assyrias vasall.

Etter å ha gjort seg ferdig med den første delen av oppgaven vendte Tiglat-Pileser seg mot Damaskus. Men her møtte han kraftig motstand. Den hellige teksten forteller bare at Damaskus ble tatt, Resin drept og folket ført i fangenskap til Kir (2 Kong 16,9) – et distrikt man ennå ikke sikkert har kunnet påvise, men som trolig hørte til Media (jf. Jes 21,2; 22,6). Det var derfra syrerne opprinnelig var kommet (Am 9,7), og dit ble de igjen ført bort da deres historiske oppgave var fullført (Am 1,5).

Uheldigvis er tavlene som forteller om denne kampen, ille medfarne, og den som forteller om Resins død, er helt tapt. Men man har likevel kunnet finne ut at beleiringen av Damaskus varte i to år, og at assyrerne til slutt vant en stor seier etter et grusomt blodbad. Resin hadde stengt seg inne i hovedstaden sin, drevet

[22] Septuaginta gjengir det med Galaan. En by i Gilead (uten tvil i dette distriktet) nevnes i Hos 6,8. Teksten leder oss helst til å tenke på en by. Men det stedet der man til nå har villet søke dette Gilead, stemmer ikke med teksten, for det ligger for langt sør. Her reiser det seg et svært viktig spørsmål i forbindelse med en opplysning i 1 Krøn 5,26. Der tales det om bortførelsen under Pul og Tiglat-Pileser. Men disse to navnene gjelder én og samme konge, og bortførelsen det tales om der, er den andre, under Salmanassar eller snarere Sargon (jf. 2 Kong 17,6). Da må det her foreligge en avskriverfeil, der Tiglat-Pileser er forvekslet med Salmanassar. Til en slik sammenblanding av navn kan det lett ha bidratt at Tiglat-Pileser hadde to navn og var kjent under begge.

dit av den assyriske hæren. Alle trærne i hagene rundt Damaskus ble hogd ned, og hele landet ble herjet og ødelagt som om en flom hadde gått over det. Slik taler assyrerne selv om sine bedrifter.

Med erobringen av Damaskus gikk det syriske riket under, det riket som til da hadde vært en straffende svepe over Israel. Fra nå av var Syria bare en provins under Assyria. Det er i lys av disse historiske opplysningene vi må lese profetiene i Jes 7 og 8; i disse krigene har de sin historiske forklaring. Med blikket rettet mot disse hendelsene uttaler profeten, opplyst av Guds Ånd, med majestetisk ro sine storslåtte profetier om de to «rykende brandene» (Jes 7,4). I ordene hans ligger en opphøyd forakt for deres tilsynelatende uimotståelige makt, en klippefast visshet og samtidig en fortærende ironi.

Slike profetier taler et mektig ord til oss om å stige opp på troens høyder. Der skal vi sammen med Jesaja skue fram mot det dunkle fjerne og skimte den herlige messianske morgenen. Den brer seg ut over fjellene i øst, og snart skal den fylle hele himmelen med sin herlighet.

I det beseirede Damaskus slo Tiglat-Pileser opp hoffet sitt og kalte de beseirede folkene, kongene og fyrstene fram for seg. Dit opp dro også Akas «for å møte kongen i Assyria», og derfra sendte han hjem til Juda påbudet om det hedenske alteret sammen med en tegning av det (2 Kong 16,10–11). Dette var altså det kong Akas fikk ut av Herrens profetier til ham ved Jesaja og av de historiske hendelsene som nettopp hadde funnet sted!

På de assyriske minnesmerkene kalles han Joakas (Ja-u-ha-zi). Men den hellige teksten har ikke villet knytte Herrens navn til denne frafalne kongen. Tvert imot er det i 2 Krøn 28,22 som om den peker på ham med forakt og sier: Dette er kong Akas! Så lar den ham synke ned i en vanæret grav, og ikke i «Israels kongers graver» (2 Krøn 28,27).

Men denne historien gir oss også andre og mer vidtrekkende lærdommer.

Kapittel 9. Hosea og Samarias fall

Hosea (tjuende) konge i Israel. Kort sammendrag av denne historien. Hosea bestiger tronen. Det åndelige preget på regjeringen hans. Tiglat-Pileser dør, og Salmanassar IV bestiger tronen. Tog mot Israel, og Hosea underkaster seg. Israel søker forbund med Egypt. Hosea tas til fange. Samaria beleires. Beretningen om det på de assyriske minnesmerkene. Sargon bestiger tronen. Samaria faller. Israel føres bort. Fangenskapet. De nye kolonistene i Samaria og religionen deres. Lærdommer av denne historien.

(2 Kong 17)

Det finnes en merkelig jødisk tradisjon som forteller at det ikke lenger ble holdt noe jubelår fra den tiden Ruben, Gad og den halve Manasse stamme ble ført bort i fangenskap; fra da av opphørte denne ordningen (Arakhin 32b; Jer. Shebiit 39c; Jer. Gittin 45d). Hvordan det nå enn forholder seg med dette, er det så mye av interesse og betydning knyttet til denne tiden at vi ikke kan gå videre før vi har stilt disse spørsmålene sammen og kastet lys over dem.[1]

Vender vi oss til den første og viktigste faktoren i denne historien, Israel, faller det først i øynene at konge og folk nå hadde inngått et formelt forbund med det hedenske Syria, Judas arvefiende – for første gang siden de skilte lag med Juda. Og dette fikk desto dypere betydning fordi forbundet ikke bare tok sikte på å erobre Juda, men på å støte Davids hus fra tronen og sette en hedensk konge, en syrer, inn i stedet. Så fullstendig hadde Israel glemt sitt store håp, så helt hadde det kastet bort det som var grunnlaget for at det fantes som folk.

For første gang – i alle fall i den bibelske beretningen – viste nå også den assyriske verdensmakten seg i Israels land: først for å bli kjøpt bort av Menahem (2 Kong 15,19–20), og deretter kalt inn av Akas, med det utfallet at Juda ble skattskyldig og Israel helt beseiret.

Vender vi oss så til Juda, ser vi at landet nå hadde nådd en tilstand av enda større lykke og velstand enn på Salomos tid. Men samtidig hadde luksus, lastefullhet, avgudsdyrkelse og hedensk tenkemåte trengt seg inn, så folket var helt fordervet.

Forgjeves kalte profetene dem til anger og bot (Joel 2,12–14; Jes 1,2–9.16–20); forgjeves stilte de dem for øye den straffedommen som nærmet seg (Mika 2,3; Jes 1,24; 3,1–8.16–4,1; 5,5–30); forgjeves prøvde de å lokke dem (Mika 4,1–5;

[1] I det historiske sammendraget nedenfor følger vi i det store og hele dr. Caspari: Über den syrisch-ephraimitischen Krieg, s. 1–27.

Jes 2,2–5). Folk og prester følte seg trygge fordi de holdt de guddommelige forordningene i det ytre, som om det var det vesentlige i gudsdyrkelsen, og i denne tilliten brydde de seg ikke om profetenes inntrengende advarsler (Jes 1,11–15).

De stolte lettsindig på det nærværende og på sin kloke politikk for framtiden. Slik trakk de over seg nettopp de ulykkene profetene hadde talt om, men som de selv i sin blindhet ikke fryktet. Og så skjedde det at folket som ikke ville vende seg til Gud mens de kunne, ble rammet av den straffedommen at hjertene deres ble forherdet, så de ikke lenger kunne vende om (Jes 6,9–13).

Juda var sunket så dypt at ikke bare all slags avgudsdyrkelse, men også Molok-dyrkelse, trolldom og dødningemaning ble drevet åpenlyst i landet, enda loven uttrykkelig forbød det (5 Mos 18,10–13). Den guddommelige straffedommen over alt dette har vi allerede sett slå ned i ulykkene vi har fortalt om. Og den kom med en slik kraft at Juda, som var på lykkens høydepunkt da Akas besteg tronen, var sunket ned i den aller største elendighet da han døde.

Alle de tre nasjonene som var innviklet i krigen, fikk sin tilbørlige straff. Israels eksistens som nasjon var nå bare et tidsspørsmål, for bortførelsen var allerede begynt. Juda var blitt avhengig av Assyria, og senere lyktes det bare i korte perioder å riste av seg det tunge åket, inntil Juda til slutt måtte dele skjebne med brorfolket sitt. Og Syria gikk under for godt i krigen; fra da av fantes det bare som en provins under Assyria.

Men i Guds rikes historie er hver bevegelse også et skritt fram mot det store målet, og slik står alle straffedommer i nådens tjeneste. Så var det også denne gangen. Den profetiske synsranden var blitt videre. Israels fall var allerede i sin begynnelse blitt til «frelse for verden» (jf. Rom 11,11–12). De mest omfattende og inngående forutsigelsene om Messias' person og gjerning og om hans kongerike over hele verden stammer fra denne tiden.

Israels nærmeste fiender – Syria, Edom, Moab, Ammon og Filistea – fantes nå på en måte ikke lenger, og Israel kom i et nytt forhold til verdensmaktene. Det måtte bli grunnlaget for nye åndelige synsmåter og tjene den store tanken om frelsens framgang. Forestillingen om og håpet på et verdensvidt messiansk rike hadde til nå bare levd i uklare omriss i Israels åndelige bevissthet. Ved denne berøringen med verdensmakten trådte det fram i en ny skikkelse, klart og seiersvisst.

Slik grydde det under disse forholdene en ny tid, og Guds rikes historie tok et mektig skritt framover. Det forbilledlige trer alltid sterkt fram i tider som bærer på store omveltninger, og slik var det også her. På samme måte som Israel i denne tiden forherdet seg mot Herren og forkastet det messianske håpet både for seg selv og for verden, gjorde de det også da dette håpet sto fram i sin herlige oppfyllelse i Kristus Jesus. Da gikk håpet om frelse for hele verden ut over Jerusalems ruiner til den vide hedningeverdenen.

Hosea, Elas sønn, den siste kongen i Israel, besteg tronen i Judas konge Akas' tolvte regjeringsår. Regjeringen hans varte – i alle fall av navn – ikke mer enn ni år (2 Kong 17,1). Om dens åndelige preg har vi denne opplysningen: «Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne, men likevel ikke som de konger i Israel som hadde vært før ham» (2 Kong 17,2).

Vi får ikke vite hva det var som skilte ham til hans fordel fra forgjengerne. Derfor er det rimelig å anta at det sikter til at han ikke sto så strengt fiendtlig mot dyrkelsen av Herren som de hadde gjort.

Det synes også å gå fram av at han ikke la noen offisielle hindringer i veien da kong Hiskia senere innbød Israel til påskefesten i Jerusalem (2 Krøn 30,1–12). Talmud forteller at etter at gullkalvene var ført bort til Assyria (Hos 10,5–6), avskaffet Hosea de militære vaktpostene som helt siden Jeroboam den førstes dager hadde stått på grensen for å hindre israelittene i å dra opp til høytidene i Jerusalem (Gittin 88a; Baba Kamma 121b; jf. Seder Olam Rabba 22).

Tiglat-Pileser døde trolig fem år etter at Akas hadde «møtt» ham i Damaskus, og Salmanassar IV fulgte ham på tronen. Vi har ingen egentlig beretning eller innskrifter fra hans regjering, men av spredte opplysninger får vi vite at han i sitt tredje regjeringsår gjorde et tog mot vest, trolig mot Fønikia og Israel.

Mer får vi vite hos Josefus (Ant. 9,14,2), som gjengir et utdrag av Menanders historieverk; stoffet til dette verket var hentet fra arkivene i Tyrus. Av det går det fram at assyrerkongen trengte inn i Fønikia og ved samme anledning uten tvil også i Samaria, som sto i forbund med Fønikia. De to forbundne folkene har trolig prøvd å riste av seg det tunge åket, og særlig har Salmanassars udugelige ledelse av den assyriske politikken oppmuntret dem til det.[2]

Men da assyrerne kom, måtte Hosea underkaste seg, eller med Skriftens ord: Han «ble hans tjener og måtte svare skatt til ham» (2 Kong 17,3). Ifølge de tyriske annalene måtte de fleste fønikiske byene på samme måte overgi seg, unntatt Tyrus, som holdt ut en beleiring på fem år og først ble tatt av Salmanassars etterfølger Sargon. Det er trolig dette profetien i Jes 23 sikter til.

Både den tyriske krøniken og de assyriske minnesmerkene leder oss til å se dette toget som flere ekspedisjoner inn i Fønikia. Derfor er det så vanskelig å avgjøre nøyaktig når Hosea første gang underkastet seg.[3]

Det synes sannsynlig at den seige motstanden Salmanassar møtte i Tyrus, vakte håp i Israel om at han til slutt måtte oppgi beleiringen med uforrettet sak. Det er vel derfor Hosea på denne tiden begynte å forhandle med Seve, «kongen i Egypt». Israels konge hadde all grunn til å vente seg noe godt av et forbund med ham.

Seve var den første faraoen i det 25. dynastiet, det etiopiske. Før hadde Egypt lidd mye under assyrerne i nord og etiopierne i sør og vært plaget av indre strid; under ham ble landet sterkt og fikk fred og full uavhengighet.[4]

Her er ikke stedet til å dvele ved regjeringen hans i detalj. Den var ikke bare usedvanlig lykkelig for landet, men også i seg selv av opphøyd karakter. Men Seve var en altfor klok hersker til å la seg overtale av Hoseas sendemenn og gaver til å slutte forbund med Israel mot Assyria. Salmanassar fikk vite at Hosea forsøkte å gjøre opprør. Han vendte seg derfor mot Israels konge, som i

[2] På de assyriske minnesmerkene står det Salmanu-ussir, det vil si «Salman være nådig». Hosea skrives der A-u-si.

[3] Egentlig «gave», men her, som så ofte, brukt som en mild omskrivning for skatt.

[4] Den masoretiske lesemåten So synes å være feil. Den riktige lesemåten er Seve eller Sava. Hos grekerne kalles han Sabakon (Sevechus), på monumentene Shabaka, der den siste stavelsen synes å være en etiopisk endelse. På kileskriftinnskriftene kalles han Shabi'i. Jf. Ebers i Riehms Handwörterbuch II, s. 1505b.

mellomtiden hadde holdt tilbake skatten han skyldte, grep ham og kastet ham i fengsel (2 Kong 17,4).[5]

Den videre gangen i krigen fortelles bare kort og summarisk i den bibelske beretningen (2 Kong 17,5–6), som først og fremst er opptatt av utfallet av kampen og den åndelige betydningen av den. Den forteller bare at beleiringen av Samaria varte i tre år, at byen da – det vil si i Hoseas niende og siste år – ble inntatt, og til slutt at Israel ble ført bort i fangenskap til noen nærmere angitte steder.

Heldigvis hjelper de assyriske minnesmerkene oss til å utfylle disse summariske opplysningene. Av dem får vi vite at Salmanassar, da beleiringen av Samaria hadde vart i to år, ble etterfulgt av Sargon. Han inntok byen etter at den hadde vært beleiret i tre år i alt, og det skjedde i hans første regjeringsår, det vil si i 722 f.Kr.[6]

Strengt tatt tilskriver heller ikke den bibelske teksten Salmanassar alene erobringen av Samaria (jf. 2 Kong 17,6; 18,10–11), selv om Sargon ikke er nevnt uttrykkelig. Den hellige teksten forteller i denne sammenhengen bare om Salmanassar og tier helt om Sargon; det beror vel på grunner vi ikke kjenner. Kanskje har det også noe å gjøre med at det var Salmanassar som begynte beleiringen, og som dermed var den egentlige lederen av dette krigstoget.

Sargon var ikke Salmanassars sønn, selv om han nok var av fyrstelig slekt – kanskje en ætling av en sidegren av kongefamilien. Vi kjenner heller ikke de nærmere omstendighetene da han besteg tronen. Det er ikke usannsynlig at det skjedde ved en revolusjon. Den kan ha brutt ut fordi Salmanassar sto maktesløs både mot Tyrus og mot Samaria, og fordi dette vakte misnøye i riket hans.

I alle fall heter det uttrykkelig i innskriftene at det var Sargon som inntok Samaria og førte bort 27 280 av innbyggerne og 50 vogner. Han lot folkene sine bli igjen med ordre om å ta det byttet som fantes i byen, og innsette en statthholder som skulle betale den samme skatten som var blitt lagt på Hosea.

Også den bibelske beretningen om at Israel ble ført bort i fangenskap, blir utfylt og bekreftet av de assyriske innskriftene. Stedene de ble ført til, nevnes riktignok ikke uttrykkelig i innskriftene, men ut fra beliggenheten lar de fleste av dem seg likevel påvise.

Det første stedet som nevnes i 2 Kong 17,6, er Halah, eller snarere Kalah. Det står i nær forbindelse med elven Habor og Gosan (jf. 1 Krøn 5,26), og er derfor trolig et distrikt som grenser til dem, kalt Chalcitis; der kan man ennå se en haug som heter Gla, trolig en levning av den gamle byen. Om de andre stedene Israel ble ført til, kan det ikke være noen tvil. I 2 Kong 17,6 angis de slik: «ved Habor, en elv i Gosan, og i Medias byer».

Gosan – Gausanitis, på assyrisk Gu-za-nu – er et distrikt i Mesopotamia som elven Habor renner gjennom, den «store» elven «med de grønne breddene». Den springer ut i nærheten av Nisibis og er seilbar lenge før den tar opp i seg Gosans vann og renner ut i Eufrat.

[5] Ved en senere anledning gikk Egypt – til sin egen ulykke – inn i et forbund mot Assyria. Jes 20,1 hentyder til nederlagene og ydmykelsene landet led ved den anledningen. Kanskje sikter også profetien i Jes 19 til det samme. På de assyriske minnesmerkene kalles Seve «sultan» eller «fyrste», ikke farao, konge i Egypt (Schrader, s. 270).

[6] Både den bibelske og den assyriske tidsregningen setter Samarias fall til 722 eller 721.

Det siste distriktet ligger øst for de andre: Media er landet som ligger øst for Zagros-fjellene og strekker seg nordover til Det kaspiske hav, eller rettere til Elburs-fjellene, som går parallelt med sørbredden av havet. Assyrerkongen hadde erobret «byene» i Media kort tid før. Det er også dit Tobits bok setter de bortførte fangene (Tob 1,14; 3,7).[7]

Det Josefus forteller om de ti stammene, er av liten interesse. Han beskriver dem som «en umåtelig mengde, som neppe kan telles», og setter dem «på den andre siden av Eufrat» (Ant. 11,5,2). Like uklare, om ikke enda mer, er opplysningene i de rabbinske skriftene. Av dette kan vi slutte at man allerede den gang ikke lenger kjente til saken eller hadde noen pålitelig historisk kunnskap om den.

På et annet punkt har vi derimot en viktig og pålitelig opplysning. Vi vet nemlig at da fangene fra Israel ble ført bort, fulgte prestene deres med – ikke prester av levittisk ætt, men noen av dem Jeroboam hadde innsatt til tjeneste ved kalvedyrkelsen (jf. 2 Kong 17,27; 2 Krøn 11,14). Av dette går det fram at den underlige blandingen av dyrkelsen av Herren og former hentet fra hedenskapet må ha holdt seg i Israel helt fram til fangenskapet.

Som man kan tenke seg, har de hedenske elementene med tiden stadig vokst og blitt de rådende – med mindre de mange nasjonale ulykkene folket hadde gått gjennom, og profetenes undervisning, fikk det til å vende seg til sann gudsdyrkelse. Men i Israels historie ser vi dessverre svært lite til noe slikt.

Skulle man derfor noen gang komme på sikre spor av dette folket, vil man sikkert finne det man på forhånd må vente: en religion satt sammen av ulike hedenske former. Men minnet om den tidligere historien vil ha satt tydelige merker i den, og det vil finnes spor av tradisjonene deres i livsvaner og skikker, i navnene deres og i hele deres ytre framtreden.

Ennå på et annet punkt bekrefter de assyriske minnesmerkene den bibelske beretningen. Av innskriftene får vi nemlig vite at Sargon, etter å ha ført bort de israelittiske fangene, sendte kolonister fra land han hadde erobret, til Samaria i deres sted. Den bibelske beretningen sier at disse kolonistene ble ført dit «fra Babel og Kuta og Avva og Hamat og Sefarvajim» (2 Kong 17,24). De samme navnene finner vi igjen på de assyriske minnesmerkene, som byer Sargon erobret; etter sin vane førte han innbyggerne bort fra dem.

Av innskriftene får vi videre vite at kolonistene ikke ble flyttet dit på én gang, men etter hvert, og at den første flyttingen først skjedde en tid etter at Israel var ført bort fra landet sitt.[8]

Denne opplysningen gjør det forståelig at landet på denne tiden var blitt så fullt av løver at den innflyttede befolkningen ble hardt plaget av dem (2 Kong 17,25). For etter at landet en tid nærmest hadde ligget øde, økte disse ville dyrene i utrolig grad blant den spredte befolkningen.

[7] Noen forskere har ment at elven som nevnes her, ikke er den kjente Habor, men en bielv til Tigris nord for Ninive. Andre har ment at det riktig skulle oversettes «elven Gosan» i stedet for «en elv i Gosan», og tenker da på en elv som renner ut i Det kaspiske hav. Det er strid om enkelthetene, men enighet i hovedsaken om hvor fangene holdt til.

[8] Vi trenger neppe her å føre bevis for at bortførelsen av folk fra Østen til Samaria som omtales i 2 Kong 17,24, ikke var noen annen enn den under Sargon. Etter vår oppfatning er dette avgjort med sikkerhet.

Den hellige forfatteren ser Herrens mektige hånd i dette. Og det er ikke noe overraskende i det. For den sjelen som er kommet i et inderlig og sant samfunn med Herren, har en uvilkårlig trang til å se Herrens hånd i det som skjer. Det gjør ikke menneskets frihet mindre. For uten å vite det, og i frihet, må menneskene være med og fremme Herrens vilje og virkeliggjøre hans planer og hensikter.

Særlig er det et framtredende trekk ved Det gamle testamente at det ser Herrens usynlige hånd i alt. «Herren er konge» – det er det dypeste kjennemerket ved all dets lære, og det går som en rød tråd gjennom hele den hellige historien fra først til sist.

Men de assyriske minnesmerkene nøyer seg ikke med i store trekk å gi opplysninger som stadfester den bibelske beretningen. De går også i detalj, for eksempel der de taler om stedene kolonistene ble hentet fra.

Innskriftene forteller at Sargon i det første året etter at han besteg tronen, beseiret Merodak-Baladan av Babel og førte folket bort til Chatti. Dette navnet er den assyriske betegnelsen for Syria og Israels land, Samaria medregnet. Videre fortelles det at fanger fra flere byer i «Babel» ble ført til Bet-Omris land, det vil si Samaria. Her har vi altså en stadfesting av den bibelske beretningen, som nevner «Babel» – både hovedstaden med dette navnet og andre babylonske byer – som et sted Sargon sendte kolonister fra til Israel.

Ifølge innskriftene foregikk disse flyttingene av kolonister ikke bare i det første året, men også i de følgende, særlig i det sjuende året etter at Sargon hadde inntatt Samaria. Blant de andre byene som avga kolonister, nevnes også «Kuta». Denne byen har man funnet igjen i det nåværende Tell-Ibrahim, omkring 22 kilometer nordøst for det gamle Babel. «Avva» har man ennå ikke kunnet påvise.

Sefarvajim – kalt slik fordi byen var bygd på begge sider av Eufrat – har man funnet igjen i ruinene av Abu-Habba, omkring 30 kilometer nord for Babel, der man har gravd ut det berømte templet for solguden. Til slutt nevnes Hamat, den velkjente syriske byen som gjorde opprør mot Assyria under kong Jahubid. Han ble overvunnet i slaget ved Karkar, og ved den anledningen ble Hamat erobret og innbyggerne ført bort.

De andre byene som Skriften nevner, ble erobret av Sargon senere, under hans siste kriger mot Merodak-Baladan i det tolvte eller trettende året etter at han besteg tronen (710 eller 709 f.Kr.). Av dette slutter vi at kolonister fra disse byene først ble ført til Samaria mange år etter at Samaria var erobret.[9]

Den bibelske beretningen (2 Kong 17,25–33) forteller at disse kolonistene tok med seg sine egne guder og sin egen gudsdyrkelse. Om «mennene fra Babel» heter det at de dyrket «Sukkot-Benot». Men dette er trolig en feilaktig gjengivelse av navnet på den velkjente babylonske gudinnen Zir-banit, «hun som gir avkom».

«Nergal» nevnes som guden i Kut, og det bekreftes også av de assyriske innskriftene. Nergal synes å ha vært løveguden, som ble framstilt som en kolossal bevinget løve; på avbildningene kan man se flere slike ved inngangen til de

[9] Sargon regner sitt første år som Babels konge fra 709.

assyriske palassene. Om «Asjima», guden til folket fra Hamat, og om avvittenes guder Nibhas og Tartak vet vi så godt som ingenting.[10][11][12]

Sefarvajims guder, «Adrammelek», det vil si «Adar er konge», og «Anammelek», «Anu er konge», er derimot velkjente assyriske guder. Adar (egentlig A-tar) betyr «avgjørelsens far». I innskriftene bærer denne guden blant andre navn også betegnelsen «ildens herre». Det stemmer med den bibelske beretningen, som sier om dem som dyrket ham, at de «brente sønnene sine i ilden» for ham. Han framstilles som en bevinget okse med menneskehode og menneskeansikt.

Anu ble framstilt som et menneske svøpt i fiskeskinn med en tiara på hodet. I gudenes rekke hadde han tredje plass: først kom Il og Assur, deretter triaden Anu, Bel og Nisrok. Han beskrives også som «den gode guden» og «nattens herre». Den kvinnelige guddommen som svarer nærmest til Anu, het Anat eller Anatuv.[13]

Kolonistene som var flyttet inn i Samaria, ble plaget av ville dyr, og etter ekte hedensk skikk mente de at det kom av at de ikke visste «hvordan landets gud skal dyrkes» (2 Kong 17,26). Derfor klaget de til kongen. Sargon gikk med på tankene deres og sendte en av de prestene som hadde fulgt Israel i landflyktigheten, til Samaria (2 Kong 17,27–28). Han slo seg ned i Betel, som hadde vært det tradisjonelle hovedsetet for Israels gudsdyrkelse helt siden Jeroboam den første ga den dens varige skikkelse. Og det var denne forvrengte formen for dyrkelse av Herren de nye innbyggerne nå ble kjent med.

Den religionen som slik oppsto i Samaria, ble en blanding av den israelittiske gudsdyrkelsen og de religionsformene kolonistene hadde tatt med seg. Den svarte nøye til befolkningen, som delvis var av israelittisk og delvis av hedensk opprinnelse. Og i denne skikkelsen holdt religionen deres seg, sier forfatteren av Kongebøkene, helt fram til hans egen tid (2 Kong 17,34.41).

En ny flytting av fremmede kolonister til Samaria synes å ha funnet sted under Asarhaddon, eller vel rettere under sønnen hans, trolig utløst av et opprør blant den israelittiske befolkningen i Samaria (jf. Esra 4,2.10). Men det som særlig gjør inntrykk på oss i den bibelske beretningen på dette punktet, er måten den hellige forfatteren avslutter Israels nasjonale historie på. Han ser tilbake på utviklingen og trekker fram de ledende trekkene i den, de som har ført til denne store nasjonale ulykken.

Israel hadde fått Herrens hellige kall, men de bøyde av, forkastet Gud og ga seg over til fremmed gudsdyrkelse. Profetene sto fram, advarte og formante dem, men de hørte ikke på Herrens røst og forherdet hjertene sine. Så endte det med den dypeste fordervelse i gudsdyrkelse, i moral, i hele livet, og så kom Guds straffedom over et folk som var modent for undergangen!

Slik sammenfatter den hellige forfatteren i sitt tilbakeblikk summen av den åndelige utviklingen i Israel (2 Kong 17,7–23). Vi finner neppe noe annet sted at historieskriveren gjør slike betraktninger; det er ikke hans sak å reflektere,

[10] I Septuaginta står det Σοκχωθ Βενιθ.

[11] Eller kanskje en slags omskrivende tolkning, der man har prøvd å bevare en viss likhet i lyden. Det hebraiske navnet betyr «døtrenes telt», det assyriske Zir-banit «hun som gir sæd».

[12] Guden Merodaks hustru, som ved siden av Merodak, Bel og Beltis synes å ha vært en yndlingsguddom i Babel.

[13] Denne guden kalles også Kevan, det vil si «den faste, sterke», og er den samme som Satura, derav Saturn – Kronos – Herkules.

bare å framstille Guds rikes historie i dens vesentlige trekk. Men her er de på sin rette plass. De viser oss den egentlige meningen med Guds førelser, med hans handlemåte mot Israel i fortiden, og den dypeste grunnen til at folket ble forkastet og ført bort i fangenskap.

Og dermed er også det andre gitt: Israels landflyktighet, dets sørgelige skjebne, kan ikke ta slutt før det i sann anger vender seg til Herren sin Gud og i oppriktighet søker den Davids sønn som de med forherdede hjerter forkastet.

Kapittel 10. Hiskia og Hosea

Hiskia (trettende) konge i Juda. Hosea (tjuende) konge i Israel. Hiskias tronbestigelse. Tidens politiske forhold. Troen – den eneste pålitelige politikken. Assyrias stilling i forhold til Juda. Troen som det bærende prinsippet i Hiskias regjering. Avgudsdyrkelsen avskaffes i Juda. Tempeltjenesten gjeninnføres. Templet renses og innvies på nytt. Påsken feires. Innbydelse til nordstammene. Feiringen. Ny ordning av tempeltjenesten. Underhold for prester og levitter. Allmenne slutninger. Hiskias arbeid med Skriftens kanon.

(2 *Kong* 18,1–6; 2 *Krøn* 29–31)

Det er påfallende at en så ugudelig konge som Akas skulle få en så from etterfølger på tronen som Hiskia. Det er et talende eksempel på hvor underfullt Guds nåde virker. Samtidig viser det hvor personlig gudsfrykten er, også under Det gamle testamentes husholdning.

Navnet Hiskia betyr «Jehova er styrke», eller kanskje bedre: «Gud er makt», og det sier mye om både mannen og regjeringen hans. For den tiden som nå begynte, var på alle måter den skarpeste motsetning til tiden like før – ikke bare når det gjaldt kongen selv, men også styret hans og det det betydde for land og folk.[1]

Hiskia, Akas' sønn, var 25 år gammel da han ble konge, mot slutten av Hoseas tredje regjeringsår i Israel (2 Kong 18,1–2). Han hadde altså sett med egne øyne det som hendte i Samaria. Rent politisk sett må kongekronen i Juda ha vært en tung byrde å bære på denne tiden. I nordriket hadde Pekah sådd vind, og nå høstet Hosea storm. Den ene hadde trukket den assyriske verdensmakten over seg; den andre prøvde å riste av seg det fryktelige åket og var dømt til å miste både krone og liv.

Men disse ulykkene måtte også få følger for sørriket. For Assyria, den veldige verdensmakten, hadde alt strakt hendene ut etter Juda. Akas hadde stilt seg under den assyriske erobrerens vern og forpliktet seg til å betale en stor skatt; tronen hadde han så å si fått beholde som en nådegave fra den store verdenshersker. Under slike forhold var det ikke til å unngå at den unge kongen snart måtte få kjenne Assyrias makt – og det skjedde, som vi skal se, allerede før det kom til åpen kamp mellom dem.

[1] På hebraisk heter han Chizkijja. Men denne formen ser ut til å være en forkortelse av Jechizkijjahu, «Jehova styrker ham», som er den vanlige formen i Krønikebøkene (også i 2 Kong 20,10; Jes 1,1; Jer 15,4). På de assyriske minnesmerkene: Cha-za-ki-ja-u.

Alle disse ulykkene, og likeså de som snart skulle følge, kom av Akas' vantro. Han hadde kastet bort dyrkelsen av Herren og foraktet hans ord. Slik landet den gang var stilt politisk, hadde han bare to veier å velge mellom: å tro på Gud og stole på at han ville frelse, eller å overgi seg til den assyriske verdensmakten.

Den store profeten hadde formant og advart ham inntrengende og forsikret ham om at Herren ville hjelpe (jf. Jes 7,4–9). Likevel valgte Akas det siste: å kaste seg i armene på Assyria. Men beslutningen hans var ikke bare en stor synd i seg selv; den var også en dårskap. Den kortsynte politikken hans fikk ham til å kalle inn en verdensmakt som Juda fra da av aldri for alvor maktet å riste av seg.

Da Israel så hadde opphørt å være et folk, sto de to rivaliserende verdensrikene, Assyria og Egypt, ansikt til ansikt, bare skilt av det lille Juda. Dermed ble Juda et mål for begges ærgjerrighet, uten at det kunne gi noen av dem særlig støtte i kampen. Men for Assyria var det helt nødvendig å herske over Juda dersom riket skulle kunne beholde sine erobringer. Til dette kom det som denne historien har lært oss: En assyrisk erobrer som ikke maktet å gå seirende fram, kunne vente å miste både livet og kronen.

Slik sto det til da Hiskia besteg tronen i Juda. Av alle de politiske mulighetene som kunne friste ham, valgte han ingen. Han gjorde et annet og bedre valg: Han vendte tilbake til det punktet der Akas hadde bøyd av. Hans politikk var ikke å følge noen politikk, men bare å stole på den levende Gud, adlyde hans ord og følge hans bud. Troen var hans politikk, og hans politikk var troen.

Bare én gang ble han fristet til å svikte denne politikken, og det var først senere i regjeringen. Da kom det for dagen hvor skjebnesvangert det var både for ham og hans etterkommere å vike av fra den eneste politikken som sømmet seg for kongen over Herrens folk. Det betyr likevel ikke at Hiskia lot være å gripe de politiske sjansene etter hvert som de bød seg. Tvert imot lærer vi at nettopp her lå kilden til faren for ham. Trolig resonnerte han som så mange andre: Å la være å bruke de midlene han hadde for hånden, var skjebnetro og ikke tro.

I dette tok han feil. Likevel satte han ikke sin lit til slike forbund. Han så dem heller som sjanser til å verge seg mot fienden enn som midler som kunne hjelpe ham i åpen kamp. Den eneste virkelige hjelpen han søkte, var hos den levende Gud.

Troen var altså det bærende prinsippet i regjeringen hans og hemmeligheten bak all framgangen hans.

Det første han gjorde som konge, var å fjerne all slags avgudsdyrkelse, enten den var kommet utenfra eller hadde vokst fram i landet. Offerhaugene (*bamot*) ble lagt ned, steinstøttene (*massebot*) som var reist for Baal-dyrkelsen, ble revet ned, og Astarte-bildene – symbolene på den avskyelige dyrkelsen av denne gudinnen – ble hogd ned.[2]

Ja, han knuste til og med Moses' kobberslange. Den var tatt vare på helt fra den tiden, men med årene var den blitt gjenstand for tilbedelse under navnet

[2]Ordet asjera er her brukt som samlebetegnelse. Astarte – selv navnet ser ut til å forbinde henne med urenhet og usedelighet – er den samme som Afrodite og Venus. Dyrkelsen av henne var knyttet sammen med Baals, og symbolet hennes var et tre med greiner, men uten røtter, satt rett opp i jorden. Jf. artikkelen «Astarte» av professor Schlottmann i Riehms Handwörterbuch.

Nehusjtan (2 Kong 18,4).[3]

Den hellige teksten skildrer Hiskia som enestående og uten sidestykke når det gjelder alvor i gudsfrykten og nidkjærhet for Guds lov. Ingen av de fromme kongene før eller etter ham nådde opp til ham; han stilles heller side om side med «hans far David» (2 Kong 18,3.5). Et pålitelig vitnesbyrd om dette er at Hiskia i sin nidkjærhet til og med avskaffet den formen for dyrkelse av Herren på haugene som Salomo, Asa, Josjafat, Joasj, Amasja og Ussia hadde tålt (1 Kong 3,2; 15,12.14; 22,44; 2 Kong 12,3; 14,4; 15,4.35).

Men Hiskia nøyde seg ikke med reformasjonens negative side. Han gikk videre og gjeninnførte tempeltjenesten i hele sin fylde og renhet. Av den utførlige beretningen i 2 Krøn lærer vi at «Herrens hus» faktisk hadde vært stengt (2 Krøn 29,3.7). Med det menes selve templet, det hellige og det aller helligste. Det hadde vært stengt for alle i lang tid, helt siden Akas lot alle ofringene foregå ved det nye alteret i prestenes forgård. Men nå ble dørene til helligdommen satt i stand og åpnet igjen.

Deretter samlet Hiskia prestene og levittene «på den åpne plassen mot øst» – trolig en plass på østsiden av tempelbygningene (jf. Esra 10,9; Neh 8,1.3.16). Han påla dem å hellige seg og fjerne de hedenske styggedommene som hadde vanhelliget templet. Så bekjente han alvorlig for dem syndene som var begått, og dommen som derfor var kommet over landet. Og han sa at han hadde i sinne å «slutte en pakt med Herren», så hans «brennende vrede» kunne vende seg bort (2 Krøn 29,4–11).

Prestene og levittene svarte hjertelig og oppriktig på oppropet (2 Krøn 29,12–15). Den bibelske beretningen forteller hvordan levittene tok fatt på renselsesarbeidet kongen hadde satt dem til, etter den gamle ordningen i de tre slektene Kahat, Merari og Gersjon, slik David hadde delt dem (1 Krøn 23,6–23; jf. 1 Krøn 23,27).

Sammen med dem nevnes dessuten en egen gren, Elisafans hus – han var en høvding blant kahatittene (2 Mos 6,18) – trolig fordi denne grenen av slekten hadde hatt en framtredende stilling (4 Mos 3,30). Deretter nevnes representanter for sangerskiftene blant levittene: Asafs, Hemans og Jedutuns sønner (jf. 1 Krøn 25,1–6; 2 Krøn 5,12).

Mens alle disse samlet brødrene sine til det arbeidet Hiskia hadde gitt dem, begynte prestene å rense de to rommene i helligdommen. Alt urent bar de ut i forgården. Derfra førte levittene det videre, og samtidig fjernet de alt vanhellig og urent fra omgivelsene utenfor og kastet det i Kedron-bekken (2 Krøn 29,16–17).

Hvor ivrig dette renselsesarbeidet ble utført, viser tiden det tok: fra den første dagen i den første måneden av Hiskias første regjeringsår – regnet fra kirkeårets begynnelse i nisan – til den sekstende dagen.[4]

Deretter ble alle de hellige tempelkarene som Akas hadde kastet ut, ført tilbake på plass (2 Krøn 29,18–19), blant dem det gamle brennofferalteret og

[3] Det er ikke nødvendig å tenke seg at denne gamle relikvien ble oppbevart i templet; det finnes ingen hentydning til det i Det gamle testamente. Noen fortolkere har ment at kobberslangen som omtales her, bare var en etterligning av den opprinnelige. Men det strider mot teksten.

[4] Det sies ikke hvor lenge Hiskia da hadde regjert. Noen har ment at han besteg tronen noen måneder før, i tisjri.

fotstykkene som vaskekarene og det store kobberkaret opprinnelig hadde stått på (jf. 2 Kong 16,14.17).[5]

Da templet var renset, ble offertjenesten tatt opp igjen med en storslått ofring (2 Krøn 29,20–21). Sju okser, sju værer og sju lam ble båret fram som brennoffer for menigheten, og deretter sju geitebukker som syndoffer (jf. 3 Mos 4,14; Esra 8,35).

Alle de hellige handlingene ble utført av Arons prester i nøye samsvar med forskriftene i Moseloven: Blodet ble stenket på alteret, og hendene ble lagt på offerdyrene for å vise at de sto i stedet for folket (3 Mos 1,4; 4,4.15.24 og 4,7.18.30; 5,9).[6]

Men det som særlig kjennetegner disse syndofrene, er at de ikke bare ble båret fram for Juda, men for «hele Israel» (2 Krøn 29,24). Det viste at hele Israel som Guds menighet hørte sammen, og at disse ofrene sto for hele fellesskapet.

Under denne høytidelige ofringen fylte levittenes instrumenter templet etter Davids ordning, og de sang Davids og Asafs hellige salmer, mens kongen, Judas høvdinger og folket falt på kne og tilba for Herrens åsyn (2 Krøn 29,25–30).[7][8]

Etter oppfordring fra kongen ble selve offerhandlingene for folket fulgt av takkoffer (jf. 3 Mos 7,11.16). Også disse var offentlige, og de som hadde et villig hjerte – trolig de som hadde holdt seg borte fra avgudsdyrkelsen under forrige konge – føyde sine brennoffer til.

Men fordi takkofrene ble båret fram av hele forsamlingen, ble offerdyrene ikke slaktet og flådd av dem som ofret, slik det var når en enkeltmann ofret (3 Mos 1,5–6). Denne delen av offertjenesten falt på prestene selv, og derfor måtte de kalle inn en del av levittene til hjelp (2 Krøn 29,34).

Når vi husker at menigheten, foruten brennofrene fra enkeltmenn (70 okser, 100 værer og 200 lam), ofret ikke mindre enn 600 okser og 3000 sauer (2 Krøn 29,32–33), undrer det oss ikke at prestene alene ikke strakk til for alle disse offerhandlingene.

Teksten framhever dessuten noe mer: Med ypperstepresten Uria i spissen hadde prestene nok i store flokker stilt seg på Akas' side, og de hadde ikke helliget seg til den omfattende tempelreformasjonen med samme iver som levittene. «Slik kom tjenesten i Herrens hus i sin rette skikk. Og Hiskia og hele folket gledet seg over det som Gud hadde gjort for folket. For alt dette var skjedd med én gang» (2 Krøn 29,35–36).

Det som fulgte, viser at omslaget i folkets gudsliv ikke var overflatisk og forbigående, selv om det var kommet brått. Av alle høytidene i Israel var påsken den mest høytidelige. Den minnet Israel om fødselsdagen som folk, den dagen da Herren løste det ut av trelldommen, og den pekte fram mot den bedre forløsningen som påsken selv var det lovende bildet på. Etter lovens ordning skulle

[5] Vi legger merke til at disse opplysningene i 2 Krøn 29,19 bekrefter det som er fortalt før i 2 Kong, og det på en måte som kaster lys over samstemmigheten mellom de to kildene.

[6] At bare bukkene ble båret fram som syndoffer, går fram først av 2 Krøn 29,23 og dernest av at brennofrene uttrykkelig nevnes etterpå i 2 Krøn 29,27.

[7] Denne henvisningen til de to store salmistene forutsetter ikke bare at salmer av dem fantes på den tiden. Den synes også å antyde at Hiskia – slik det uttrykkelig sies i Ordspråkene – har arbeidet med den skriftsamlingen som da fantes, og samlet den til en kanon.

[8] Om musikkens plass i tempeltjenesten, se «Templet, dets gudstjeneste osv.».

denne høytiden begynne om kvelden den 14. nisan (2 Mos 12,6.8 med parallellsteder).

Men denne gangen var det umulig. Tempelrenselsen hadde tatt tiden fram til den 16. i måneden. Dessuten hadde ennå ikke prester nok helliget seg til gudstjenesten, og endelig trengte man tid til å kunngjøre påskefeiringen rundt om i landet. For i motsetning til feiringen ved tempelrenselsen skulle denne høytiden ikke være begrenset til folket i Jerusalem; den skulle være en fest for hele folket og hele landet.

Men etter lovens egen ordning kunne disse vanskelighetene overvinnes. Loven hadde nemlig gitt bestemmelse om en etterpåske. Når uavvendelige hindringer gjorde det umulig å være til stede ved den første påsken, kunne den holdes på samme dag en måned etter den 14. nisan (4 Mos 9,6–13). Bedre enn mange andre viser denne bestemmelsen oss grunntanken i Moseloven. Den ytre formen var ikke det viktigste; den kunne endres. Hovedsaken var det som lå bak formen – innholdet og grunntanken.

Slik viser bestemmelsen også at lovens ytre form, bokstaven, ikke i seg selv hadde varig gyldighet. Tvert imot skulle formen kunne endres og utvides. Vi kan derfor godt si at den står som et fingerpek i selve loven. Den peker fram mot en framtidig omdanning av loven, når de nye tidenes høyere åndelige krav skulle gjøre det nødvendig.

Sett fra denne siden er den både en forutsetning og en garanti for den endringen som er gjort med sabbatsbudet i den nye pakt. Der er hviledagen flyttet fra slutten av uken til begynnelsen, fra dagen for Guds hvile til dagen for Kristi oppstandelse, fra minnedagen om at den første skapelsen ble fullført, til den dagen som gir løfte om at den andre skapelsen skal fullføres – når de nye himler og den nye jord skal stå fram, der rettferdighet bor (2 Pet 3,13).

Hiskia bestemte seg for å gjøre bruk av lovens ordning med en etterpåske. Vi framhever at han i denne saken rådførte seg med «høvdingene sine og hele menigheten i Jerusalem» (2 Krøn 30,2). Det er interessant i seg selv, og det peker fram mot de store endringene som skulle komme i Israels politiske og kirkelige ordning.

Enda mer interessant er det at kongen og høvdingene ikke bare sendte innbydelsen til å holde påske til byene i Juda, men til hele Israel, «fra Be'er-Sjeba til Dan». Den hellige forfatteren ser her tilbake og legger til at påsken før ikke var holdt «i samlet flokk, slik som det er foreskrevet» (2 Krøn 30,5).[9]

Med denne broderlige innbydelsen til Israels fødselsdagsfest, der de oppfordret til felles tilbedelse av deres Gud og forløser, ga det angrende Juda nå så å si sitt svar på den brodermorderske krigen som Israel for ikke lenge siden hadde ført mot dem for å utslette kongedømmet i Davids hus.

Kongen og høvdingene la fram innbydelsen i et brev (2 Krøn 30,6–9). Det var så fullt av dyp erkjennelse av syndene i fortiden og av Herrens straffedommer

[9]Denne bemerkningen er svært viktig. For det første viser den at påsken hadde vært holdt før; høytiden som omtales her, skilte seg fra de tidligere ved at den nå ble holdt «i samlet flokk». For det andre forklarer den hvorfor påskefeiringen så sjelden nevnes i de historiske bøkene: Høytidens nasjonale karakter hadde vært lite levende i bevisstheten, og folket hadde søkt den sparsomt. Påsken hadde vært mer en lokal enn en nasjonal høytid.

over Israel i nåtiden, og det åndet et så varmt og fromt håp for framtiden, at man nesten skulle tro seg flyttet inn i den nye paktens tid.[10]

Mesteparten av Israel tok i alle fall i første omgang imot kongens ilbud med spott. Likevel endte det med at mange tok imot innbydelsen med glede (jf. 2 Krøn 30,10.18). I Juda fikk den en hjertelig mottakelse overalt (2 Krøn 30,12). Fra Asjer, Efraim, Manasse, Issakar og Sebulon kom det til og med en mengde, heter det. Naftali var, som fortalt foran, erobret og lagt under Assyria, og Ruben og Gad var ført bort.

Under påskefesten i Jerusalem viste omslaget i folket seg ved at de renset ut all slags avgudsdyrkelse fra tidligere tider. Renselsen av templet hadde vært en offentlig handling som kongen hadde påbudt. Nå skulle folkemengdene som var samlet i Jerusalem, selv fjerne alle fremmede altere i hovedstaden, både i private hus og på mer offentlige steder (2 Krøn 30,14). Hvert minne om avgudsdyrkelsen under Akas skulle utslettes (2 Krøn 28,24).

Men en alvorlig hindring for en rett påskefeiring var at mange av dem som kom for å tilbe, «ikke hadde helliget seg» (2 Krøn 30,17). Derfor måtte levittene ofre påskelammet for dem, enda hver husfar etter loven skulle slakte og ofre det for seg og sitt hus. Dette gjaldt særlig dem som var kommet fra nordriket (2 Krøn 30,18).

De fikk likevel være med på påskemåltidet. Det var en innrømmelse forholdene krevde dersom de overhodet skulle få del i påsken. Men for dette avviket fra lovens bestemmelse måtte Hiskia be Herren om nådig tilgivelse, og han fikk den.[11]

Hvor dypt denne åndelige fornyelsen hadde slått rot i folket, ser vi av at folket av egen vilje bestemte seg for å legge sju nye festdager til de sju påskedagene. Kongen og høvdingene hans sørget rundhåndet for det folket trengte mens de ble værende (2 Krøn 30,23–24).

Det var også under denne forlengede festen at alle spor av den gamle avgudsdyrkelsen ble fjernet, slik det kort er fortalt i 2 Kong 18,4. Av beretningen i Krønikebøkene går det fram at denne jakten på alt som minnet om avgudsdyrkelsen, sprang ut av folkets egen åndelige trang, og at bevegelsen nådde ut over Juda til Efraim og til og med til Manasse (2 Krøn 31,1).

Nær knyttet til gjenopprettelsen av tempeltjenesten var de ordningene som ble gjort for at den skulle fortsette og holdes ved like etter loven. Prestenes og levittenes skift ble fastsatt på nytt. De offentlige ofrene for menigheten – de daglige ofrene og ofrene på sabbatene og høytidene – skaffet kongen til veie; det skulle være «hans del» (2 Krøn 31,2–3).

Kongens formue og eiendommer var ganske store (jf. 2 Krøn 32,27–29). Men antallet offerdyr og annet som han påtok seg å skaffe etter lovens krav (4 Mos 28–29), var tilsvarende stort. Man har regnet ut at det beløp seg til «nærmere 1100 lam, 113 okser, 37 værer og 30 geiter, foruten store mengder mel, olje og vin til

[10] Det må huskes at denne påskefesten falt i Hiskias første regjeringsår og dermed i Hoseas tredje eller fjerde – altså flere år før Samarias fall. Se ellers kapittel 8 og 9 foran.

[11] Uttrykket i 2 Krøn 30,20, «Herren … helbredet folket», gjelder den åndelige helbredelsen deres, det vil si at han tok bort skylden deres. Jf. Sal 41,5; 147,3; Jer 3,22.

matofrene og drikkofrene som fulgte med».[12]

Til underhold for prestene og levittene som gjorde tjeneste, trengtes ikke annet enn at den opprinnelige bestemmelsen om deres del av førstegrøden, tienden og de førstefødte av buskapen ble satt i kraft igjen (2 Mos 23,19; 4 Mos 18,12.21; 3 Mos 27,30–33).

Av slike ytelser, sammen med tienden av de gavene som var helliget Herren (3 Mos 27,30; 5 Mos 14,28), ble det nå båret fram så mye at det ikke bare strakk til for prestenes behov, men ble et stort overskudd – «haug ved haug» – så kongen og høvdingene lovpriste Herren for det.[13]

Kongen spurte prestene om disse haugene. Da svarte ypperstepresten Asarja at hele dette forrådet var en særskilt frukt av Herrens velsignelse over folket, fordi det villig og lydig hadde bøyd seg for ham (2 Krøn 31,5–10).

Innsamlingen begynte i den tredje måneden – pinsemåneden – da kornhøsten var slutt, og den endte i den sjuende måneden – løvhyttefestens måned – da frukthøsten og vinhøsten var ferdig. Og alle disse ytelsene kom ikke bare fra Juda, men også fra «Israels barn» (2 Krøn 31,6), det vil si fra dem i Israel som sammen med brødrene sine var vendt tilbake til den sanne gudsdyrkelsen etter Herrens lov.

Hiskia befalte at det skulle innredes noen kamre i templet til lagerrom for forrådene, og han satte embetsmenn til å føre tilsyn med dem og forvalte dem; navnene deres står i teksten (2 Krøn 31,11–19). Gang på gang framheves det hvor trofast hver av disse tilsynsmennene utførte arbeidet de var satt til (2 Krøn 31,12.15.18). Forrådet var ikke bare for prestene som hadde tjeneste i templet, men også for de andre i prestebyene og familiene deres, og endelig for dem som bodde på landet rundt disse byene (2 Krøn 31,16–19).

Slike og lignende ordninger ble gjennomført i hele landet. Når den hellige forfatteren har fortalt om alle Hiskias reformer, slutter han med en dobbel opplysning: Kongen «gjorde det som var godt og rett og sant i Herrens, hans Guds øyne», og i alt han tok seg fore, enten det gjaldt offentlige eller mer private ordninger i gudslivet, gjorde han det «av hele sitt hjerte», og «det lyktes for ham» (2 Krøn 31,20–21).

Det kan være interessant å føye noen flere enkeltheter til skildringen av reformasjonen den fromme kongen satte i gang og gjennomførte; vi henter dem fra spredte opplysninger andre steder i Den hellige skrift. Først gjelder det påliteligheten i skildringen av tempelrenselsen og offertjenesten som ble gjeninnført.

Den negative kritikken har påstått at denne skildringen er av senere opprinnelse og egentlig beskriver presteordninger som først ble innført på Esras tid. Mot det peker vi på et viktig faktum: Antallet brennoffer og syndoffer på Hiskias tid skiller seg tydelig fra antallet ved tempelinnvielsen på Esras tid (jf. 2 Krøn 29,21.32 med Esra 6,17). Når vi tar hensyn til tallenes symbolikk, viser dette at den ene beretningen ikke kan være laget med den andre som mønster.

[12] Canon Rawlinson i Speaker's Commentary.
[13] De såkalte terumot, som her kalles tiende.

En rett forståelse av spørsmålet krever heller at Moselovens offerordning med sine forskrifter må ha vært velkjent på Hiskias tid. Den kan ikke ha oppstått sammen med det levittiske presteskapet først i en langt senere tid, slik en viss kritisk skole har forsøkt å vise.

Sammenligner vi nemlig offertjenesten slik den skildres fra Hiskias tid, med Moselovens forskrifter, som den tydelig viser tilbake til, er det bare én forklaring som holder: Moselovens offertjeneste var ikke bare forutsetningen for Hiskias tempelreformasjon, men må også ha vært allment kjent og anerkjent som grunnlaget for Israels åndelige liv. For hvordan kan man vel tenke seg at Hiskia så brått – i sitt første regjeringsår – skulle ha kunnet «finne opp» alle de ordningene han satte i verk?

Til dette kommer at liturgien han brukte, svarte nøyaktig til Davids, og at hymnene og salmene han lot levittene synge under offertjenesten, var «Davids og seeren Asafs ord», som det heter (2 Krøn 29,30).

Slik ser vi at Davids og Asafs salmer var godt kjent den gang. Det legges vekt på at ingen annen salmesamling nevnes i denne forbindelse. Måten de omtales på, synes til og med å antyde at disse salmene allerede fantes som egne samlinger i kjente skrifter. Man har derfor ment å finne spor her av en salmesamling som var i ferd med å ta form.

Det ligger også nær å anta at de to første bøkene i den nåværende Salmenes bok i hovedtrekkene allerede fantes, og at denne begynnende samlingen nå ble utvidet med en ny, nemlig den tredje boken, Sal 73–89. I sin nåværende skikkelse begynner den med en asafsalme (Sal 73) og har elleve salmer av samme forfatter etter hverandre (Sal 73–83).[14]

Men selv om vi på dette punktet bare kan gjette, vet vi fra andre kilder at Hiskia, med kyndig hjelp, arbeidet med å samle og ordne den hellige litteraturen som Israel da hadde. Det gjelder særlig en del av Salomos ordspråk, som «Judas konge Hiskias menn har samlet» (Ordsp 25,1) – det vil si flyttet over i den eldre samlingen som alt fantes.

Det virker ikke søkt å finne en hentydning til denne siden av hans store gjerning – sannelig ikke den minst viktige – også i ordene som den hellige forfatteren avslutter skildringen av Hiskias tempelreformasjon med. Der heter det nemlig: «Og alt det som han tok seg fore, enten det gjaldt tjenesten i Guds hus, eller det gjaldt loven og budet, det gjorde han av hele sitt hjerte idet han søkte sin Gud. Og det lyktes for ham» (2 Krøn 31,21).

[14] Den eneste andre asafsalmen i den tidligere samlingen er Sal 50 i bok II. Både korahsalmene og asafsalmene står bare i bok II og III: de tolv asafsalmene, unntatt Sal 50, i bok III, og de tolv korahsalmene, unntatt Sal 84, 85, 87 og 88, i bok II.

Kapittel 11. Hiskia og Sankerib

Hiskia (trettende) konge i Juda. Ytre hendelser i Hiskias regjering. Seier over filistrene. Forbund mot Sargon. Assyrerne rykker fram. Juda underkaster seg. Sankerib. De assyriske minnesmerkene. Deres beretning om det assyriske innfallet i Juda. Sankeribs seirer. Assyrernes uriktige framstilling av hendelsene. Den bibelske beretningen. Forsvarsarbeidet i Jerusalem. De ulike bibelske beretningene om disse hendelsene. Den assyriske hæren foran Jerusalem. Anførerne og Hiskias utsendinger. Møtet mellom dem.

(2 Kong 18,7–19,37; 2 Krøn 32,1–26; Jes 36–37)

I begynnelsen av regjeringen var Hiskia først og fremst opptatt av reformene i gudsdyrkelsen. Likevel lot han ikke andre viktige og påtrengende oppgaver ligge. Den samme visdommen som han viste da han gjenopprettet tempeltjenesten, ledet ham også i alt annet han gjorde, og den samme lykken fulgte ham der.

Hiskia brukte altså de gode og rolige årene til å forberede seg på de kritiske tidene som han kjente måtte komme. Og de lot ikke vente lenge på seg. Forfatteren av Kongebøkene beskriver det forestående sammenstøtet mellom ham og assyrerkongen slik: «Og Herren var med ham, og han hadde lykke med alt han tok seg fore. Han falt fra kongen i Assyria og ville ikke tjene ham» (2 Kong 18,7).[1]

Alle de ytre hendelsene i Hiskias regjering henger på en eller annen måte sammen med det mektige verdensriket Assyria. Først fortelles det om seieren hans over filistrene, som han slo «helt til Gasa». Hele landet deres, «like fra vakttårnene til de befestede byene», ble da lagt under Juda (2 Kong 18,8).

Men nøyaktig når dette skjedde, lar seg ikke avgjøre. Ut fra hvor opplysningen står i beretningen, ser det ut til å høre hjemme i Salmanassars tid, før Samaria ble inntatt; som vi har sett, falt byen først etter at Sargon hadde besteget tronen. Det er tenkelig at Salmanassars dårlige hell mot Tyrus egget Hiskia til dette første felttoget hans.

I alle fall bør vi her merke oss to ting. Filisterlandet behersket veien til Egypt og var derfor så viktig for Assyria at det alltid var et av hovedmålene for stormkongenes felttog mot vest. Og byene der synes å ha vært splittet: Noen av dem var tilbøyelige til å stille seg mot Assyria, mens andre – særlig Asjdod og Gasa – sammen med Moab, Ammon og Edom holdt seg på verdensmaktens side.

[1] Slik gjengir Vulgata dette stedet. Den norske bibeloversettelsen den gang: «I alt hvortil han gikk ut, handlet han viselig.»

Når Hiskia søkte å få filisterlandet i sin makt og brukte den svake Salmanassars regjering til det, viser det at han så hvor mye det ville bety å være dekket på denne kanten i en kommende kamp mot den mektige assyriske verdensmakten. Samtidig fikk han styrket sine egne forsvarsverker.

Men da Sargon besteg tronen, ble det annerledes. Han inntok snart Samaria, men følte seg ikke sterk nok til å rykke mot Egypt med en gang. Dessuten ble oppmerksomheten hans en tid ledet bort derfra av krigene i øst, særlig krigen mot Merodak-Baladan. Men i sitt andre år som konge drog Sargon ut på et felttog mot vest. Da ble det opprørske Hamat slått ned, og det store slaget ved Karkar ble vunnet.

Men det som særlig angår oss her, er Sargons felttog mot det forbundet som kong Seve (So) i Egypt og kong Hanno i Gasa hadde sluttet mot ham. Hanno var etter vår formodning en lydkonge under Hiskia, og Hiskia sympatiserte nok med dette forbundet mot Assyria, selv om han ikke ser ut til å ha tatt del i det. Også her seiret Sargon. I slaget ved Rafia ble de forbundne kongene slått; Seve flyktet og måtte kjøpe seg fred med en stor skatt, mens Hanno ble tatt til fange.

Ved denne anledningen ser det ut til at også Hiskia ble trukket inn i striden og tvunget til å underkaste seg. En assyrisk innskrift kaller Sargon «Judas undertvinger», men nevner ikke noe nærmere om seier eller slag. Det er naturlig å anta at dette sikter til Sargons felttog mot Seve og Hanno.[2]

Sargon regjerte i alt i 17 år. Innskriftene er så skadet på dette punktet at det er umulig å vite sikkert om han ble drept av en snikmorder eller ikke. Etter ham ble sønnen hans, Sankerib, konge. Han regjerte i 24 år og ble så drept av sine egne sønner (2 Kong 19,37).

Hiskia brukte uten tvil den forholdsvis lange fredstiden mellom Sargons andre regjeringsår og Sankeribs tronbestigelse til å bedre forholdene i landet ytterligere, og trolig også til å styrke forsvaret av Jerusalem og generelt forberede seg på framtidige angrep (jf. 2 Kong 20,20; 2 Krøn 32,5–30).[3][4]

Dette er ikke stedet for en utførlig beretning om hendelsene under Sankeribs regjering slik innskriftene omtaler dem, bortsett fra der de berører vår historie. Og selv der må vi huske at de åpenbart gir oss et feilaktig inntrykk av hva som skjedde i den krigen da assyrerne stormet inn over Juda og Jerusalem først ble beleiret og så for andre gang oppfordret til å overgi seg. Før vi lar den hellige forfatteren fortelle om disse krigene, finner vi det likevel mest hensiktsmessig å la de assyriske beretningene framstille dem fra sitt synspunkt.

Vi har mange innskrifter fra Sankeribs tid. På assyrisk heter han Sin-ahi-irib eller Sin-ahi-ir-ba, det vil si «Sin (måneguden) gir mange brødre». Foruten for krigene sine er han kjent for festningsverkene han bygde i Ninive («Ninua»), og for de storslåtte palassene han lot reise på hver side av elven Tigris.

[2] For å utfylle beretningen om Sargons kriger med filistrene minner vi om et nytt felttog som han foretok i sitt ellevte regjeringsår for å kvele et opprør i Asjdod. Opprøret var satt i gang av Egypt, eller rettere Etiopia. Men også denne gangen seiret Sargon. Asjdod ble inntatt, den egyptiske hæren våget ikke å vise seg, og den egyptiske kongen måtte utlevere til Sargon lederne for oppstanden i Asjdod, som hadde søkt tilflukt hos ham. Det er disse hendelsene profetien i Jes 20,1 ff. sikter til. «Tartan» (Jes 20,1) var den offisielle tittelen på den assyriske hærens øverstkommanderende. Juda ser ikke ut til å ha blitt berørt denne gangen.

[3] Med disse tallene for øye må opplysningen i 2 Kong 18,13 om Hiskias fjortende regjeringsår regnes som feilaktig; den er kommet inn i teksten av en grunn som ikke lenger kan påvises.

[4] Våre opplysninger om Assyrias historie er hentet fra Schraders verk, som er nevnt flere ganger før.

Blant de mange minnesmerkene fra hans tid er det særlig fire innskrifter som har interesse. De avviker riktignok litt fra hverandre i enkeltheter, men stemmer overens i hovedsaken.

Av innholdet går det fram at det i Sankeribs fjerde regjeringsår ble sluttet et forbund mot Assyria for å riste av seg det assyriske herredømmet. Med i forbundet var de viktigste filisterbyene og fønikiske byene, Juda og det egyptisk-etiopiske riket. Av byene var Sidon, Asjkelon og Ekron med.

Ekrons konge Padi hadde holdt seg tro mot Assyria. Trolig ved krigens begynnelse, om ikke før, sendte innbyggerne i Ekron ham i lenker til Hiskia, og Hiskia lot ham kaste i fengsel. På den andre siden sto Ammon, Moab og Edom fortsatt på Assyrias side, sammen med en rekke kystbyer i «vestlandet», blant dem Asjdod og Gasa.

Ryktet om forbundet ser ut til å ha nådd Sankerib før de forbundne hadde fått tid til å sette planene sine i verk. Den assyriske hæren rykket raskt vestover. Elulaios, kongen i Sidon, flyktet til Kypros, og Etobal ble innsatt i hans sted, mens byene langs den veien assyrerne rykket fram, enten underkastet seg frivillig eller ble inntatt.

Deretter gikk Sankerib mot Asjkelon og inntok byen. Sidka, kongen der, og hele familien hans ble ført til Assyria. Sarludari, sønn av den forrige kongen, ble innsatt i hans sted, og hele landet ble erobret og gjort skattskyldig, slik som Sidon.

Trolig var det på marsjen fra Akko til Asjkelon, kanskje fra Jaffa, at Sankerib sendte en hæravdeling inn i Juda, og den inntok alle «befestede byer» der (jf. 2 Kong 18,13). De assyriske innskriftene forteller om erobringen av 46 befestede byer og «utallige borger og små steder», om bortføringen av 200 150 fanger, menn og kvinner, og om et veldig bytte. De opplyser også at de erobrede områdene ble lagt til de småstatene langs kysten som holdt med Assyria – en ordning som trolig bare var på papiret, og som i alle fall ikke varte lenge.

Det er dette felttoget Jesaja sikter til i Jes 10,28–34, slik hele dette kapitlet handler om Sankeribs krig mot Juda.

Sankerib fant det neppe tilrådelig å rykke forbi Asjkelon. Den egyptisk-etiopiske hæren måtte han vente sørfra; bak seg hadde han det ennå ikke erobrede Ekron, og på siden Jerusalems sterke festningsverker med hele blomsten av den judeiske hæren og de leiesoldatene som de assyriske innskriftene forteller om.

Det var derfor et klokt strategisk trekk av Sankerib å svinge av og beleire Lakisj, det nåværende Umm Lakis. Slik fortsatte han på en måte retningen mot Egypt, selv om han bøyde litt av til siden. Dessuten ville han på denne måten tvinge den egyptiske hæren bort fra der den egentlig skulle operere, til skade for den.

I Lakisj hadde Sankerib også en sterk stilling både mot Ekron og mot Jerusalem. Jerusalem lå på toppen av en likebeint trekant, og Ekron og Lakisj lå ved hvert sitt endepunkt av grunnlinjen. Med Lakisj som utgangspunkt kunne han altså rykke mot hvilken som helst av disse to byene, som begge lå så gunstig til, eller marsjere mot Gasa.

Hiskia så faren han var i, og hadde trolig ikke noe håp om å få hjelp fra egypterne i tide. Derfor søkte han fred med Sankerib og sendte en sendeferd til Lakisj med den skatten vi leser om i 2 Kong 18,14–16. Det var uten tvil også ved denne anledningen at Hiskia satte den fangne kongen fra Ekron fri og sendte ham til Sankerib, slik de assyriske innskriftene forteller.

Fra dette punktet er de assyriske minnesmerkene med vilje upålitelige. De blander sammen en hel rekke ulike hendelser, åpenbart for å gi et falskt inntrykk og skjule Sankeribs nederlag. For noe annet kan det ikke kalles, selv om det ikke var et vanlig nederlag i åpen kamp.

Sammenligner vi de assyriske innskriftene med den bibelske beretningen, går det fram at Sankerib sendte en avdeling av hæren sin («en stor hær») mot Jerusalem; da må han ha visst at den egyptiske hæren var på vei. Men byen lot seg ikke skremme, verken av den assyriske beleiringen eller av anførernes brautende trusler (2 Kong 18,17–19,7).

I mellomtiden nærmet den egyptiske hæren seg, og de assyriske anførerne vendte tilbake og fant Sankerib i Libna, et stykke øst for Lakisj og nord for Eleutheropolis. Dette skjedde trolig før slaget mellom Sankerib og egypterne ved Altaku. Ut fra hvor slagmarken lå – på en linje mellom Jerusalem og Ekron – går det fram at Sankerib måtte trekke seg noe tilbake fra den stillingen han hadde hatt før.

Den assyriske beretningen taler i høye toner om en stor seier. Men selve ordlyden viser at seieren, om den overhodet kan kalles det, var dyrt kjøpt og i virkeligheten heller var et nederlag.

I stedet for å vende seg mot Jerusalem, dit han bare sendte en ny skrytende sendeferd med hånlige trusler (jf. 2 Kong 19,9–34), rykket Sankerib nå mot Ekron og inntok byen. Så fulgte tilintetgjørelsen av den assyriske hæren (2 Kong 19,35) og Sankeribs tilbakevending til Ninive (19,36).

På de assyriske minnesmerkene fortelles det ingenting om disse ulykkelige hendelsene. Sankerib skryter i stedet av at han har stengt Hiskia inne i hovedstaden hans «som en fugl i buret». Og sendeferden med skatten som Hiskia sendte til ham i Lakisj, framstilles som om Hiskia hadde sendt den til Ninive. Kort sagt: en fullstendig triumf for de assyriske våpnene og en fullstendig underkastelse fra Hiskia og Juda.

Men den virkelige rekkefølgen av hendelsene går klart nok fram av den bibelske beretningen. Den viser at Sankerib led et vanærende tap foran Jerusalems murer og deretter måtte vende tilbake til Ninive. Før vi går videre, vil vi også føye til at forskerne allment anerkjenner at den bibelske beretningen er historisk nøyaktig, sammenlignet med den assyriske med dens overdrivelser og fortielser.

Etter å ha lest om hvordan disse hendelsene forløp, slik de assyriske minnesmerkene forteller det, vender vi oss nå til den profetiske framstillingen av dem i Den hellige skrift. Der møter vi to beretninger, 2 Kong 18,13–19,37 og Jes 36–37. De ligger så tett opp til hverandre og er så like – slik også 2 Kong 20 er i forhold til Jes 38–39 – at det ikke kan være tvil om at det må være en eller annen

sammenheng mellom dem.[5]

Kritikerne har svart forskjellig på spørsmålet om hvilken av dem som er den opprinnelige, og hvilken som er avledet. Her er vi i hovedsak henvist til formodninger. Men det synes naturlig at begge viser tilbake til en felles kilde, som forfatteren av Kongebøkene og forfatteren av Jesajas profetier hver har brukt slik det passet ånden og planen i deres verk.[6]

Et annet spørsmål er om ikke profeten Jesaja selv har skrevet denne opprinnelige kilden «i boken om Judas og Israels konger», slik 2 Krøn 32,32 synes å antyde.[7]

I alle fall synes beretningen om de samme hendelsene i 2 Krøn å være hentet fra de to andre. I samsvar med grunntanken i disse bøkene har den forresten en utførlig framstilling av Hiskias tempelreformasjon, men om krigen synes den å være et sammendrag av de to andre beretningene. Likevel har den her og der små, betydningsfulle trekk som er dens egne.

Den bibelske beretningen begynner med en kort omtale av det første skrittet Sankerib tok mot Jerusalem, da han sendte ut en hæravdeling som herjet i Juda og inntok de byene langs veien som er nevnt før (2 Kong 18,13; Jes 36,1). I 2 Krøn 32,1–8 omtales også de ulike forholdsreglene Hiskia tok etter råd fra «høvdingene sine og sine fremste stridsmenn» da han forsto at en stor fare truet Jerusalem.

Den første av dem var å skjære den beleirende hæren av fra vannet. Vest for Jerusalem går Gihon-dalen fra nord mot sør. Her lå to dammer som samlet både regnvannet og det som rant ned fra høydene omkring. Den ene, den øvre dammen (Jes 22,11; den nåværende Birket Mamilla), sto ved en åpen vannledning i forbindelse med den andre, den nedre dammen (Jes 22,9; den nåværende Patriarkens dam).

Den øvre av disse dammene lå utenfor bymurene og ville derfor skaffe en beleirende hær nok vann. Derfor lot Hiskia den stenge og førte vannet gjennom en underjordisk ledning inn i et stort basseng «mellom begge murene» i øvre og nedre by (Jes 22,11; jf. 2 Kong 20,20; 2 Krøn 32,30). Andre fortolkere har også forstått teksten slik at det den gang fantes en bekk ved den øvre porten, som Hiskia lot stenge og lede inn i byen (2 Krøn 32,30).[8]

Videre satte han i stand alle murene som var revet ned, og «bygde tårn på dem» (2 Krøn 32,5). Utenfor bygde han en annen mur – trolig den som omsluttet den nedre byen – og befestet Millo i Davids by. Med det menes nok et sterkt tårn med befestede tilbygg på vestsiden av Tyropoion-dalen, eller ostemakerdalen. Han lot også smi våpen og satte høvedsmenn over folket.[9]

Men først og fremst samlet han folket sitt, både menige og høvedsmenn, og satte mot i dem. Han forsikret dem om at Herren var med dem – han som var mektigere enn hele den assyriske verdensmakten. De skulle ikke stole på en arm av kjød, men på Herren sin Gud, for han skulle kjempe for dem (2 Krøn 32,6–8).

[5] Med unntak av Hiskias takkesalme, Jes 38,9–20.
[6] Slik mener de dyktigste forskerne fra begge kritiske skoler.
[7] I 2 Kong 20,20 vises det til et annet skrift: «Judas kongers krønike». Men det er nok ett og samme skrift.
[8] Jf. Herzogs Real-Encyklopädie VI, s. 567.
[9] Den norske bibeloversettelsen den gang: «førte dem opp til tårnene».

Vender vi oss fra denne beretningen til den profetiske skildringen i Jes 22, ser vi at det ikke alltid hadde vært slik (se Jes 22,11). Den oppriktige tilliten til Herren som nå viste seg i Jerusalem, var en frukt av profetens alvorlige refselse. Han hadde irettesatt dem for at de stolte på ytre og jordiske forsvarsmidler, og formant dem inntrengende til å sette sin lit til Herren.

Profeten kunne sannelig ikke ha hatt noe til overs for den politikken Hiskia til nå hadde ført overfor assyrerne, og særlig ikke for den ydmykende sendeferden til Lakisj. Men nå var det skjedd en forandring også her. Derfor kunne han nå forsikre dem om Herrens hjelp og herlige nærvær blant dem.

Hvordan gudslivet var innenfor Jerusalems murer i denne tiden, får vi vite nærmere gjennom det som fortelles om hvordan folket og kongen holdt seg under beleiringen av Jerusalem, og særlig om hvordan de tok imot assyrernes hånlige oppfordring til å overgi byen. Vi vender ellers tilbake til dette i beretningen om Hiskias møte med sendeferden fra Merodak-Baladan, som besøkte Jerusalem, trolig en tid før fiendtlighetene med assyrerne for alvor brøt ut.

Den andre hendelsen som Skriften omtaler, er Hiskias sendeferd til Lakisj og skatten som assyrerkongen der la på ham: «tre hundre talenter sølv og tretti talenter gull» (2 Kong 18,14–16). Det var en tung byrde – omkring ti tonn sølv og ett tonn gull – omtrent like stor som den Tiglat-Pileser hadde lagt på Menahem (2 Kong 15,19). Derfor ble det nødvendig å plyndre templet og palasset for alle skattene deres.[10]

Det er merkelig at vi verken hos profeten Jesaja eller i Krønikebøkene finner noen hentydning til Hiskias sendeferd til Lakisj eller skatten han sendte. Trolig har forfatterne av disse skriftene sett dem som følger av en politikk uten tillit til Gud, en politikk som likevel ikke fikk noen videre betydning for hendelsenes gang etter den nye retningen kongen og folket slo inn på.

Den tredje hendelsen Den hellige skrift forteller om, er at assyrerkongen sendte «den store hæren» mot Jerusalem (2 Kong 18,17–18), og alt som knytter seg til det. Om dette har vi en beretning både i Kongebøkene, i Krønikebøkene og hos profeten Jesaja.

Kommandoen over den assyriske hæren og ledelsen av forhandlingene med Hiskia ble overlatt til «Tartan», den offisielle tittelen på den assyriske øverstkommanderende (jf. Jes 20,1), «Rabsaris», som synes å være en oversettelse av en assyrisk tittel og på hebraisk betyr «den øverste av evnukkene», og «Rabsjake», trolig en hebraisk tillempning av den assyriske tittelen på den nestkommanderende eller stabssjefen. Vi ser at det var Rabsjake som fikk i oppdrag å kalle sammen de ledende mennene i Jerusalem og oppfordre dem til å overgi byen.[11]

Det viste seg snart hvor kloke forholdsregler Hiskia hadde tatt, særlig ved å skjære den assyriske hæren av fra vannet. For det var nettopp på dette stedet – det nordvestlige hjørnet av byen – at den assyriske hæren satte inn de kraftigste

[10] De assyriske innskriftene har 30 talenter gull og 800 talenter sølv, og med sølvet menes da den såkalte «lette vekten». Det fantes nemlig to slags talenter i den assyriske regningen, og regnet med den lette vekten stemmer tallene.

[11] Jf. Schrader, s. 319–320. På hebraisk betyr Rabsjake «overmunnskjenk». Men på minnesmerkene finnes det ingen hentydning til en slik hoffembetsmann.

angrepene. Og på samme sted, «ved vannledningen fra den øvre dammen, ved landeveien til Vaskervollen», kalte de tre assyriske anførerne kong Hiskias menn til seg for å oppfordre dem til å overgi byen.

Konge og folk var den gang avgjort vendt mot Herren. Da kan det sannelig ikke ha gått dem forbi at det var på akkurat det samme stedet Jesaja hadde båret fram det mektige ordet fra Herren til Akas (Jes 7,3).

Det er umulig å avgjøre når under beleiringen møtet mellom de to partene fant sted. Men det var neppe lenge etter at den beleirende hæren var kommet. Rabsjake taler riktignok om grusomhetene som fulgte med en langvarig beleiring (2 Kong 18,27). Men de rå og skrytende ordene hans lyder heller som trusler om det som skulle komme, enn som hentydninger til noe som alt hadde skjedd.

Likevel er det all grunn til å tenke seg at Jerusalem hadde satt seg i beleiringstilstand en tid før den beleirende hæren kom, så den frie forbindelsen med landet, som byen trengte for å skaffe seg mat, alt en tid hadde vært brutt. På den andre siden er det lett å forstå hvor viktig det var for assyrerne at Jerusalem overga seg så snart som mulig, så de kunne trekke bort med hæren og bruke den mot egypterne.

Om to av de tre mennene Hiskia sendte ut til assyrerne, forteller Jesaja noen karaktertrekk (Jes 22,15–22). Av dem kan vi gjette at statsskriveren Sjebna – trolig kongens fortrolige rådgiver og kanskje syrer av herkomst – var en mann som ble drevet av ærgjerrighet og egennytte. Det var trolig ham Hiskias uheldige politikk, og særlig forbundet mot Assyria, hadde å takke for.

Av den andre, Eljakim, Hilkias sønn, får vi det motsatte inntrykket. Ut fra rekkefølgen de nevnes i, kan vi slutte at han var den fremste av dem. Han var en framstående og edel mann, og senere synes han å ha etterfulgt Sjebna som slottshøvding (Jes 22,20–21), en stilling som nok var den fremste etter kongen. Dette embetsskiftet kom trolig av at kongen etter profetens formaninger fikk et annet politisk syn og handlet deretter.

Om den tredje, historieskriveren Joah, Asafs sønn, hører vi ikke noe mer. Han nevnes heller ikke blant de mennene Hiskia senere sendte til profeten Jesaja (2 Kong 19,2; Jes 37,2). Kanskje var han med denne gangen bare som skriver.

Slik var mennene på begge sider som møttes denne minneverdige dagen. Nå skulle det stå klart for Israel og for alle hvor makten var: hos den assyriske verdensmakten, «en arm av kjød», eller «hos Herren». Ved dem skulle det bli klart om folket hadde gjort rett i å stole på Hiskias ord, eller om de var ført vill av falske forestillinger (jf. 2 Krøn 32,8).

Kapittel 12. Hiskia og den assyriske invasjonen

Hiskia (trettende) konge i Juda. Den assyriske invasjonen og hva den betyr.

(2 Kong 18,17–19,37)

Troen på det usynlige har vel sjelden vært satt på en hardere prøve enn ved dette møtet mellom de assyriske høvdingene og Hiskias sendemenn. Rabsjake rettet sårende og dypt krenkende ord til Judas konge, og det som såret mest, var at mye av det han sa, så bittert minnet dem om deres egen dårskap. Stillingen i Juda hadde ikke alltid vært slik den var nå, og nøden de var i, var ikke annet enn følgen av deres egne overtredelser.

Men dette møtet gir oss også en herlig og trøsterik lærdom: Selv om vi har forgått oss dypt, kan vi vente hjelp og frelse når vi bare oppriktig angrer vår synd og vender om til Herren – enda vi også må lide for synder vi har gjort før. For Gud forblir trofast, om vi er troløse og har gått oss vill bort fra hans veier.

Det var bare altfor sant det Rabsjake sa, at Hiskia hadde satt sin lit til hjelp fra Egypt da han gjorde opprør mot Assyria (2 Kong 18,19–21). Det var også sant – og det hadde han fått lære av dyrekjøpt erfaring – at dette var å stole på en knekket rørstav (jf. Jes 30,1–7). En slik tilflukt var bare «tomme ord» når de store planene skulle settes ut i livet, og ikke «innsikt og styrke nok til krig».

Der hadde Rabsjake sannelig rett. Men i resten av det han førte fram for sin sak, hadde han ikke rett – og nettopp der lå Hiskias styrke og hans egen svakhet.[12]

Rabsjake vendte seg så til Hiskias tilhengere og la fram saken fra et ekte hedensk synspunkt: Hiskia hadde avskaffet alle altrene på offerhaugene og innskrenket tilbedelsen til templet alene (2 Kong 18,22). Langt fra å vinne Herrens gunst ved dette hadde han tvert imot vakt hans vrede, fordi han hadde snevret inn tilbedelsen av ham.

Rabsjake nøyde seg altså ikke med å håne Hiskia fordi han ikke hadde stridskrefter til å møte den mektige assyrerkongen. Han påberopte seg til og med at hans herre nå var kommet med Herrens samtykke og etter hans tilskyndelse for

[1]Ordene Rabsjake innleder talen med, «den store kongen, kongen i Assyria», gjengir nøyaktig den vanlige tittelen på de assyriske kongene. Slik blir de ofte betegnet på monumentene.

[2]Jf. kapittel 9 og 11.

å svinge straffens svøpe over Jerusalem (2 Kong 18,25).[3]

Både politisk og religiøst var talen nettopp beregnet på å gjøre inntrykk på en lettbevegelig befolkning som den i Jerusalem. For å hindre dette ba Hiskias sendemenn Rabsjake om ikke å tale på jødisk, det vil si hebraisk, slik han hadde gjort, men på arameisk (2 Kong 18,26). Det var det vanlige handelsspråket i Syria og Israels land, men vanlige folk forsto det ikke.

Rabsjake avviste bønnen med hån. Han sa åpent at det ikke var hans oppgave å forhandle med kongen og sendemennene hans; han ville hisse det beleirede folket opp til opprør mot kongens politikk, og han framstilte det som om folket led under de forferdeligste ulykker.

Derfor vendte han seg nå rett til folket (2 Kong 18,28–32). De måtte ikke la seg narre: Hiskia ville ikke makte å frelse dem ved forbundet med Egypt, og å stole på Herrens hjelp var en grunnløs innbilning som ville skuffe dem bittert.

Det klokeste de kunne gjøre, var derfor å forlate kongen sin og underkaste seg Assyria. I stedet for ulykkene de nå led under, ville Assyria la dem nyte godene i landet sitt i fred – inntil de en gang i framtiden skulle føres bort til et fremmed land, like fruktbart som deres eget.[4]

Denne uforsiktige og frekke henvisningen til hva assyrerkongen hadde tenkt å gjøre med dem, må ha gjort et pinlig inntrykk og helt svekket virkningen som den ellers så klokt anlagte appellen ville ha hatt. Særlig må de fromme blant tilhørerne ha følt seg dypt såret av forakten han øste ut over deres Gud. Han satte ham i klasse med alle andre folkeguder, som ikke hadde maktet å verne sine tilbedere i det avgjørende øyeblikket (2 Kong 18,33–35).[5]

Rabsjake hadde ikke regnet med at han her sto overfor et folk som ikke ville la seg stille på linje med hedningene. For hedningene hang spørsmålet om en gud og hans makt i hovedsak av de ytre resultatene han kunne vise til i krig. Nettopp på dette punktet skilte Israel seg så skarpt fra hedningeverdenen. Israelittene trodde på Jehova som den eneste sanne og levende Gud, og denne troen på den usynlige, levende Gud er det som overvinner frykten for det synlige – det som overvinner verden.

Men verdens mennesker makter aldri å vurdere denne troen rett, fordi de ikke har noen erfaring av den levende, evige virkeligheten den hviler på. Derfor har de bare ett argument: det som skal vinne den «sunne fornuft». De vet ikke at nettopp dette argumentet mot troen bærer sin egen gjendrivelse i seg. Det var i denne troen og i denne ånden folket på Jerusalems murer adlød Hiskias befaling og ikke svarte assyreren et eneste ord (2 Kong 18,36).

---

[3] 2 Kong 18,23 f.: «Men gjør nå et veddemål med min herre, kongen i Assyria: Jeg vil gi deg to tusen hester om du kan få deg folk til å ri på dem! Hvordan skulle du da kunne drive tilbake en eneste stattholder, en av min herres minste tjenere?»

[4] «Gjør fred med meg» (2 Kong 18,31), egentlig «gjør en velsignelse med meg». Det sikter vel snarere til gavene som ble delt ut ved slike anledninger, enn til de religiøse seremoniene man brukte. Ordet «velsignelse» brukes nemlig ofte om foræringer og gaver.

[5] Hamats og Arpads guder, Sefarvajims, Henas og Ivvas guder og Samarias «guder» (2 Kong 18,34). Av stedene som nevnes her, kjenner vi Arpad; det er rimeligvis dagens Tell-Erfad, en syrisk by omkring tre timer fra Aleppo. Hamat og Sefarvajim er nevnt før. Hena var etter alt å dømme en babylonsk by, kanskje den samme som dagens Anat ved Eufrat, omkring fire dagsreiser fra Bagdad. Ivva har man derimot ennå ikke kunnet påvise; rimeligvis var også den en babylonsk by. Alle disse byene var blitt erobret av Sargon. Ut fra sitt synspunkt kunne Rabsjake derfor med rette nevne dem som bevis på at den assyriske makten var overlegen, og at disse gudene var svake overfor Assyria.

Det var klokt og rett av Hiskias sendemenn å komme til kongen med flerrede klær da de ga melding om dette møtet (2 Kong 18,37). Og like klokt og rett var det at Hiskia selv viste sin sorg ved å ta del med dem i dette sorgens tegn (jf. 1 Kong 20,32; 2 Kong 6,30).

Slik ble det kunngjort fra høyeste hold at det som nå var skjedd utenfor Jerusalems murer, var en stor ulykke for hele folket – en ulykke der Israel sto sammen med sin Gud. Hånen mot hans navn måtte derfor regnes som en offentlig forbrytelse og ulykke, som folket skulle sørge over i fellesskap.[6]

I denne sorgdrakten – med flerrede klær og «kledd i sekk» – gikk Hiskia inn i templet for å rope til Herren om at han måtte gripe inn og frelse (2 Kong 19,1). Deretter sendte han – fremdeles i samme drakt – de samme sendemennene som før til profeten Jesaja, sammen med de eldste av det nå fornyede presteskapet, for å be ham påkalle Herren.

Med et ordspråk som alle kjente den gang, lot han profeten få vite at Israel i sin ytterste nød ikke hadde kraft til å fri seg ut, og at de sto i fare for å gå til grunne. Men kanskje ville Herren, som hadde hørt den frekke assyrerens hån, komme dem til hjelp ved å straffe spotterne. Derfor måtte Jesaja sende opp en bønn for den rest av Israel som ennå var igjen (2 Kong 19,2–4).

Kongen ba om profetens forbønn, ikke om at han skulle gripe inn på annen måte; likevel følte han seg ikke viss på å bli bønnhørt, enda profeten ba. Det ser ut til å være en stor svakhet. Men samtidig ligger det en underlig styrke i denne henvendelsen. Hiskia bygger ikke håpet om bønnhørelse på at han selv og folket har rett til Herrens hjelp, men på at Herren selv må hevde sin ære og sitt navn mot den frekke assyrerens offentlige hån.

Det kan neppe tenkes en skarpere motsetning enn den mellom assyrernes skrytende tillit til krigsmakten og Hiskias fullkomne underkastelse under Herrens vilje. Det er heller ikke lett å peke på en bønn som springer ut av klarere og renere åndelig forståelse. Det var derfor å vente at Herren svarte på den, og svaret kom straks.

Som Herrens tjener kunne profeten forsikre kongen om at assyrernes brautende seiersvisshet snart skulle vike for den motsatte følelsen. Herren ville la dem høre «et rykte» som skulle drive dem bort, og den stolte tilliten de nå hadde til den store kongen og hans makt, skulle snart visne. For Herren ville la assyrerkongen falle for sverd – og det i hans eget land (2 Kong 19,6–7).[7]

Det profeten hadde sagt, gikk snart i oppfyllelse. Rabsjake vendte tilbake fra Jerusalem til sin herre og lot hæren bli stående foran byen. Han fant Sankerib, ikke ved Lakisj, men i Libna. Dit hadde kongen trukket seg tilbake, etter alt å

[6] Talmud viser til dette stedet som bevis for at enhver som er vitne til en gudsbespottelse eller bare hører den gjenfortalt, er forpliktet til å flerre klærne sine (Moed Katan 26a). Den alminnelige befalingen er gitt i Sanhedrin 7,5. I Gemara til denne Misjna (Sanhedrin 60a) er det ut fra 2 Kong 2,12 trukket den slutningen at enhver slik rift i klærne skal være varig og ikke sys igjen. Det framheves at Jehovas navn uttrykkelig må være nevnt, enten av en jøde eller en hedning, og at denne bestemmelsen ikke lenger gjelder etter at Israel ble spredt. Ellers måtte man jo alltid gå med flerrede klær.

[7] Ryktene, eller rettere tidendene, som det her tales om, sikter på den ene siden til at den egyptiske hæren rykket fram, noe som førte til at Sankerib måtte trekke seg tilbake. På den andre siden sikter de til Guds hjemsøkelse over assyrerhæren, som til slutt førte til at Sankerib vendte hjem til sitt eget land. Når profeten kaller de assyriske sendemennene «assyrerkongens menn» (19,6), er det et foraktelig uttrykk, egentlig «gutter».

dømme fordi han hadde hørt rykter om at den etiopiske kongen Tirhaka rykket fram (2 Kong 19,8–9).

Sankerib vant riktignok slaget ved Altaku, som vi har hørt før. Men i virkeligheten var det et nederlag, for etter å ha måttet oppgi håpet om å vinne Jerusalem trakk assyrerne seg nå tilbake til sitt eget land.[8]

For Sankerib var det under disse forholdene av den største betydning å vinne Jerusalem. Derfor sendte han nye sendebud til Hiskia, etter alt å dømme før slaget ved Altaku, mens egypterne stadig kom nærmere.

Denne gangen rettet han kravet sitt direkte til kongen selv, og han brukte enda mer hånende ord om Israels Gud enn forrige gang. Den eneste forskjellen var at han nå, som man kan forstå, ikke sa noe om hjelpen de ventet fra Egypt – for den var nå på vei (2 Kong 19,9–13).[9]

Da Hiskia tok imot brevet fra assyrerne, gikk han inn i Herrens hus og bredte det ut for Herrens åsyn (2 Kong 19,14). Noen moderne fortolkere har sett dette som et vitnesbyrd om at kongen sto på et mekanisk og lavtstående åndelig ståsted. Der kan vi ikke dele deres syn, som etter vår mening snarere vitner om lite åndelig innsikt.

Handlingen var ikke engang symbolsk; tvert imot viser kongen ved den et dypt åndelig ståsted. Som Delitzsch treffende har sagt, er den en inderlig bønn uten ord. Kongen gjør, om enn på en annen måte, det samme som vi gjør når vi legger vår sak og vår nød fram for Herren. Det er nettopp et uttrykk for det inderligste forholdet til den levende Gud.

Men enda mer uheldig er den andre innvendingen som er reist. Man har prøvd å bevise at bønnen kongen føyde til, ikke kan være ekte, men må være blitt til i en senere tid. Det skulle nemlig vitne om et altfor høyt åndelig ståsted at Hiskia holder fram for Herren at alle andre guder er maktesløse og bare et verk av menneskehender (2 Kong 19,17–18).

Men dette er sannelig ikke bare å snu de bibelske beretningene vilkårlig på hodet. Enda verre er det å bygge en historie om Israel på et grunnlag som er så langt fra å være hentet fra historien selv at det heller er tatt fra ens eget filosofiske ståsted.

Som vi måtte vente, lot Herren sin tjener og sendebud Jesaja svare både på assyrerkongens brev og på Hiskias bønn (2 Kong 19,20). Profetens svar består av tre deler. I den første (19,21–28) lar han jomfruen, Sions datter, gi Sankerib det rette svaret på hans skrytende hån. I den andre (19,29–31) bringer han Guds budskap til Hiskia og Juda, mens den tredje delen (19,32–34) taler om hvordan krigen skal ende.

[8] Den egyptiske kongen kalles Tahark og Taharka på de egyptiske monumentene og Tarku-u på de assyriske. Han var den tredje og siste kongen av det 25. (etiopiske) dynastiet, men var etter alt å dømme selv ikke av etiopisk, men av egyptisk herkomst. I samsvar med Bibelen forteller monumentene at han var etiopisk konge og gjorde et tog inn i Israels land mot Sankerib. Et utdrag av denne episoden har Ebers gitt i Riehms Wörterbuch II, s. 1671 f.

[9] Navnene på byene som nevnes i 2 Kong 19,12, bekrefter det vi har sagt i en tidligere note: Erobringene assyrerne skrøt så mye av, var ikke vunnet av Sankerib, men av tidligere konger. Gosan var et distrikt i Mesopotamia ved elven Habor; derfra hadde Sargon ført kolonister til Samaria. Ikke langt derfra lå byen Karan (Haran), romernes og grekernes Carrhae, en av de eldste assyriske besittelsene, nevnt allerede i det 12. århundre f.Kr. (jf. 1 Mos 11,31). Resjef var en annen by i Mesopotamia, ofte nevnt i de assyriske innskriftene under navnet Rasaappa. Telassar (assyrisk Til-Assuri, det vil si enten «den assyriske høyden» eller «Assurs høyde») synes å ha vært en av byene som tilhørte «Edens barn», en stamme som bodde på begge sider av Eufrat. Det er rimelig at enten Sargon eller Salmanassar hadde endret det opprinnelige navnet til Telassar (jf. Esek 27,23; kanskje hører også Bet-Eden i Am 1,5 hit).

Vi legger merke til den opphøyde forakten i profetordet («Jerusalems datter rister på hodet av deg», 19,21) og den sterkt framhevede motsetningen mellom de to motstanderne, Sankerib og «Israels Hellige» i det høye (19,22). Deretter blir assyrerens skrytende selvros framstilt i billedlig tale (19,23 og 24) – både det han mente han alt hadde gjort, og det han ennå ville gjøre i framtiden. Ingenting hadde hindret ham eller stått ham imot før, og ingen kunne stanse ham i hans seiersgang; alle var blitt beseiret, og alt skulle bøye seg for hans makt.

Mot denne selvforgudelsen settes nå Israels svar, det beste svaret som kunne gis: Hadde den store kongen da aldri hørt det? Var det aldri kommet ham for øre eller falt ham inn at alle hans tidligere seire var gitt ham av Gud, og at han selv bare hadde vært et redskap til å fullbyrde Herrens dommer?

Men siden Sankerib, langt fra å erkjenne Guds makt, til og med hadde reist seg mot den Allmektige selv, skulle han snart få kjenne både hva han maktet av seg selv, og Guds mektige straffedom. Han skulle føres tilbake den samme veien han var kommet, som et vilt dyr i makten til dem som fører det i lenker – slik han selv hadde ført sine fanger (19,28).[10]

I den andre delen (19,29–31) vender profeten seg fra Sankerib til Hiskia og Juda. Vi merker oss her en indre sammenheng mellom denne profetien og den Jesaja ga Akas under krigen med Syria og Israel (Jes 7). Også her gis det et «tegn» på at frelsen skal komme. Dette tegnet borger for at Juda skal bli helt befridd fra den assyriske makten.

Tegnet skulle være dette: I det året som nå gikk, hadde det vært umulig å så i landet fordi den assyriske hæren herjet der, men de skulle få nok til å leve av det som vokste opp av spilt korn fra forrige høst. Det neste året skulle de leve av det som skjøt opp fra roten, men i det tredje året skulle de så og høste. For da skulle den assyriske hæren ha vendt hjem uten å ha gjort landet noen skade, og de av landets innbyggere som i årene før hadde søkt vern i Jerusalem eller andre befestede byer, skulle da ha vendt tilbake til sitt fredelige arbeid hjemme.

Tegnet lå altså i at Herren på en særlig måte ville sørge for at folket hans hadde det de trengte, ved å velsigne det landet assyrerne skrøt av å ha tatt. Ellers er det ikke ukjent i fruktbare egner av Israels land at en ny høst spirer fram av kornet som ble spilt under den første innhøstingen. Men her blir denne naturordenen stilt under et særlig løfte fra Herren.

I denne tiden – både i det året de nå var i, og i det neste – ga Gud dem på underfullt vis det de trengte fra dag til dag, og det fra markene assyrerne allerede gjorde krav på. Dermed hadde de et stadig tegn på at det profeten hadde sagt om de to som kjempet, Sankerib og Jehova, alt var i ferd med å gå i oppfyllelse, og at de ikke trengte å frykte at fienden skulle komme tilbake.

Sett naturlig var det profetiske «tegnet» en særlig velsignelse fra Herren, og sett åndelig et vitnesbyrd om at Herren grep direkte inn med sin makt. Slik ble det til trøst og styrke for troen deres, og det øvde den også.

Også fra et annet synspunkt er det sammenheng mellom profetordene her og det tidligere løftet i Jes 7. Likesom profetien der kaster også denne lys over

[10] Fra de mesopotamiske relieffene har vi eksempler på at man satte en ring gjennom nesen eller underleppen på fremstående fanger og førte dem med seg på den måten, som et utemmet dyr (jf. Rawlinson til dette stedet i Speaker's Commentary).

profetien generelt, over dens art og oppbygning. Den tar utgangspunkt i stillingen slik den er nå, og peker fram mot framtiden, da den fulle oppfyllelsen skal komme. Synet vider seg ut, inntil det langt borte skimter profetiens endelige mål: det messianske kongedømmet.

I tegnet han gir dem, leder profeten tankene deres til den tilsynelatende så ringe grøden på markene som nå var levnet dem. Likevel skulle den bli nok for det de trengte, og når Juda var vendt tilbake til sine fredelige hjem, skulle den følges av den herligste innhøsting – en utvikling fra det tilsynelatende umulige til overflod. På samme måte skulle også «den rest som har sluppet unna» av Juda, «skyte dypere rot nedentil og bære frukt oventil» – også det en utvikling, fra et folk som nå var forkrøplet, til et folk med dype røtter og rik frukt.

Men omrisset av den framtidige frelsen blir enda tydeligere i det neste verset (19,31). Der tales det om den skaren av nåde og utvelgelse som i de messianske dager skal gå ut fra Jerusalem (jf. Jes 4,2; 6,13; 10,20–23), som en frukt av «Herrens nidkjærhet» (Jes 9,7).

Endelig taler den tredje delen av profetien (19,32–34) om hvordan krigen skal ende, med særlig tanke på Sankeribs trusler: Kongen i Assyria skal ikke gjøre Jerusalem den minste skade, men vende med skam tilbake til sitt eget land.

Herrens forutsigelse om straffen over Sankerib gikk snart i oppfyllelse. «Samme natt skjedde det at Herrens engel gikk ut og slo» i assyrernes leir – rimeligvis den som lå foran Jerusalem – «alle de djerve stridsmenn og fyrstene og høvedsmennene» (jf. 2 Krøn 32,21). Ut fra 2 Sam 24,15–16 kan vi slutte at det straffens ris Herren brukte her, var en dødelig pest. Tallet på de døde oppgis til ikke mindre enn 185 000 (2 Kong 19,35).

Men det er ingenting i teksten som tvinger oss til å forstå det slik at alle disse døde i én og samme natt. For den hellige historieskriveren, som ser alt fra et profetisk synspunkt, står hele straffedommen som én og samme scene i det forferdelige dramaet, og han skildrer det hele som en stor valplass full av døde kropper, slik den møtte øynene «da folk sto opp om morgenen».[11]

Slik fullendte Guds straffedom den ydmykelsen av den assyriske verdensmakten som alt var kommet til syne i den uheldige vendingen krigen hadde tatt. Etter dette var det å vente at Sankerib avbrøt felttoget og vendte hjem til sitt land.

Også på dette punktet viser den hellige historien at den er historisk pålitelig, når den forteller at han ble boende i Ninive (2 Kong 19,36). For vi vet om Sankerib at han gjorde denne byen til sin faste residens, befestet den med kjempemessige forsvarsverk og bygde to storslåtte palasser der.[12][13]

[11] Ut fra teksten kan man lett få inntrykk av at straffedommen kom natten etter at Jesaja hadde talt profetien sin. Men det behøver ikke være slik. Josefus og rabbinerne mener at straffedommen rammet hæren som lå utenfor Jerusalem. Det er også Friedrich Delitzschs mening. I 2 Krøn 32,21 og Jes 37,36 er ordene «samme natt» utelatt. Det synes å antyde at de 185 000 ikke falt i én natt.

[12] At en eller annen uvanlig hendelse fikk Sankerib til å trekke seg tilbake, går også fram av en egyptisk beretning som Herodot har tatt vare på (2,141). Der fortelles det at Sankerib måtte trekke seg tilbake fordi hæren hans var blitt ute av stand til å kjempe: Markmus hadde i løpet av én natt gnagd i stykker koggerne, buestrengene og skjoldremmene til soldatene hans. Felttoget hans er der etter alt å dømme blandet sammen med Sargons (Schrader i Riehms Wörterbuch II, s. 1366 a).

[13] Ellers viser vi til artiklene «Ninive» og «Sanherib» i Riehms Handwörterbuch des biblischen Altertums.

Det er én hendelse i Israels historie som denne straffedommen over Sankerib og Israels befrielse uvilkårlig minner oss om: Israels underfulle frelse ved utgangen fra Egypt, da faraos hær gikk til grunne i Rødehavet (jf. 2 Mos 14,23–31). Den gang, som nå, var faren overhengende, og det så ut som om Israel sto forsvarsløst og maktesløst overfor den overmektige fienden. Som nå skjedde frelsen også den gang om natten.

Dertil kommer det likhetspunktet at denne nattlige hendelsen i begge tilfeller kan regnes som Israels fødselstime som nasjon. For nå var Israels rike ødelagt og de ti stammene ført bort i fangenskap, og den underfulle frelsen som det gjenværende brorfolket fikk oppleve, må regnes som en ny fødsel for Juda. Ved dette underet beseglet Herren dem som arvinger til løftene og representanter for Guds rike.

Som den gang ble Juda nå frelst uten sverd og bue, bare ved at Herren grep inn. Derfor har også denne underfulle befrielsen, ved siden av underet da Israel dro ut av Egypt, alltid siden stått som en framtredende hendelse i Israels forbilledlige historie. Den er ikke bare blitt foreviget i den senere, ikke-kanoniske litteraturen, men danner også, som man med god grunn mener, den historiske bakgrunnen for flere salmer, som Sal 46, 75 og 76.[14]

Men hendelsene som er omtalt her, gir oss også viktige lærdommer. De viser hvordan Hiskia ble bittert skuffet så lenge han førte en verdslig politikk og prøvde å verge seg ved hjelp av forbund, og at han først i sorgens og ydmykelsens skole lærte å vende seg til Gud om hjelp. Da ble han ikke skuffet.

Videre ser vi hvordan Jesaja helt fra begynnelsen sto fram med sine advarsler og formaninger og stolte trygt og rolig på den usynlige hjelpen, uten at noe kunne ryste tilliten hans. Han var Herrens profet; Herrens sterke Ånd, som han levde i, holdt ham oppe mot all frykt.

Men foruten disse lærdommene, som gjelder for alle tider, er det noe i fortellingen vår som særlig taler til Herrens kirke på jorden og til hvert troende lem i den. Det er vissheten om at han fremdeles våker med farsomsorg over sine minste barn, så ikke engang en spurv faller til jorden uten hans vilje (jf. Matt 10,29) – han som på underfullt vis, og likevel ved naturlige midler, en gang feide bort den egyptiske hæren og tilintetgjorde de stolte assyriske krigerne. Ingen makt i verden kan skade hans folk eller gjøre hans planer til intet. For han er den levende, den eneste og sanne Gud.

Men når det gjaldt Sankerib selv, syntes Guds straffedom å la vente lenge på seg. Likevel kom den i Herrens time. Det gikk mange år, og fremdeles residerte han som den stolte verdensfyrsten i Ninive.

Men Herrens ord ved profeten gikk likevel bokstavelig i oppfyllelse. Om dette forteller den hellige teksten slik: «Men en gang da han tilba i sin gud Nisroks hus, slo [hans sønner] Adrammelek og Sareser ham i hjel med sverd. De kom seg unna og flyktet til Ararats land, og hans sønn Asarhaddon ble konge etter

[14]Delitzsch fører Sal 46 tilbake til Judas befrielse på Josjafats tid (2 Krøn 20). I Septuaginta har Sal 76, og opprinnelig også Sal 75, overskriften πρὸς τὸν Ἀσσύριον («mot assyreren»). Blant De apokryfe bøker finnes det henvisninger til dette stedet i Jesu Siraks visdom 48,18–22, 1 Makk 7,41 og 2 Makk 8,19.

ham» (2 Kong 19,37).[15][16]

[15] 2 Kong 19,37 må ikke forstås slik at det som fortelles der, fulgte rett etter at Sankerib var kommet tilbake til Ninive (19,36). Den hellige forfatteren avslutter på denne måten det han vil fortelle om disse tingene; i virkeligheten ligger det en lang tid mellom de to versene. Men for den hellige historieskriveren, som skriver fra et profetisk synspunkt, har det ingen betydning å dvele ved hendelsene som ligger imellom. Han føyer sammen det som for ham hører sammen – Sankeribs tilbaketog og død – for begge deler var forutsagt av profeten som straffedommer fra Herren.

[16] Om Nisrok – som må ha vært en assyrisk gud – har man hittil ikke kunnet finne noe. Det er rimelig at navnet ikke er skrevet riktig; det gjengis også forskjellig hos Josefus og i Septuaginta. Adrammelek er her navnet på en person (se vår merknad til 2 Kong 17,31). Sareser er tydeligvis en ufullstendig form; det fulle navnet synes å ha vært Nirgal-sar-usur («Nergal verne kongen»). Abydenus (i Eusebs armenske krønike) har tatt vare på den første delen av navnet i formen Nergilus, og Bibelen på den andre. Ifølge denne kilden ble Sankerib drept av sønnen Adramelus og fulgt en kort tid av Nergilus, som igjen ble drept av Asarhaddon; han besteg så tronen. Det siste bekreftes også av de assyriske minnesmerkene. Professor Sayce (Fresh Light, s. 127) mener at de to eldre brødrene lot Sankerib drepe av misunnelse mot Asarhaddon, for kongen foretrakk Asarhaddon og ga ham store skatter. Ararats land lå sør for Ararat-fjellene og var en del av Armenia. På den tiden var det krig mellom Assyria og Armenia.

Kapittel 13. Hiskias sykdom og sendebudene fra Babel

Hiskia (trettende) konge i Juda. Hiskias sykdom. Han får vite at han skal dø. Hiskias bønn. Guds svar og hva det betyr. Merodak-Baladans sendebud og hensikten med dem. Hvordan Hiskia tok imot dem. Profeten og kongen. Profetien om Babel.

(2 Kong 20; Jes 38–39)

Beretningen om Hiskias sykdom og Merodak-Baladans sendebud er også gjengitt i forkortet form i profeten Jesajas bok (Jes 38,1–8.21–22 og kap. 39). Både av litterære grunner og ut fra plassen den har i den hellige teksten må den regnes som et tillegg til vår historie. Noe lignende har vi i Davids historie, i de siste kapitlene av 2. Samuelsbok.

Kanskje er den, som noen har ment, hentet fra en egen kilde, eller kanskje har forfatteren av Kongebøkene satt den inn her for ikke å bryte sammenhengen i Hiskias historie. Men det er sikkert at hendelsene den forteller om, ikke kan ha funnet sted etter at Sankerib til slutt hadde trukket seg bort fra Judas jord.[1]

For etter at den assyriske hæren hadde dratt bort, hadde ikke Hiskia lenger grunn til en slik frykt for Sankerib som løftet i 2 Kong 20,6 forutsetter at han hadde under sykdommen. Heller ikke kunne han senere ha vist Merodak-Baladans sendebud skattene sine, for vi vet at han hadde måttet tømme både templet og det kongelige skattkammeret for å kjøpe seg fri fra assyrerne (2 Kong 18,14–16).

Og når det gjelder Merodak-Baladan, er det ut fra det vi ellers vet om ham, utenkelig at han etter Sankeribs tilbaketog skulle ha sendt en slik sendeferd til Hiskia med den åpenbare hensikt å slutte forbund med ham. Like lite ville Hiskia etter den underfulle frelsen fra assyrerne ha oppmuntret babylonerne til et slikt forslag.

Under disse forholdene er det snarere et spørsmål av historisk interesse enn av praktisk betydning om Hiskias sykdom – eller rettere Merodak-Baladans sendebud – kom under Sargons eller under Sankeribs regjering, og om det skjedde før Sargons tog mot Juda eller like før Sankeribs.

[1]Forkortelsen gjelder særlig det som fortelles om Hiskias sykdom. På den andre siden er takkesalmen i Jesaja ikke tatt med i 2. Kongebok, der en slik salme heller ikke ville ha passet.

Teksten selv synes å peke på tiden like før Sankerib rykket inn i Juda. For på Sargons tid var ikke Jerusalem i så stor fare som forsikringene om byens frelse i 2 Kong 20,6 lar oss ane.[2]

Men dette er ikke alt. Hvilken oppfatning man enn velger, kommer man i vanskeligheter med de femten årene som ifølge teksten ble lagt til Hiskias liv. Det er derfor all grunn til å anta at dette tallet er kommet inn ved en feil fra en avskriver. Tallet «femten år» lar seg åpenbart ikke forene med tiden for Sankeribs tog mot Juda.

Og når det gjelder Sargons tog, vet vi med sikkerhet at han kom i fiendtlig forhold til Hiskia i sitt andre regjeringsår, det vil si året etter at Samaria ble inntatt – i Hiskias sjette eller sjuende, neppe åttende, regjeringsår (2 Kong 18,10). Legger man femten år til dette, får man at Hiskia regjerte i alt 22 eller 23 år, mens det står i 2 Kong 18,2 at han regjerte i 29 år.[3]

Når det altså er helt umulig å legge Hiskias sykdom og sendebudene fra Babel til Sargons tid, taler derimot mye for at de hører hjemme i tiden like før Sankeribs tog mot Juda. Det er tenkelig at tallet «femten», som angir tiden Herren la til Hiskias liv, opprinnelig var en tilføyelse i margen som siden har sneket seg inn i teksten.

Hvem som enn står bak dette tallet, og hvordan det enn er kommet inn i teksten, har det rimeligvis gått slik til: Avskriveren, korrektøren eller utgiveren regnet Hiskias fjortende regjeringsår som tidspunktet for Sankeribs invasjon (2 Kong 18,13). Så trakk han fjorten fra Hiskias samlede regjeringstid (29 år) og kom på den måten fram til femten år som tiden Herren la til kongens liv. Men også dette viser – bortsett fra spørsmålet om de femten årene – at avskriveren (korrektøren eller utgiveren) mente at hendelsene det her gjelder, kongens sykdom og sendebudene fra Babel, fant sted like før Sankeribs tog mot Juda.

Selve fortolkningen byr ikke på vanskeligheter. Da Hiskia var falt i en sykdom som varslet ondt, befalte Herren profeten Jesaja å gå til ham og si at han skulle beskikke sitt hus, for sykdommen ville ende med døden (2 Kong 20,1). Kongen tok imot dette budskapet med den største sorg.

For å forstå det må vi huske hvor lite klarhet de troende i Den gamle pakt hadde om livet etter døden, før Herren Kristus ved sin lære og sin oppstandelse «førte liv og uforgjengelighet fram i lyset ved evangeliet» (2 Tim 1,10). Vår egen erfaring lærer oss også at vi blir mer mottakelige for å ta imot sannheten fullt ut etter hvert som vi selv vokser.

Den gamle pakt var av forberedende art. Å foregripe den fulle åpenbaringen av sannheten ville ha brutt med dens oppdragende karakter og vært et uærbødig inngrep i den åpenbaringen som skulle komme med Kristus. Selv nå lærer mange av oss først sent å glede seg over å «bryte opp» (jf. Fil 1,23). Og den gleden ville komme sent hvis vi ikke stadig fikk se hen til den trøsterike sannheten vi har fått i vår Herre Kristus, og som de troende i Den gamle pakt ikke kjente.

[2]For den profetiske historieskrivningen er det ikke tidsfølgen som bestemmer framstillingen, men de indre, åndelige sammenhengene mellom årsak og virkning. Engelske fortolkere (Rawlinson, Cheyne og Sayce) legger disse hendelsene til Sargons regjering, mens de dyktigste tyske (Schrader, Friedrich Delitzsch) legger dem til Sankeribs tid.

[3]Se artikkelen «Sargon» hos Riehm II, s. 1347.

Når de troende i Den gamle pakt likevel kunne gå døden i møte med frimodighet, var det verken fatalisme eller resignasjon overfor det uunngåelige. Det var en dyp og sann tro på Herrens løfter: De følte inderlig at enten de våket eller sov, skulle de være hos Herren. For han var den Gud de sto i pakt med, og derfor kunne de trygt overgi seg i hans hender, selv om de visste og så lite av hvor veien gikk etter døden.

Under slike forhold er det lett å forstå at salmisten kjente seg drevet til å be: «Min Gud, ta meg ikke bort midt i mine dager!» (Sal 102,25), og at Hiskia vendte ansiktet mot veggen, ba og gråt høyt (2 Kong 20,2–3).

For kongen måtte det å bli revet bort midt i sine dager være et tegn på Herrens unåde, ja, en smertelig straffedom. I dette lyset må vi se måten Hiskia forsvarer seg på når han i bønnen trer fram for Herrens åsyn. Ordene hans kan lett oppfattes som uttrykk for egenrettferdighet, men slik er det ikke.

Sett fra datidens synspunkt er det ikke noe å klandre i at han med barnlig åpenhet holder fram for Herren at han har vandret for hans åsyn i troskap, for å bevege ham til å forlenge livet hans – selv om Den gamle pakts lavere ståsted også her skinner tydelig igjennom.

Hiskias bønn ble hørt. Før Jesaja var kommet ut av «den indre byen», fikk han Herrens befaling om å vende tilbake og si til kongen at Herren hadde hørt ham. Han skulle ikke dø; livet hans skulle bli forlenget. Og til trøst mot farene som trakk stadig tettere sammen over Jerusalem fra øst, skulle han vite at Herren ville verne Davids kongehus og sin by Jerusalem (2 Kong 20,4–6).

Det som nå følger, berører spørsmål av den dypeste betydning. Jesaja lovet ikke bare den syke kongen helbredelse fra Gud, men la til at han om svært kort tid igjen skulle gå opp til Herrens hus for å takke Herren der. Men til løftet om den underfulle hjelpen føyde han likevel det vanlige legemiddelet: Han bestemte at en fikenkake skulle legges på kongens byll (2 Kong 20,7).

Den syke kongen grep løftet i tro og ba profeten om et «tegn». Profeten var ikke bare villig til å gi ham det han ba om, men lot ham til og med selv velge et tegn som på den mest iøynefallende måten kunne forsikre ham om Guds hjelp: Ville han at skyggen på Akas' solur skulle gå ti trinn fram eller ti trinn tilbake (2 Kong 20,8–9)?

Et slikt tegn utelukket enhver naturlig forklaring – for eksempel at Jesaja på naturlig eller overnaturlig vis skulle ha fått vite at det ville komme en solformørkelse. Hiskia valgte det som for ham var det vanskeligste: at skyggen skulle gå ti trinn tilbake. Og dette «tegnet» ble også gitt ham som svar på profetens bønn (2 Kong 20,10–11).[45]

[4]Det er verdt å merke seg at Akas – rimeligvis under besøket i Damaskus – hadde sett og tatt med seg til Jerusalem en av de interessante oppfinnelsene som på den tiden var i bruk i det store riket i øst. Hvordan dette soluret så ut, lar seg ikke avgjøre nærmere. Herodot (2,109) opplyser at oppfinnelsen av slike tidsmålere skrev seg fra babylonerne. Etter Ideler (Handbuch der Chronologie I, s. 485) skulle man her helst tenke på en solskive med en viser som kastet en kortere eller lengre skygge etter som solen steg eller sank. Men stedet vårt synes snarere å peke mot en obelisk omgitt av små trappetrinn eller streker, der skyggen markerte dagens timer. Når solen sto opp i øst, falt skyggen mot vest på obeliskens laveste trinn, og så steg den gradvis med den stigende solen. Det synes å ha vært tjue slike trinn. Se ellers Kamphausen i Riehms Wörterbuch.

[5]Hvis man med Bosanquet (Journal of the Asiatic Society XV) og Rawlinson (Speaker's Commentary) skulle anta at Jesaja på overnaturlig vis visste at det ville komme en solformørkelse, måtte man også tenke seg at Hiskia sto under overnaturlig innflytelse da han valgte at skyggen skulle gå ti trinn tilbake. Men det synes lite tenkelig.

Det er ikke vanskelig å se den symbolske betydningen i dette tegnet. Jesaja hadde fått i oppdrag fra Herren å tilby Akas et «tegn» på befrielsen han var lovet, og å la ham selv velge om det skulle komme «i det dype eller i det høye der oppe» (Jes 7,11). På samme måte ble Hiskia her stilt overfor et lignende valg. Akas hadde avvist tegnet han ble tilbudt, fordi han mistrodde Herren og stolte på de naturlige midlene. Med Hiskia skjedde det motsatte: Fordi han mistrodde de naturlige midlene og stolte på Herren, ba han om et tegn.

Og ikke nok med det: Hiskia hadde fryktet at livsdagen hans skulle bli brutt av ved middagstimen; timeglasset hans syntes snart å være rent ut. Men nå, da Herren forlenget den, steg den fallende skyggen igjen og gikk ti trinn tilbake – helt opp til livsdagens middagsmerke.

Men det er også andre og dypere lærdommer å hente fra denne historien. Som svar på Hiskias bønn kom profeten til ham med løfte fra Herren om at det skulle komme hjelp: Sykdommen som truet med døden, skulle bli leget. I dette ligger det en dyp og evig lærdom. Vi blir oppmuntret til «alltid å be» (jf. Luk 18,1) og ikke å holde de «timelige ting» utenfor bønnene våre.

Og likevel utelukker nettopp bønnens vesen enhver tanke om at vi sikkert skal bli bønnhørt i det som først og fremst står for oss når vi ber om timelige ting. For bønn og bønnhørelse er ikke knyttet mekanisk sammen, slik at bønnhørelsen alltid skal komme med nettopp det vi har bedt om.

Mellom dem er det snarere en åndelig og moralsk sammenheng, slik som mellom tegnet profeten tilbød og oppfyllelsen av det – de to ble knyttet sammen ved at profeten ba (2 Kong 20,11). Likesom underet ikke er av magisk art, er heller ikke bønnhørelsen det i forhold til bønnen. Og kunne vi se klart tilbake på livet vårt, ville vi sannelig finne mange grunner til å takke Gud for at han ikke alltid hørte bønnene våre slik vi mente dem.

Det er enda en lærdom som knytter seg til kong Hiskias sykdom. Profeten hadde brakt ham budskapet om at han skulle beskikke sitt hus. Så, da kongen i sin smerte ropte til Gud om å spare livet hans, fikk han nytt budskap fra Herren om at han skulle leve. For et overfladisk blikk kunne det se ut som om Herren ikke holdt sitt ord her. Men slik er det ikke. «Gud er ikke et menneske så han skulle lyve» (4 Mos 23,19).

Guds uforanderlighet er ikke av fatalistisk art. Gjennomføringen av hans råd er knyttet til bestemte forutsetninger og vilkår, og når disse forandrer seg eller faller bort, skjer det også en forandring i de av Guds råd som bygger på dem.

Dette hjelper oss til å forstå et annet spørsmål. Både forutsigelsen om kongens tidlige død og tilbakekallingen av dette budskapet står tydelig nok i den nærmeste sammenheng med Hiskias forhold til Herren. Og det sykdommen og den underfulle helbredelsen gjorde med kongen, måtte få den største betydning for holdningen hans i den kommende krigen med Assyria. Den krigen angikk ikke bare Hiskia personlig, men selve Davids kongedømme og hele Juda.

Men de lærdommene kongen gjennomlevde, først i nøden og så i den underfulle frelsen, var nettopp det Hiskia trengte å ta til seg. Han måtte lære dem hvis han – lydig mot Jesajas formaninger og full av tillit til Herrens løfter – med frimodighet og fast holdning skulle kunne gjøre Herrens vilje under alle

prøvelsene og vanskelighetene som skulle komme over ham og Juda i krigen med Assyria.

For gjennom samfunnet med Herren i bønnen hadde han selv inderlig fått erfare at Herren var nådig og barmhjertig og mektig til å avverge de mest truende farer, også når alt håp kunne synes ute.

I virkeligheten var alt det som senere skjedde da Jerusalem ble underfullt bevart, ikke annet enn en gjentakelse, i større og underfullere mål, av det Hiskia alt hadde opplevd i sykdommen og helbredelsen. Derfor må også kongens personlige redning og frelse regnes som en forberedelse til den større og herligere redningen og frelsen som snart skulle følge.

Det står ennå igjen å si noe nærmere om selve «tegnet» på Akas' solur. Den opprinnelige beretningen i Kongebøkene nevner ingen iøynefallende forandring i solens egen gang (slik det er tilfellet i Jos 10,12–13), men taler om at skyggen kunne gå fram og tilbake, og det synes bare å ha vært å se på Akas' solur. Av dette slutter vi at tegnet, slik forfatteren oppfattet det, bare var lokalt. Det er derfor lite trolig at det førte til noen forandring i selve naturordenen.

Skriftens beretning vil bare si at det på dette stedet, Akas' solur, skjedde noe som fikk skyggen til å gå tilbake, uten å antyde nærmere hva det var. Dermed mener selvsagt verken Skriften eller vi å si at dette skjedde uten at Gud grep inn.[6]

Hva det var som forårsaket dette lokale underet i naturen, har vi ikke midler nok til å påvise nærmere. Det er satt fram mange formodninger. Av dem vil vi bare peke på én som synes oss den rimeligste: at underet hadde sin grunn i en særegen brytning av solstrålene, noe man skal ha iakttatt med lignende følger også andre steder.

Vi vil ikke protestere mot at et slikt fenomen kalles et under, men vi foretrekker den betegnelsen Skriften gir det når den kaller det et «tegn». Og vi vil legge til at Guds tegn – om enn kanskje på andre måter – omgir oss i langt større utstrekning enn man vanligvis tror.[7]

Ryktet om Hiskias helbredelse spredte seg til alle kanter med en fart som ikke er uvanlig i Østen. På sin vei nådde det også en fyrste som på den tiden sårt trengte hjelp, i hvilken skikkelse den enn måtte komme, fra Gud eller fra mennesker.

Det finnes sannelig få kapitler i historien med mer skiftende scener enn det som handler om den babylonske kongen Merodak-Baladan. Han kjempet for sitt land og sin krone mot konger som Tiglat-Pileser, Sargon og Sankerib, og vekselvis vant han og ble slått, ble jaget i landflyktighet, satt inn igjen på tronen og jaget på flukt på ny.

Dette er likevel ikke stedet for å gi et omriss av kongens historie, slik den kan tegnes ut fra opplysningene vi har fra den kaldeiske historieskriveren Berossos,

[6] Som alt nevnt er beretningen i Jes 38 tydeligvis ikke den opprinnelige, men etter alt å dømme en forkortet gjengivelse av 2 Kong 20,6 ff. Når det også der tales om femten år, kan dette, som i 2. Kongebok, skrive seg fra en senere tilføyelse; se vår forklaring om det. Når Jesaja sier at «solen gikk tilbake» (Jes 38,8), er det nok å forstå som et mer anskuelig uttrykk for at «skyggen gikk tilbake».

[7] Prior Romnald i Metz forteller således at skyggen på et solur 27. mars 1703 gikk tilbake på lignende måte og flyttet seg halvannen time, det vil si omkring seks trinn på Akas' solur. Årsaken ble i dette tilfellet tilskrevet en særegen brytning av solstrålene, framkalt av vanndamp.

Ptolemaios' kanon, Bibelen og de assyriske innskriftene. Her får det være nok å peke på at sendebudene han sendte til Hiskia, må ha kommet i begynnelsen av Sankeribs regjering, da Merodak-Baladan for en kort tid, seks måneder, igjen satt på Babels trone.[8]

Som man kunne vente, søkte han forbundsfeller hvor han kunne finne dem, for han måtte stadig regne med et nytt angrep fra Assyria. Og ryktene om Hiskias underfulle helbredelse og om hans store rikdom og makt fikk ham til å søke et godt forhold til Hiskia – særlig når vi husker hvordan slike rykter ble overdrevet i Østen. Kunne han lede assyrernes oppmerksomhet bort fra seg selv og mot vest, og få i stand et forbund der mot storkongen – slik det senere virkelig skjedde – ville det være til den største nytte for hans sak.

Det er også helt naturlig at sendemennene hans ikke åpent la fram kongens hensikt for Hiskia før de var kommet til Jerusalem og hadde fått anledning til å gjøre seg opp en mening om hvilken nytte et slikt forbund kunne ha. Her gjaldt det å gå forsiktig og klokt fram, av hensyn både til Assyria og til Hiskia.

Derfor ble de sendt med det offentlig uttalte oppdraget å bringe Hiskia «brev og gaver» (2 Kong 20,12) med lykkønskning i anledning helbredelsen. Men både Sankerib og især profeten Jesaja gjennomskuet den egentlige hensikten deres.[9]

Den bibelske beretningen gir oss klar beskjed om dette. Vi behøver ikke anta at det kom så langt at Merodak-Baladans sendemenn og Hiskia virkelig drøftet et forbund mot Assyria. Siden Skriften ikke nevner noe slikt, er det heller ikke sannsynlig. Og selv om et slikt forslag virkelig var blitt godtatt i Jerusalem, måtte det bli helt uten betydning, for Merodak-Baladan ble jaget på flukt før han kunne få noen støtte fra vest.

Likevel er det all grunn til å tro at Hiskia i hemmelighet hadde sympati for den skjulte hensikten med sendebudene fra den babylonske kongen, selv om han ikke våget å si det åpent.

Derfor ga han dem også en mottakelse som kunne gi dem høye tanker om makten hans: «Da Hiskia hadde hørt på dem, lot han dem få se hele skattkammeret sitt, sølvet og gullet og krydderiene og den kostbare oljen og hele sitt våpenhus og alt det som fantes i hans skattkamre. Det var ikke den ting Hiskia ikke lot dem få se i sitt hus og i hele sitt rike» (2 Kong 20,13).[10]

Profeten Jesaja kom straks til Hiskia og krevde ham til regnskap for det han hadde gjort (2 Kong 20,14–15). Men da profeten spurte hvor disse mennene var kommet fra, ga kongen et uærlig svar. Ved å peke på at de var kommet «fra et land langt borte», prøvde han å lede profetens oppmerksomhet bort, og samtidig smigret han den jødiske stoltheten – som om han ville si at Herrens ry og Judas makt var nådd til de fjerneste folk.

Men med slike utflukter lot ikke profeten seg avspise. Så snart han hadde fått kongen til å si hvor de var kommet fra, og at de hadde sett alle skattene hans, lot han Hiskia forstå at han kjente hans hemmeligste tanker og planer.

[8] Den interesserte leseren vises på dette punktet til Schrader.

[9] I 2 Krøn 32,31 oppgis oppdraget deres å være å «spørre om det underfulle tegn som var skjedd i landet». En slik utforskning av jødegudens makt er på ingen måte uforenlig med den egentlige hensikten med sendeferden. Fra et hedensk synspunkt er det ikke noe underlig i at de anerkjenner jødenes nasjonale gud.

[10] I Jes 39,2 heter det at Hiskia «gledet seg over dem». Det er kanskje den riktigste lesemåten.

Men for Herrens profet var det ett og det samme å vite dette og å forkynne Guds straffedom over et slikt forbund mot Assyria. Og når profeten i denne sammenhengen kunngjør kongen den forferdelige straffen som skulle komme over Juda, har vi også i det et vitnesbyrd om at sendebudene fra Babel var blitt så ærefullt mottatt med tanke på et mulig forbund mot den felles fienden. Ellers ville straffedommen som ble varslet, stå i misforhold til den tilsynelatende så ringe skylden.

Men det Hiskia gjorde i denne saken, hadde vist klart at han ikke dypt nok hadde tatt til seg de lærdommene Herren nylig hadde lagt fram for ham i sykdommen og den underfulle helbredelsen. Og han skulle heller ikke lære dem fullt ut før han hadde fått fullt lys over hvor langt hans verdslige politikk rakk – i sin høyeste nød, da landet hans var herjet og den mektige assyrerhæren lå utenfor Jerusalems murer.

I dette lyset forstår vi også best det 2 Krøn 32,25–26 forteller om Hiskias utakknemlighet og hovmod etter den underfulle helbredelsen, og det som legges til i 2 Krøn 32,31: Da sendebudene fra Babel var kommet til ham, «forlot Gud ham for å sette ham på prøve og for å kjenne hva som var i hans hjerte».

Men selv om kongen var uforstandig og ulydig, var det ingen forandring hos Herren. Hans profet avslørte nå framtiden for ham og la fram Guds straffedom over det forbundet med Babel som kongen ønsket seg. Langt fra å få hjelp fra den kanten skulle Israels framtidige ulykke komme over dem nettopp fra Babel. Dit skulle skattene og herligheten deres føres bort, sammen med hele folket (2 Kong 20,16–18).

Da skulle det komme for dagen hvilken dårskap kongen hadde vært i ferd med å begå; da skulle ulydighetens og mistillitens sæd han nå hadde sådd, vise seg i en forferdelig høst. Men for tiden skulle det være «fred og trygghet» – inntil ugudelighetens mål var fullt.

Hiskia kunne ikke annet enn si seg tilfreds med Herrens handlemåte; han var takknemlig for at det ikke skulle komme i hans dager (2 Kong 20,19). Men nettopp her merker vi også hvor lite høyt han nådde. Sammenligner vi holdningen hans på dette punktet med et lignende trekk i Davids historie (2 Sam 24,17), ser vi straks at Hiskia sto langt under ham i tro og hengivelse. Ja, selv Eli maktet bedre enn han å bøye seg i ydmykhet under Herrens førelser (1 Sam 3,18).

Men under alle disse forholdene viste Jesaja seg som Herrens sanne profet. Det han talte som profet, bar alltid det samme faste preget, både når det gjaldt å bekjempe alle forbund med hedningene, og når det gjaldt å motarbeide at menneskelig kløkt fikk råde i Israels politikk, i hvilken fristende form den enn viste seg. Og slik han gjennom alt dette hadde stått som en mur og hevdet Herrens vilje, hevet han seg nå til høydepunktet i sin profetiske gjerning.

Aldri før var det kommet en så umiskjennelig forutsigelse av framtiden som da Jesaja – nettopp på den tiden da den assyriske verdensmakten sto på sitt høyeste – forutsa at framtidens verdensrike ikke skulle tilhøre Assyria, men det nylig erobrede Babel, og at Judas undergang og straffedom ikke skulle komme fra de fiendene de nå fryktet så mye, men fra dem som nettopp nå søkte deres

vennskap.[11]

[11] Vi merker oss at Jes 39 blir fulgt av profetiene i kap. 40–47. Sammenhengen mellom disse profetiene trenger ingen nærmere påvisning. Vi vil bare legge til at den ene er Guds motstykke til den andre.

Kapittel 14. Manasse og Amon

Manasse (fjortende) og Amon (femtende) konge i Juda. Folkets sorg over Hiskia. Manasse blir konge. Fristelsene han sto i, og hans karakter. Avgudsdyrkelse og grusomhet under hans regjering. Folkets moralske tilstand. Profetene kunngjør straffedommen. Det Krønikebøkene føyer til. Bekreftelse fra de assyriske minnesmerkene. Manasse i fangenskap i Babel. Hans anger og bønn. Han vender tilbake til Jerusalem og setter i gang en reformasjon. Hans død. Amons regjering.

(2 Kong 21; 2 Krøn 33)

Med Hiskias død begynner et nytt og svært sørgelig kapittel i jødenes historie. Da han ble gravlagt «på et høyt sted blant gravene til Davids etterkommere» (2 Krøn 32,33), kom ikke bare Jerusalems innbyggere for å hedre ham – han hadde gjort så mye for byen ved å befeste og pryde den – men hele Juda med dem. Trass i forbigående motgang og ulykker hadde regjeringen hans vært en blomstringstid for landet. Selv om de politiske forholdene hadde vært svært vanskelige i hans tid, så alt helt annerledes ut ved hans død enn da han besteg tronen.

Men framfor alt hadde Hiskias regjeringstid vært en tid da det ble sådd og undervist i Juda. Dessverre bar det lite frukt, og i det ser vi et nytt vitnesbyrd om det åndelige forfallet i folket, som profetene fra denne tiden skildrer så malende.

Manasse var bare tolv år da han besteg farens trone (2 Kong 21,1). Etter våre vesterlandske forestillinger var han da bare et barn. Men i Østerlandet er det annerledes. I den alderen var en der allerede kommet til den aller farligste tiden i ungdomsårene, da alt det spirende livet våknet, mens livserfaringen og fornuften ennå var for svake til å tøyle driftene. Under slike forhold trengtes en sterk vilje, gjennomtrengt av den hellige moral, for å kunne stå imot den stadige fristelsen til å gi etter for hvert ønske og hver lyst som meldte seg.

Men Manasse var nytelsessyk og svak, ugudelig og til og med grusom i sin ryggesløshet, og neppe helt oppriktig heller da han angret. Da kongebarnet Joasj besteg tronen, sto en mann som Jojada ved hans side og holdt vakt over ham mot de onde påvirkningene (2 Kong 12,2); likevel vet vi hvordan også Joasj vek av fra den lovende begynnelsen etter at ypperstepresten var gått bort. Manasse hadde ingen slik veiledning. Tvert imot: vi vet hvor dypt folket og det moralske livet hadde sunket i tiden til hans bestefar Akas.

Den reformasjonen Hiskia hadde ført folket inn i, hadde ikke maktet å fjerne helt denne nedbrytende strømmen av hedensk tøylesløshet. Hiskias regjering varte også for kort til det, og i tillegg kom alle vanskelighetene som brøt inn over folket under de assyriske krigene. En seig strøm av ugudelighet lot seg ikke lett demme opp, selv ikke av den mest inngripende åndelige vekkelse – og denne strømmen fikk stadig rikt tilsig fra hedningeverdenen omkring og hadde så fruktbar jord i hjertenes naturlige beskaffenhet.

Vi ser også at det blant de ledende mennene omkring Hiskia fantes noen som profetens dom med sørgelig rett falt over (jf. Jes 22,15–19; 29,14–16; 30,1.9–14).

Under slike forhold kommer det ikke overraskende at gudsdyrkelsen igjen slo brått om i Manasses regjeringstid – det ble en slags motreformasjon. Kongen selv gikk i spissen, og folket fulgte etter alt å dømme gjerne med.

Den gudsdyrkelsen som nå ble innført, var en blanding av ulike hedenske former. Dyrkelsen av Jehova på offerhaugene, slik den fra gammelt av var blandet med hedenske innslag, ble tatt opp igjen. Til den kom den fønikiske formen for Baals- og Astarte-dyrkelse, som Akab hadde innført i Israel, og dessuten den assyrisk-kaldeiske stjernedyrkelsen (2 Kong 21,3). Disse avgudsformene ble drevet til det ytterste.

Jehova hadde knyttet sitt navn til templet «til evig tid» (2 Kong 21,7). I motsetning til det omflakkende tabernaklet skulle templet være et sinnbilde på at Den Hellige var varig og fast til stede blant sitt folk, og at folket skulle få bli boende i landet.

Nettopp her bygde Manasse altere for himmelens hær og satte dem opp i den ytre og den indre forgården (2 Kong 21,5). Ja, inne i selve det «hellige» huset satte han opp det mest vanhellige av alle avgudsbilder: et utskåret bilde av Astarte, en dyrkelse som førte med seg den frekkeste tøylesløshet.

Til dette kom et nytt presteskap av menn som delte kongens sympatier: tegntydere, dødningemanere og spåmenn. Kongen selv ga seg av med «å spå av skyene og tyde varsler» (2 Kong 21,6).[1]

Som vanlig (jf. 5 Mos 18,10–11) kom også Molok-dyrkelsen med, og med den de grusomme menneskeofrene der en, som det heter, lot barna sine «gå gjennom ilden». Kongen selv ga det avskyelige eksempelet, og etter alt å dømme fulgte folket snart etter i stor målestokk (2 Kong 21,6; 2 Krøn 33,6; jf. 2 Kong 23,10). Hvor vidt den nye avgudsdyrkelsen nådde, og hvor skamløs og ugudelig den var, ser vi best av beretningen om reformasjonen som kong Josjia senere satte i verk (2 Kong 23,4–8).

Riktignok hadde tidligere konger også innført store og forferdelig frekke former for avgudsdyrkelse i landet. Men Manasse overgikk dem alle. Vi peker særlig på at han innenfor den ytre tempelforgården satte inn en slags prester som i sin unaturlige lastefullhet forente den dypeste umoral med en slags van-

[1]Det hebraiske uttrykket som her brukes om kongens spådom, forstår rabbinerne, slik oversettelsen også gjør, om å spå ved å iaktta skyene. Det andre uttrykket, «tyde varsler», gjelder først og fremst det å fremsi besvergelsesformler og å iaktta varsler. Med «dødningemanere» menes de som enten kalte fram de døde eller på annen måte vendte seg til dem med spørsmål. «Spåmenn», egentlig «de som har kunnskap»[2], forklares i Talmud (Sanh. 65b) som besvergere som under kunsten sin holdt i munnen et ben av et dyr som kaltes *jaddua*, og som ble tilskrevet evnen til å tale; jf. 3 Mos 19,26.

[2]**«de som har kunnskap»** יִדְּעֹנִי

vidd – og sammen med dem Astartes tøylesløse prestinner (jf. 2 Kong 23,7)! Det er knapt tvil om at dette var Manasses verk. Vi vet at noe lignende hørte med ikke bare i den kanaaneiske, men også i den babylonske gudsdyrkelsen.[3]

Spør vi på den annen side hva som drev fram slike former for gudsdyrkelse, kan vi ikke se bort fra de lastene som var knyttet til dem. De har utvilsomt vært den viktigste drivkraften. Sett slik vitner denne gudsdyrkelsen ikke bare om et lavt åndelig nivå, men også om et folk som var sunket dypt moralsk.

Men alt dette skjedde ikke uten protest fra dem som hørte Herren til. Profetene løftet sin røst og kunngjorde Herrens nære dom over en konge og et folk som i ugudelighet overgikk selv fortidens kanaaneere (2 Kong 21,11). Likevel er det betegnende at vi ikke får vite navnene på de av Herrens sendebud som sto fram her. Det var i sannhet mer en martyrtid enn en vitnetid.[4]

Josefus' beretning (Ant. X,3,1) har riktignok mange overdrivelser. Men i det store og hele treffer han sikkert det riktige – etter ånden, om ikke etter bokstaven – når han forteller at Manasse drepte alle rettferdige blant hebreerne og heller ikke sparte profetene, men drepte mange av dem.

Noe lignende kan sies om den jødiske tradisjonen, som kirkefedrene Tertullian, Origenes, Hieronymus og Epifanius tok opp: at Manasse lot Jesaja sage i stykker i et sedertre der han hadde søkt tilflukt. Den hellige beretningen går ikke i detaljer, men forteller bare at Manasse fylte Jerusalem med uskyldig blod «fra ende til annen» (2 Kong 21,16).[5]

Som allerede nevnt var disse forvillelsene folkesynder i dypeste forstand. De hang ikke bare ved folket som følge av misgjerningene til kongen og lederne; de hadde trengt inn i selve folkelivet og satt seg fast der. Tilstanden var altså ikke et forbigående feiltrinn, men resultatet av en lang utvikling. Derfor måtte også Guds straffedom gå tilbake til begynnelsen av denne utviklingen og følge det sørgelige løpet helt ned til det siste trinnet av skyld (2 Kong 21,15).

Profetene forkynte derfor at ulykken som nærmet seg, skulle svare til Israels synd og fullstendige troløshet mot sitt kall og sin historiske oppgave. Jerusalem skulle – for å bruke Skriftens billedspråk – legges øde.

Herren ville strekke Samarias målesnor og Akabs hus' vektlodd ut over byen og legge den i grus, så det hele skulle se ut som en jevnet tomt (jf. Jes 34,11; Klag 2,8; Am 7,7–9). Ja, Jerusalem skulle tømmes og tørkes bort, «slik en tørker av et fat og snur det opp ned». For Juda – resten av Herrens arv – skulle overgis i fiendenes hånd og bli til «bytte og rov» (2 Kong 21,12–14).

Her bryter Kongebøkene brått av Manasses historie, og 2 Krøn 33,11–20 tar den opp igjen og utfyller den. Det er verdt å merke seg. For det første kaster det

[3] Jf. Herodot I,199; Bar 6,43.

[4] Kanaaneerne kalles her amoritter fordi denne stammen var den mektigste av de elleve kanaaneiske stammene (1 Mos 10,15–18; jf. 1 Mos 15,16; 48,22; Jos 7,7; 13,4; 24,15; Esek 16,3; Am 2,9 osv.). – Mika 6 og 7 antas å stamme fra denne tiden.

[5] Den jødiske tradisjonen (Jebam. 49b) forteller at Manasse hadde anklaget Jesaja for å ha lært imot Mose lov (slik Jes 6,1, jf. 2 Mos 33,20; Jes 55,6, jf. 5 Mos 4,7; 2 Kong 20,6, jf. 2 Mos 23,26). Jesaja skal ha svart at han hadde et godt svar på disse anklagene, men at han ikke ville gi det, for ikke å gjøre Manasses skyld større. Så skal profeten ha uttalt det uutsigelige navnet, og et sedertre åpnet seg for å gi ham ly. Treet ble så saget igjennom, og da det skarpe redskapet nådde profetens munn, oppga han ånden. Dette skjedde fordi profeten hadde anklaget sitt folk for å ha «urene lepper». Med noen endringer er legenden gått over i det pseudepigrafiske skriftet «Jesajas martyrium», som utgjør første del (kap. 1–5) av «Jesajas himmelfart».

lys over Kongebøkene som et «profetisk» skrift, og for det andre vitner det om at Krønikebøkene er historisk pålitelige. Forfatteren av Kongebøkene forteller ikke alt som skjedde under en regjering, like lite som han gir levnetsskildringer av kongene og andre framtredende personer. Hovedsaken for ham er å stille sammen de begivenhetene som særlig viser tilbake til det guddommelige opphavet som leder og bærer hele utviklingen i Israels historie.

Dette forklarer ikke bare hvorfor den lengste regjeringen i Juda, Manasses, blir behandlet så kort. Det kaster særlig lys over at ingenting blir fortalt om alt han gjorde for å befeste Jerusalem (2 Krøn 33,14), eller om at han ble ført i fangenskap til Babel, om hans anger, hjemkomsten til Jerusalem og reformasjonen han da satte i verk. Alt dette var nemlig uten betydning: forsvarsverkene hans var unyttige, fangenskapet var midlertidig, og reformasjonen gikk bare i overflaten.

Den negative kritikken har reist tvil om disse sakene, og da særlig om hvor troverdige tilleggene til Manasses historie i 2 Krøn 33,11–20 er. Men sjelden er den negative skepsisen blitt kraftigere tilbakevist av den vitenskapelige forskningen enn nettopp på dette punktet, der den på grunn av såkalte «indre grunner» hadde trukket så mye i tvil.

Fordi Kongebøkene ikke sier noe om det, mente kritikerne, var det ingen grunn til å tro at assyrerne hadde overherredømmet over Juda i Manasses tid, og enda mindre at de hadde dratt i krig mot ham. Videre mente de at det viste at historien var upålitelig, når Manasse ifølge beretningen ble ført til Babel og ikke til Ninive, der jo den assyriske kongen hadde sin residens.

Som en ny, om enn mindre vesentlig innvending la de til at beretningen svekker sin egen troverdighet: Den forteller at kongen ble ført i lenker til Babel, og straks etter at fangen ble satt fri og vendte tilbake for å bestige tronen igjen. Det kan ikke nektes at disse innvendingene uvilkårlig virker svært besnærende. Likevel er de fullstendig tilbakevist av vitnesbyrdene fra de assyriske minnesmerkene, som gir full klarhet på dette punktet. Dessverre har dette hatt liten virkning, enda en her kunne ha lært noe om tvil bygd på såkalte «indre grunner».

At Assyria hadde overherredømmet i Juda på Manasses tid, er det ingen tvil om, selv om Kongebøkene tier om det. I en fortegnelse over 22 underkuede konger fra «landet Hatti» som Asarhaddon kalte sammen, nevnes uttrykkelig også *Minasi sar mat (ir) Jaudi*, det vil si «Manasse, konge i Juda».

Men at Manasse ble tatt til fange av assyriske hærførere og ført til Babel, som det fortelles i 2 Krøn 33,11, synes ikke å ha skjedd under Asarhaddon, men først under hans etterfølger Assurbanipal (Sardanapal hos de klassiske forfatterne). Da gjorde Assurbanipals bror Samas-sum-ukin, stattholder i Babel, opprør og dro blant andre land også Fønikia og Palestina med seg.

Den assyriske kongens egentlige residensby var riktignok Ninive. Likevel er det all grunn til å tro at han slo seg ned i Babel for en tid etter at han hadde tatt tittelen konge av Babel. Dette blir uttrykkelig bekreftet av et bilde på minnesmerkene som viser kongen omgitt av sendebud fra de underkuede landene med den skatten de skyldte.

Når det endelig gjelder den siste innvendingen, har vi riktignok ingen uttrykkelig opplysning om at Manasse ble ført bort i lenker og satt fri igjen. Men vi har et svært opplysende motstykke: De assyriske minnesmerkene forteller at Assurbanipal gjorde nøyaktig det samme med kong Neko av Egypt.[6]

Den hellige Skrift fører ikke Manasses befrielse og gjeninnsettelse på tronen tilbake til «assyrerkongens nåde», slik den assyriske innskriften gjør, men til den egentlige årsaken: hans anger, ydmykelse og bønn til Herren (2 Krøn 33,12–13). I en så ulykkelig stilling måtte Hiskias sønn komme i hu hvordan Herren hadde frelst hans far; trengselen lærte ham å forstå sin egen dårskap, og han ydmyket seg og vendte seg til Gud i bønn. Det er ikke annet enn det en helt naturlig måtte vente.[7]

Da Manasse var kommet tilbake til Jerusalem som svar på bønnen, viste han at sinnet hans var forandret: Han arbeidet for å befeste Jerusalem (2 Krøn 33,14), og framfor alt satte han i gang en reformasjon. Men den synes å ha vært overfladisk – mer en bortlegging av avgudene enn en virkelig utryddelseskrig mot dem (2 Krøn 33,17).

Derfor overrasker det oss heller ikke at hans sønnesønn Josjia fant så mye avgudsvesen å kjempe mot da han med stor iver tok fatt på en lignende reformasjon. Manasse hadde ikke klart å grave dypt, og det han fjernet, ble innført igjen under hans ugudelige sønn Amon.

Begivenhetene som er fortalt ovenfor, må ha funnet sted mot slutten av Manasses regjering, som varte i 55 år. Den hellige Skrift dveler ved hans grufulle synder og den varige skylden de førte med seg (2 Kong 23,26; 24,3; Jer 15,4). Den jødiske tradisjonen derimot taler om hans anger og bønn og framholder Guds nådige mottakelse av den angrende kongen som et oppmuntrende eksempel for syndere som omvender seg.

Bønnen hans ble også hørt, og den truende dommen over Jerusalem ble utsatt i over et halvt hundreår. Derfor fikk Manasse gå bort i fred. Han ble gravlagt i en hage ved palasset, som gikk under navnet «Ussas hage» (2 Kong 21,18).[8]

At Manasses reformasjon var overfladisk, går også fram av det vi vet om regjeringen til hans sønn og etterfølger Amon. Noen fortolkere har ment å se et bilde av forholdene under denne kongen i enkelte av profeten Sefanjas spådommer; men Sefanja levde og virket først under Josjia.

Amon var 22 år da han besteg tronen, og regjeringen hans varte bare to år (2 Kong 21,19). Den kjennetegnes ved at han tok opp igjen Manasses avgudsdyr-

[6] Vi minner også om at Asarhaddon sendte en ny koloni til Samaria (Esra 4,2.10). – Se Schrader, anf. st., s. 366–372.

[7] Den «Manasses bønn» som vi har blant de apokryfe skriftene, er av senere dato og er ikke engang tatt opp i den katolske kirkes kanon. Den interesserte leser vises til Fritzsche, Handb. zu d. Apokr. I, s. 157–164.

[8] I Talmud (Sanh. 103a) heter det at dersom en ville nekte at Manasse hadde del i den kommende verden, ville det være å lamme hendene på angrende syndere. Da rettferdigheten krevde at himmelen skulle lukkes for Manasses bønner, lot Den Allmektige firmamentet bore igjennom, så hans anger og bønn kunne trenge fram. I Midrasj (Debarim Rabba 2) finnes en realistisk legende som først taler om avgudene hans. Da assyrerne gjorde seg klar til å brenne ham, og han så at alle avgudene hans sviktet, ropte han til Herren, forteller den. Men de tjenende englene hadde lukket alle himmelens vinduer for ham. Da lot Gud bore et hull under sin nådetrone, til oppmuntring for alle tiders ydmyke syndere som ber og omvender seg. – «Hosais' krønike», som nevnes i 2 Krøn 33,19, og der alle Manasses gjerninger ble skrevet opp, har vært et profetisk skrift som er gått tapt. Man har også antatt – og mye taler for det – at «Hosais' krønike» er en avskriverfeil for «seernes krønike»[9] slik har Septuaginta. – Hvor Ussas hage lå, vet vi ikke. I senere tid har man ment at den var gravstedet til Aleksander Makkabeeren på østsiden av Haram.

[9] **«seernes krønike»** hebr. הַחוֹזִים

kelse, etter alt å dømme i en enda voldsommere form (2 Krøn 33,23). Men en sammensvergelse i palasset gjorde snart ende på livet hans. Som ved en tidligere anledning (2 Kong 14,20–21) sikret likevel «landets folk» den davidiske arvefølgen ved å utrope hans unge sønn Josjia til konge (2 Kong 21,23–24).

Kapittel 15. Josjia og lovboken

Josjia (sekstende) konge i Juda. Josjia blir konge. Hans tidlige år. Hvordan beretningen er ordnet. Innsamlingen til reparasjon av templet. Israels rest. Hva slags menn Josjia hadde om seg. Reformasjonen var ikke frukt av en allmenn åndelig fornyelse. Templet blir satt i stand. Lovboken blir funnet. Profetinnen Hulda. Forsamlingen og pakten i templet. Avgudsbildene i Jerusalem, i Juda og i nordstammenes land blir ødelagt. Den gamle spådommen om Betel går i oppfyllelse. Den store påsken i Jerusalem.

(2 *Kong* 22,1–23,23; 2 *Krøn* 34,1–35,19)

Josjia var bare åtte år da han ble konge (2 Kong 22,1). I den alderen var han ennå for ung til å være utsatt for de fristelsene og farene som omga Manasse da han besteg tronen. Samtidig gjorde den unge alderen det nødvendig å omgi ham med anerkjente lærere og ledende menn – slike som et kongebarn kunne betros til.

At det fantes slike menn på denne tiden, slutter vi av at profetien nettopp da våknet til nytt liv, representert ved personer som profetinnen Hulda og profetene Jeremia og Sefanja. Det samme går fram av det vi får vite om mennene som senere omga kongen, og av den holdningen presteskapet inntok på denne tiden under ledelse av ypperstepresten Hilkia.

Det er heller ikke tenkelig at hvert spor av det folket hadde lært under Hiskia – og, om enn på en annen måte, på Manasses tid – skulle være helt utvisket i Amons korte regjeringstid.

Mennene som senere ledet Josjia da han gjennomførte reformasjonen sin, må tidlig ha stått kongen nær. Og vi kan vanskelig tro at de ikke skulle ha gjort hva de kunne for å vise den unge kongen at alle de lyseste og beste tidene i Israel var knyttet til navnene på de fromste kongene – David, Josjafat, Joasj, Ussia og Hiskia – og at folkets største lykke og velferd alltid hadde fulgt med en oppriktig hengivenhet til Herren og hans tjeneste.

Det vi her har sagt, er riktignok for det meste slutninger. Men de bygger på fakta i denne historien og lar seg utlede av dem, og samtidig kaster de lys over dem. Vi kan heller ikke helt se bort fra et faktum som er betegnende i denne sammenhengen: Tidspunktet for sønnens fødsel viser nemlig at den unge kongen etter alt å dømme giftet seg allerede da han var omkring 13 år (jf. 2 Kong 22,1 med 23,36).

Hele Josjias historie har imidlertid så stor betydning og reiser så mange spørsmål at det for oversiktens skyld synes best å behandle den fra to synsvinkler hver for seg, den åndelige og den politiske.[1]

De tiltakene Josjia satte i verk for å gjennomføre sin åndelige reformasjon, står i forgrunnen i denne regjeringen. Først ble avgudsdyrkelsen avskaffet; så fulgte reparasjonen av templet, oppdagelsen av lovboken, reformasjonen ute i landet som kom som følge av den, og til sist den høytidelige feiringen av påsken.

Vi har regnet opp disse delene av reformasjonen i den rekkefølgen de fant sted, og slik Kongebøkene forteller dem. Krønikebøkene ordner stoffet bare annerledes ved at de forteller mer eller mindre utførlig. Hver av de to kildene behandler den ene eller andre av disse begivenhetene med ulik grundighet, i hvert tilfelle i samsvar med forfatterens synsvinkel.

For forfatteren av Kongebøkene er hovedsaken å fortelle om den åndelige reformasjonen, både fra den positive siden – templet, loven og folkets gudsdyrkelse (2 Kong 22,3; 23,3) – og fra den negative, at det gamle hedenskapet ble avskaffet (2 Kong 23,4–20). Forfatteren av Krønikebøkene derimot skildrer først og fremst den høytidelige påskefeiringen utførlig (2 Krøn 35,1–19), mens han går kort over det som fra et historisk synspunkt kunne synes viktigere (2 Krøn 34,4–7).

Dette forklarer det som ellers kunne ha voldt vansker i måten beretningen er ordnet på. Både Kongebøkene og Krønikebøkene legger reparasjonen av templet til Josjias attende regjeringsår. Men Kongebøkene begynner beretningen om den åndelige reformasjonen med denne begivenheten, mens Krønikebøkene først gir en svært kort beretning om hva kongen hadde latt gjøre for å avskaffe avgudsdyrkelsen (2 Krøn 34,3–7).

At noe slikt må ha gått forut for selve tempelreparasjonen, kan ikke være tvilsomt. Det er ikke tenkelig at en konge som Josjia i 17 år skulle ha tålt alt det avgudsvesenet Amon hadde innført, for så i sitt attende år plutselig å gå i gang med de tiltakene begge kildene forteller om.

Derfor er det bare naturlig å godta det Krønikebøkene forteller, som den rette tidsfølgen: «I det åttende året av sin regjering, da han ennå var en ungdom» – altså 16 år gammel, trolig da han selv overtok styret – «begynte han å søke Davids, sin fars Gud. Og i det tolvte året begynte han å rense Juda og Jerusalem for offerhaugene og Astarte-bildene og de utskårne og støpte bildene» (2 Krøn 34,3).

Den reformasjonen som Kongebøkene skildrer utførlig (2 Kong 23,4–20), nevner krønikeforfatteren bare ganske kort, som vi har sett. Til omtalen av kongens første tiltak mot avgudsdyrkelsen føyer han derfor straks en kortfattet melding om det som til slutt ble gjort i samme retning, etter tempelreparasjonen og som følge av at lovboken ble funnet (2 Krøn 34,4–7). At dette er fortellingens egentlige mening, går også fram av en hentydning til denne siden av Josjias reformasjon på slutten av beretningen om tempelreparasjonen (2 Krøn 34,33); den faller sammen med meldingen i 2 Kong 23,4.

Det er rimelig at de forberedende tiltakene Krønikebøkene forteller om, ble fulgt av at templet ble satt i stand og ofrene i gudstjenesten tatt opp igjen. Dette

[1] Amon ble far til Josjia da han var 16 år (jf. 2 Kong 21,19).

skjedde i Josjias attende regjeringsår (2 Kong 22,3). Det var gått nesten to og et halvt hundreår siden templet sist var blitt reparert, i Joasj' tid (2 Kong 12,4–16), og i denne lange tiden må de hellige bygningene ha lidd mye, særlig da de avguderiske kongene Manasse og Amon vanhelliget dem. Reparasjonen gikk nå i samme spor som den gang, og derfor faller de to beretningene nesten sammen.

Det hentydes til en innsamling av pengene som trengtes til arbeidet (2 Kong 22,4); den må ha begynt noen år før – kanskje allerede i kongens åttende regjeringsår. Men det som interesserer oss mest her, er at gavene ikke kom bare fra Juda, men også fra folket i det tidligere Israels rike (2 Krøn 34,9). Det viser at en ny åndelig bevegelse, som før i Hiskias tid, var i ferd med å bryte fram blant de israelittene som var blitt igjen, og at de i disse ulykkestidene følte seg inderlig dratt mot brodersfolket i sør.

Beretningen gir oss mer innsikt i denne reformasjonen gjennom det den forteller om mennene kongen brukte til å gjennomføre den. Fremst blant dem står ypperstepresten Hilkia. Han var far eller bestefar til Seraja (1 Krøn 6,13–14; Neh 11,11), som var ypperstepresten da folket ble bortført (2 Kong 25,18), og stamfar til Esra (Esra 7,1). Den første av dem Josjia sendte til Hilkia, var statsskriveren Sjafan. Han var far til Gemarja, som senere sto fram som profeten Jeremias beskytter (Jer 36,10.19.25), og bestefar til Mikaja (Jer 36,11–13).

Av mennene som nevnes senere (2 Kong 22,14), vet vi noe om Akikam (sønn av en annen Sjafan), som også nevnes som Jeremias beskytter (Jer 26,24), og som var far til Gedalja (2 Kong 25,22). Vi vet også noe om Akbor, far til Elnatan. Elnatan var en av «høvdingene» i Juda som forgjeves prøvde å hindre at skriftrullen ble brent – den med profetordene Jeremia hadde diktert for Baruk (Jer 36,12). Så knappe disse opplysningene er, gir de likevel det bestemte inntrykket at Josjia omga seg med menn og hjelpere med en utpreget og oppriktig åndelig holdning.[2]

Sett på bakgrunn av folkets åndelige tilstand ellers er dette en viktig opplysning. Hele historien viser tydelig at den reformasjonen Josjia satte i verk, slett ikke var frukt av en allmenn åndelig fornyelse. Folket tok riktignok del i den, men i hovedsak var den en bevegelse som gikk ut fra kongen personlig. Det får vi bare altfor rikelig bekreftet i det bildet av folkets åndelige og moralske stilling som profetskriftene fra denne tiden gir oss (jf. Jer 3,6 ff.; 8,5 ff.; 15,6; 16,10 ff. og andre steder; se også Sef 3,1).

Jeremias profetiske virksomhet begynte i Josjias trettende regjeringsår (Jer 1,2) og faller altså i denne tiden; derfor må vi vente å finne forholdene klarest skildret hos ham.

Slik forstår vi at denne reformasjonen, hvor omfattende den enn kunne synes, ikke kunne avverge Guds straffedom. Som profetinnen Hulda forutsa, skulle den bare vende dommen bort fra den fromme kongen selv, så han kunne samles med sine fedre i fred (2 Kong 22,14–20). En åndelig fornyelse som denne kunne bare bli forbigående; den kunne ikke stanse folket på veien mot det endelige frafallet og dommen.

[2] Om de andre medlemmene av sendelsen til Hilkia og Hulda, som nevnes i 2 Krøn 34,8.14, vet vi ellers ingenting.

Under de omfattende reparasjonene av templet skjedde det imidlertid noe som fikk dyptgripende betydning for bevegelsen som allerede var i gang. I nyere tid har en også ment å kunne bruke denne begivenheten til å bedømme hvor gamle de fem Mosebøkene er, og hvor de kommer fra. Vi tenker på at lovboken ble funnet.

I 2 Kong 22,8 leser vi at ypperstepresten Hilkia sa til statsskriveren Sjafan: «Jeg har funnet lovboken i Herrens hus» – eller, som det heter i 2 Krøn 34,14, «boken med Herrens lov, som var gitt ved Moses». Ypperstepresten ga boken til Sjafan, som leste den, tok den med til kongen og leste den for ham. Men mens den ble lest, forteller beretningen, flerret Josjia klærne sine (2 Kong 22,11) til tegn på sorg over den skylden Israel hadde pådratt seg ved så lenge å ha levd uten kunnskap om den hellige bokens bud.

Dette er ikke stedet for å drøfte de innviklede spørsmålene om hva som menes med dette skriftet (om det gjelder hele Mosebøkene eller bare deler av dem), hvilken tid det stammer fra, og hvordan det gikk til at det ble funnet i templet.

Vi vil bare dvele ved noen punkter som alle edruelige og fromme forskere er enige om. Det bør stå klart for alle at det her ikke kan være tale om noe bedrag fra yppersteprestens side – verken at han slett ikke hadde funnet noen lovbok, eller at han la fram et falskneri, laget enten av Hilkia selv eller av en eller annen prest eller profet den gang eller i den nærmeste fortiden.

Vi mener med de beste grunner å kunne anta at skriftet det er tale om, var 5. Mosebok og trolig også enkelte andre deler av loven, om ikke hele loven. Da kan vi ikke tenke oss noen rimelig grunn for verken prester eller profeter til å sette i scene en forfalskning eller et oppdiktet funn.[3]

Ingenting tyder heller på at noen har reist tvil om at boken var ekte. Jeremia sto på den tiden midt i sin profetgjerning, og vi må gå ut fra at han godtok og stadfestet den som Herrens lovbok.

De videre spørsmålene om hva boken nøyaktig inneholdt, er ikke lette å avgjøre, og de har heller ingen praktisk betydning. Allerede fordi det ville ta så lang tid å lese gjennom alle Mosebøkene, kan vi likevel ikke anta at alt vi nå regner med til dem, sto i den – ikke for eksempel det rent historiske stoffet, som 1. Mosebok.

Også den hellige ordlyden synes å utelukke alt av den art, siden den bare taler om «paktens bok» og «lovboken». Det siste uttrykket leder oss nærmest til å tenke på selve de guddommelige budene, først og fremst dem som angikk folkets moralske og åndelige karakter.[4]

Historien vår peker også i den retningen. Da kongen sendte bud til profetinnen Hulda på grunn av boken som var funnet, viste hun i svaret sitt til truslene

[3] Mot lettsindige angrep og tvil på dette punktet viser vi til Ewald (Gesch. d. V. Isr. III, s. 754). Se også Kautzsch i Herzogs Real-Encykl. VII, s. 119. Vi viser så mye heller til disse kritikerne som deres syn på den «lovboken» det her er tale om, skiller seg så mye fra vårt. – De fleste tyske fortolkere mener at det her bare er tale om 5. Mosebok eller de delene av Mosebøkene som de regner som skrevet av den såkalte deuteronomisten. Vi kan ikke gå nærmere inn på spørsmålet, men nøyer oss med å si hva vi selv antar.

[4] I 2 Kong 23,25 tales det om «hele Mose lov». Uttrykket «paktens bok» bør vi sammenligne med et lignende uttrykk i 5 Mos 29,1, og med det må vi igjen sammenholde 5 Mos 31,24–26. I Langes Bibelwerk VII, s. 455 ff. søker Bähr å vise at «lovboken» det her er tale om, omfattet hele Mosebøkene. Kleinert mener at den bare omfattet visse deler av Mosebøkene, blant dem også enkelte rituelle lover. Riehm (Wörterb. I, s. 501 ff.) har en annen oppfatning.

og straffedommene over folket som sto i den. I samme retning peker det at kongen flerret klærne sine av sorg da han ble kjent med innholdet.

Vi bør altså neppe tenke på de mange lovene om rituelle spørsmål og lignende, som utgjør ganske store deler av Mosebøkene – alt det som nå går under navnet «presteboken». Dette angikk først og fremst presteskapet, og etter innholdet egnet det seg heller ikke til opplesning for folket. Derfor har stoff av denne art neppe stått i Israels «lovbok» i den betydningen ordet har her. Den tidligere historien gir oss dessuten nok bevis for at mange forordninger om de ulike seremoniene og ritene i presteboken var svært godt kjent i landet.[5]

På den annen side må hovedinnholdet i «lovens bok» ha omfattet alt som angår selve grunnforholdet mellom Herren og Israel. Derfor slutter vi, som antydet ovenfor, at den foruten 5. Mosebok i alle fall må ha omfattet de delene av de andre bøkene som gjelder straffetruslene mot folket når det bryter Herrens lov. Lenger enn til disse antakelsene kan vi ikke gå, og de er også i hovedsak bare gjetninger. Men om selve hovedsaken kan det ikke være noen tvil.

I 5 Mos 31,25–26 finner vi også befalingen om at «lovens bok» skulle oppbevares i det innerste av helligdommen, og det er ingen grunn til å tro at denne befalingen ikke ble fulgt. Under de mange tronskiftene ble Mose lov og den foreskrevne gudsdyrkelsen ofte satt til side for avgudsdyrkelsen. Det er i seg selv helt naturlig at en from mann da kunne ha tatt boken bort og gjemt den for at den ikke skulle bli kastet helt, og at den så kom for dagen igjen under den grundige reparasjonen av templet.[6]

Men hvordan det enn forholder seg med innholdet og omfanget av denne «lovboken», viser hele sammenhengen to ting. På den ene siden må den ha omfattet det vesentlige i Mose lov slik vi har den i de fem bøkene. På den andre siden var det allment kjent at en slik lov fantes, og overalt ble den sett på som et verk av den store himmelske lovgiveren selv, og derfor som uforanderlig og med guddommelig myndighet.

Forstått slik er det forklarlig at kongen flerret klærne sine da han hørte «lovbokens ord», og sendte noen menn for å spørre Herren både for seg selv og for folket (2 Kong 22,12–13). Et så stort brudd på den pakten som var sluttet, og på Herrens lov – og han visste nå at Israel hadde gjort seg skyldig i det – måtte føre store straffedommer med seg.

Sendelsen, som blant andre også omfattet ypperstepresten, gikk til profetinnen Hulda. Hennes mann Sjallum var kleskammervokter, enten i palasset eller i templet, og hun bodde i Jerusalem «i byens andre del» (2 Kong 22,14).

Denne bydelen kalles også «Morteren» (Sef 1,10–11), trolig på grunn av beliggenheten og utseendet, siden den lå nede i dalen, omgitt av høye sider. Etter det en har ment, var den det første tillegget til den gamle byen; den voksende folkemengden må allerede på Salomos tid ha gjort en utvidelse nødvendig. Den

[5] Vi tenker her på de forskjellige ofrene og ritene ved påsken og ellers på alt det som er sagt tidligere om dette. Det kunne skaffes en mengde eksempler, men vi finner det ikke nødvendig å nevne dem her.

[6] Hvor langt selv de dyktigste forskere kan la seg lede av sine forutfattede meninger, går tydelig nok fram av forklaringen Ewald gir i det nevnte verket (s. 734 f. og 753 f.) om hvordan 5. Mosebok ble til. Der heter det: «Etter alle tegn å dømme er den blitt til i Egypt», og det antas at en flyktning fra Juda skrev den under Manasses regjering. Derfra skal den så langsomt ha bredt seg til Juda, der en prest tilfeldig skal ha ført en avskrift inn i helligdommen. På denne måten lar historien seg omforme og tillempe til den passer inn i et hvilket som helst kritisk system.

omfattet den øvre delen av Tyropøondalen, vest for tempelplassen og nord for den «midtre byen», og var det store forretningskvarteret med torg, butikker og boliger for håndverkere og næringsdrivende. I disse forholdsvis beskjedne omgivelsene hadde profetinnen Hulda sitt hjem.

Hvorfor sendelsen ikke gikk til Jeremia eller Sefanja, er et spørsmål som bare den jødiske tradisjonen har våget seg på å besvare. Men i en så kritisk stund og i en så viktig sak vendte sendelsen seg til en kvinne, og det viser at profetinnen Hulda hadde en framskutt plass i folks omdømme, og at en satte henne ved siden av de to gammeltestamentlige profetinnene vi har nevnt tidligere, Mirjam og Debora. Samtidig kaster det lys over de åndelige forholdene under Den gamle pakt og særlig over tilstanden i gudslivet på den tiden.

Men framfor alt viser det hvor fritt Herrens Ånd valgte de redskapene han brukte til å utføre Guds oppdrag (jf. Joel 3,1–2).[7]

De enkle og inntrengende ordene profetinnen brukte da hun forutsa den kommende straffedommen (2 Kong 22,14–20), fikk Josjia til å samle en stor skare av prester, profeter og annet folk fra Jerusalem og alle deler av landet for å høre «alt som sto skrevet i paktens bok», som han leste opp for dem (2 Kong 23,2). Kongen ble tydeligvis ledet av andre hensyn enn bare frykten for den kommende straffen.

I templet ble det sluttet en høytidelig pakt, der folket som nasjon ga sin tilslutning til Herrens lov og bandt seg til budene i den for framtiden (2 Kong 23,3). Som følge av det gikk en straks i gang med å fjerne alt avgudsvesenet som hadde vanhelliget templet, under ledelse av ypperstepresten og prestene under ham.[8]

De forskjellige redskapene som var «laget til Ba'al og Astarte og til hele himmelens hær» (2 Kong 23,4–7), ble brent (jf. 5 Mos 7,25; 12,3) utenfor Jerusalem på Kedron-markene (jf. Jer 31,40). Deretter avsatte kongen de såkalte *kemarim*, avgudsprestene som tidligere konger hadde innsatt, og som tjente i avgudsdyrkelsen på offerhaugene og andre steder.

Det avskyelige Astarte-bildet ble ført ut av helligdommen det hadde vanhelliget, og brent ved Kedron. For å markere hvor uren og vanhellig denne avguden var, ble asken strødd ut over den vanlige gravplassen. Til slutt lot han rive husene der tempelutukten ble drevet like ved Herrens hus, «der kvinnene vevde telt for Astarte», som det heter, og der de avskyeligste formene for hedensk forvillelse foregikk.[9]

Men tiltakene kongen satte i verk for å fjerne hedenskapet, ble ikke begrenset til templet og det ikke-levittiske presteskapet. Foruten de såkalte kemarim fantes det også levittiske prester, *kohanim*, som hadde tjent ved en ulovlig guds-

[7] Ifølge Talmud (Meg. 14b) gikk de til henne fordi en kunne vente en mildere dom av en kvinne enn av menn. Jeremia skal dessuten på denne tiden ha vært borte, fordi han prøvde å føre de ti stammene tilbake. – I Talmud (Meg. 14b) heter det også at Hulda stammet fra Josva og Rahab. Hun får skylden for det stolte svaret hun sendte kongen, da hun sendte sendelsen tilbake med beskjeden: «Si til den mannen …» Talmud kjenner sju profetinner: foruten de tre som er nevnt her, også Sara, Hanna, Abigail og Ester.

[8] I 2 Kong 23,4 står det «de prestene som var nest etter ham», egentlig «prestene av annen rang». Vi forstår det om yngre og underordnede prester, ikke om ypperstepresten stedfortredere eller en presteklasse som sto ham nærmest.

[9] Kemarim står i motsetning til det levittiske presteskapet, som kalles *kohanim*. Man har prøvd å forklare uttrykket på forskjellige måter, men avledningen er vanskelig, og ingen av forslagene kan regnes som pålitelige. – Gravplassen var for de fremmede og de lavere klassene.

dyrkelse på offerhaugene i Juda. Disse uverdige medlemmene av presteskapet ble hentet til Jerusalem og der erklært uskikket til å gjøre den egentlige prestetjenesten. De mistet likevel ikke sitt underhold som prester – for mange av dem var det selvsagt den eneste inntekten (2 Kong 23,9).[10]

Samtidig ble det gjort umulig å ta opp igjen den tidligere gudsdyrkelsen, for alle avgudsaltrene ble revet ned og ødelagt (2 Kong 23,8–12). De viktigste av dem var «haugene ved portene»: den ved inngangen til «byhøvdingen Josvas port», og den som lå «til venstre ved byporten», der folk som gikk ut og inn, lettest kunne komme til for å tilbe. Disse ble brutt ned; likeså erklærte han «Tofet i Hinnoms barns dal» for urent.

De «hellige hestene» som tidligere konger hadde innviet til solen, og som trolig ble brukt i religiøse prosesjoner, ble tatt bort. Altrene som var reist tidligere – både dem på taket av Akas' sal (*alija*) og dem Manasse hadde satt opp i forgårdene til templet – ble også revet ned. Josjia slo dem i stykker og kastet støvet av dem i Kedrons bekk.

Men dette var ikke alt. Utenfor Jerusalem, på sørspissen av Oljeberget, fantes det ennå levninger av den avgudsdyrkelsen som var blitt innført på Salomos tid. Også dem fjernet Josjia (2 Kong 23,13–14). Og fra Juda nådde den åndelige bevegelsen og renselsen fra avgudsdyrkelse helt til de nordligste egnene i det gamle Israels rike, til Naftali stamme (2 Krøn 34,6). Det viser at de israelittene som ennå var igjen i det tidligere Israels rike, på denne tiden tok skritt for å knytte seg nærmere til Juda.

Det var i seg selv rimelig. Mens det mektige assyriske riket mer og mer gikk mot sin oppløsning, så både de israelittene som var blitt igjen, og Josjia og Juda på sin side med stadig større interesse fram mot en slik tilnærming og forening av de to brodersfolkene under Davids kongehus. De assyriske kongene var i alle fall altfor svake til å blande seg i forholdene i Israels land. Så langt hadde Josjia frie hender til å utvide sin innflytelse også over tistammeriket.

Under disse forholdene forstår vi at tiltakene mot det gamle avguderiet i Israels rike ble gjennomført med den ytterste strenghet og harme. Det var jo nettopp avguderiet og frafallet som hadde ført all den ulykken over det nå forlatte landet (jf. 2 Kong 23,20). Først og fremst måtte det gå ut over Betel, hovedsetet for Jeroboams avguderi. Her ble derfor ikke bare alteret revet ned, men også avgudstemplet – Jeroboams «offerhaug» – brent; likeså ble Astartebildet, som hadde tatt gullkalvens plass, knust og brent (2 Kong 23,15).

De hedenske altrene ble gjort urene ved at de smuldrende benene av avgudsprestene ble brent på dem. Mens de holdt på med dette, oppdaget Josjia blant gravene minnesmerket over den gamle profeten som Herren hadde sendt fra Juda til Betel for å kunngjøre Guds straff over Jeroboams avguderi (jf. 1 Kong 13,1–2). Gravene til det avguderiske folket ble nå åpnet, og benene ble tatt ut og brent på avgudsaltrene. Men benene til den gamle profeten og verten hans, som lå i samme grav, lot de i ærefrykt være urørt. Slik gikk den gamle spådommen bokstavelig i oppfyllelse (2 Kong 23,16–18).

[10] Som prester hadde de ikke annet å leve av. Nå ble de behandlet som prester som hadde pådratt seg levittisk urenhet (3 Mos 21,21–23), men de fikk ikke adgang til prestenes vanlige fellesmåltider. Trolig fikk de lov til å utføre de ringere prestepliktene (Esek 44,10–14).

Men det var ikke bare i Betel straffedommen ble fullbyrdet. Også i Samarias byer gjennomsøkte Josjia husene (egentlig «ruinene deres»), og han gikk enda strengere fram enn 5 Mos 17,2–5 befaler. De gamle avgudsdyrkerne ble nemlig ikke bare «steinet», men «drept ved altrene», og menneskeben fra gravene ble brent på altrene (2 Kong 23,19–20).

Det er nesten med en følelse av befrielse vi vender oss bort fra slike scener. Den hellige teksten ruller opp et helt annet bilde for oss i beretningen om påskefesten, da det nå rensede folket – i alle fall i det ytre – samlet seg for å feire høytiden.

Om denne festen og de særlige formene den ble feiret i, har vi en utførlig beretning i Krønikebøkene (2 Krøn 35,1–19). Det ville imidlertid føre for langt å analysere festberetningen nærmere her. Fra hvilken side vi enn ser det, kan vi gjøre den hellige forfatterens ord til våre når han sier at en slik påske ikke var blitt holdt «fra den tid da dommerne dømte Israel, ikke i hele den tiden det hadde vært konger i Israel og Juda» (2 Kong 23,22). Det gjelder både selve feiringen og de forholdene som førte til denne påsken.[11]

[11] Vi minnes da ikke bare om den gamle paktens forberedende karakter, men også særlig om ånden i denne tiden og tidens forhold generelt. – Noen punkter trenger likevel forklaring. For det første går det fram av 2 Krøn 35,3 at paktens ark var tatt bort fra sin plass i templet. Grunnen har nok vært den omfattende reparasjonen av tempelbygningene. Det vanskelige uttrykket i samme vers, «Dere har ikke lenger noe å bære på skuldrene», forstås utvilsomt mest naturlig som en forklarende tilføyelse til befalingen om å sette arken inn i templet igjen. Nå trengte de ikke lenger å bære den på skuldrene, slik loven påbød og som før i ørkenen. Tjenesten deres, som den gang særlig hadde omfattet å frakte paktens ark, var nå i hovedsak en annen: tjenesten i templet og for dem som kom for å tilbe. Der skulle de nå tjene Herren. For det andre slutter vi av 2 Krøn 35,4 at både David og Salomo hadde gitt skriftlige forordninger for de forskjellige tjenestene i templet. Men det forutsetter – så langt vi kan forstå – at den såkalte «presteboken» forelå på den tiden. Det er heller ikke mulig å lukke øynene for at Josjia tydeligvis gikk ut fra at disse forskjellige forskriftene for prestene var allment kjent. For det tredje: Når det gjelder tidspunktet for påsken, som blir lagt til Josjias attende år, er det klart at begynnelsen på reformasjonen hans er regnet fra det borgerlige året, det attende året av hans regjering, altså fra høsten (tisjri). Slik kunne alt som ble gjort senere, lett bli fullført til våren (nisan).

Kapittel 16. Josjia, Joakas og Jojakim

Josjia (sekstende), Joakas (syttende) og Jojakim (attende) konge i Juda. Tilbakeblikk. Den politiske historien. En mulig gjenforening av Juda og Israel. Det assyriske riket går under. Skyternes innfall. Babel gjør opprør og river seg løs. Farao Nekos felttog. Josjia setter seg imot ham. Slaget ved Megiddo. Josjias død og begravelse. Joakas blir innsatt som konge, avsatt og tatt til fange. Jojakim besteger tronen. Skatt til Egypt.

(2 Kong 23,29–36; 2 Krøn 35,20–36,5)

Den oppmerksomme leseren kan ikke ha unngått å legge merke til et tilsynelatende underlig trekk ved historien vår. Mens kongedømmet iler mot sitt fall og den store krisen stadig kommer nærmere, skifter det mellom så forskjellige, så ytterst ulike representanter som Akas og Hiskia, Amon og Josjia – den ene river ned det den andre bygger opp. Dette faktum kaster et grelt lys over forholdene på den tiden. For når den enes reformasjon blir fulgt av den andres motreformasjon, kan det bare forklares ved at folkets moralske holdning har vært svært løs og ettergivende.

På den annen side gir den hellige beretningen oss et bestemt inntrykk av at Herren ledet Israels historie i nåde. Etter konger som gjorde folkets moralske og åndelige stilling til sin egen og bare førte det nærmere det fulle syndemålet, lot han fromme og gode konger følge – konger som prøvde å reformere folket på lovens grunn. Slik ga Gud i sin visdom og barmhjertighet sitt sunkne folk ennå en anledning til anger og omvendelse.

En regjering som Manasses synes i denne henseende nesten å ha en typisk betydning i Israels historie. Men særlig gjelder det Josjias regjering og de tiltakene denne fromme kongen satte i verk for å føre folkets liv inn i nye spor.

Om ham sier det profetiske ordet at hans hjerte «ble mykt», og at han «ydmyket seg for Herrens åsyn» (2 Kong 22,19). Aldri hadde det vært noen konge som han, noen «som slik hadde omvendt seg til Herren av hele sitt hjerte og av hele sin sjel og av all sin styrke, slik som hele Mose lov krever» (2 Kong 23,25). Av dette, og av den iherdige reformasjonen han satte i verk, går det fram at denne kongens regjering må ses som en frukt av Guds styrelse og nåde, som her grep direkte inn.

I dette lyset forstår vi også bedre straffedommen over Jerusalem og Juda som profetinnen Hulda kunngjorde, og på den andre siden den nåden Josjia person-

lig skulle få (2 Kong 23,26–27; 22,20). Folk og konge sto ikke på samme linje her: Folket som helhet ilte mot sin undergang, mens kongen i sann ydmykhet prøvde å stanse den sørgelige utviklingen. Derfor skulle han også bli spart for selv å oppleve den forferdelige ulykken.

Hittil har vi i hovedsak sett på Josjias regjering med tanke på hans åndelige reformasjon. Det står ennå igjen å gi en kort skildring av hans politiske historie. Den griper på så mange måter inn i tidens historie generelt og har derfor stor interesse.

Vi har allerede hentydet til den tilnærmingen som på denne tiden fant sted mellom restene av det tidligere tistammeriket og Juda. Alt tyder på at en nærte håp om at de to rikene kunne gjenforenes under Davids kongehus. Nettopp da Juda var i ferd med å miste sin egen frihet, så de nasjonale utsiktene derfor, menneskelig sett, lysere ut enn på hundrevis av år.

Men her ble en snart skuffet. På samme måte som Israel i sin tid ikke hadde vunnet landet ved menneskemakt, men etter Guds bestemmelse, skulle nå også Juda få erfare at menneskelige planer og håp, hvor lovende de enn var, ikke strakk til for å forene det som Gud alene kunne knytte sammen. Denne lærdommen la Herren ned i begivenhetene som nå fulgte – en lærdom som også har sin betydning for oss.

Vi har allerede antydet at Assyria ikke lenger var i stand til å slå ned forsøkene på å vinne uavhengighet i Israels land. Under Assurbanipals (Asarhaddons sønns) glimrende, men grusomme regjering hadde det veldige riket nådd toppen av sin makt, og fra den tiden begynte det å gå mot sin oppløsning. Det første skrittet i den retningen var nok det opprøret vi har nevnt tidligere. Det ble satt i gang av Sammughes (Saosduchin, det vil si Samul-sum-iskun), en bror av Assurbanipal og stattholder i Babel.

Opprøret ble riktignok slått ned av assyrerne, opphavsmannen ble tatt til fange og brent, og seierherren gjorde seg selv til konge i Babel. Men snart fulgte et nytt opprør, som gikk ut fra Elam-Persia, det siste landet Assyria hadde lagt under seg.

Også i krigene som nå brøt ut, seiret assyrerne, men straks etter ble de angrepet av mederne, som falt inn i landet deres. Mederne ble likeså slått, og kongen deres, Fraortes, falt. Men under alle disse kampene hadde det assyriske riket fått sitt banesår. Over hele Vest-Asia og helt ned til Egypt løsnet båndene, og de underkuede landene gjorde seg uavhengige.

Til sist strømmet skyterne fra egnene nord for Svartehavet og fra de russiske steppene inn over de assyriske landene og trengte helt fram til Middelhavets kyster, ja, like til grensen mot Egypt. Der lyktes det egypterkongen Psammetik å kjøpe dem bort, og de fleste av dem trakk nordover igjen.

Enkelte forfattere har antatt at skyterne da kom i strid med Josjia, og at Jer 4,5–6,30 og noen steder hos Sefanja hentyder til dette. De mener også at navnet Skytopolis – det senere navnet på Bet-Sjean – kommer fra dette skytiske innfallet. Men dette er, mildt sagt, svært tvilsomt. Da det etter en rekke år endelig lyktes mederne å drive skyterne bort, var Assyrias krefter helt uttømt,

og Ninives fall sto for døren.[1]

Men før dette skjedde, hadde det inntruffet en begivenhet av særlig interesse for Israels historie. Assyrias tilbakegang hadde naturlig nok vakt håp hos rivalen Egypt om å vinne verdensherredømmet. Hittil hadde Egypt alltid tapt i kampene mot Assyria, men nå syntes utsiktene bedre. Under disse forholdene besluttet farao Neko (egentlig Neko II) å angripe Assyria; han var sønn av Psammetik, som grunnla det 26. (saitiske) dynastiet. Nekos regjering er også interessant for oss fordi han var den første som prøvde å forbinde Rødehavet med Middelhavet, selv om han til slutt måtte oppgi dette store foretaket.[2]

Alt syntes nå å ligge til rette for et egyptisk felttog mot Assyria. Assurbanipal hadde ved sin død (trolig 626 f.Kr.) etterlatt etterfølgerne sine en svært vanskelig arv. I Babel regjerte Nabopalassar i 626 eller 625 som visekonge, men i virkeligheten var han helt uavhengig av Assyria. Nekos tog mot Assyria, som omtales i 2 Kong 23,29 og mer utførlig i 2 Krøn 35,20–25, fant sted i 609 f.Kr., altså 16 år etter at Nabopalassar var blitt den egentlige herskeren i Babel. I 2 Kong 23,29 sies det uttrykkelig at toget gjaldt «kongen i Assyria».

Men her oppstår det vansker. Ifølge noen autoriteter skal Ninives fall enten ha gått forut for eller falt sammen med at Nabopalassar besteg den babylonske tronen i 626. I så fall må Nekos tog ha gjeldt den babylonske kongen, som da må ha båret tittelen «kongen i Assyria» som arvtaker til dette riket. Andre legger Ninives fall til mellom 609 og 606.

Men Assurbanipal synes ennå å ha sittet på tronen i 626, og det tales om to beleiringer av Ninive. Derfor synes det mest naturlig at Nekos tog, som det her er tale om, var rettet mot den egentlige «kongen i Assyria», og ikke mot Babel.[3]

Den egyptiske hæren unngikk å marsjere gjennom Juda og rykket derfor fram langs den vanlige veien mot øst. Men ved åsskråningene som skiller det lave kystlandet sør for Karmel fra den store Esdraelon-sletten, ble den stanset av Judas hær under Josjia. Josjia hadde tatt en sterk stilling ved Megiddo, det nåværende el-Lejjun, og derfra kunne han beherske Kisondalen (også kalt Mageddo-dalen) og likeså veien opp til Samarias fjell.

Det er ikke lett å forstå hva som fikk Josjia til å ta dette skrittet. Trolig var det nettopp hensynet til de planene om å forene Israel og Juda som er nevnt ovenfor. Han har nok tenkt at planen hans ville komme i større fare om Neko lyktes i å overvinne Assyria, enn om tingene fikk gå sin uforstyrrede gang i øst.

Av de to maktene som på den tiden truet Judas uavhengighet, var Egypt nå langt farligere enn det stadig vaklende Assyria. Og om Josjia lyktes i å stanse egypterne, ville han dessuten sikre seg Assyrias takknemlighet og dermed, om ikke den formelle, så i alle fall den reelle uavhengigheten for folkene i Palestina.

Neko prøvde forgjeves å få Josjia til å la ham dra uhindret. Han sendte bud til kong Josjia med et merkelig budskap (2 Krøn 35,21), og i det taler egypterkongen som om han bygde planen sin på en spådom mot Assyria. Men slik skal det neppe forstås. Ordene hans må heller tas som en allmenn lærdom som

[1] Jf. Judit 3,11; 2 Makk 12,29. – Kautzsch i Riehms Handwörterb. II, s. 1445. – Det nevnes 28 år, men det synes å være satt for høyt og ville legge skyternes tog til mellom 633 og 605 f.Kr.

[2] Herodot (II,158) forteller at ikke mindre enn 120 000 arbeidere omkom under dette arbeidet.

[3] Vi kan ikke gå inn på enkeltheter her, men viser bare til Schrader, Die Keilinschr. u. d. A. T., s. 358–361.

egypterkongen mente Josjia burde ha trukket av Hiskias historie, sett i lyset av de senere begivenhetene. Av dem måtte det gå fram hva Israels Gud ville med Assyria.[4]

Men Josjia ga ikke akt på advarselen. Det kom til en hissig og avgjørende kamp i Megiddo-dalen (2 Krøn 35,22). Hvis lesemåten «Josjia forkledde seg» er riktig, synes den hellige forfatteren uvilkårlig å ville minne oss om en lignende list hos Akab (jf. 2 Krøn 18,29). Men all forsiktighet var forgjeves. Dødelig såret av bueskytternes piler ble Josjia løftet ut av vognen sin, og etter alt å dømme døde han på veien til Jerusalem (2 Kong 23,30), dit de flyktet med ham.[5]

Der ble han gravlagt i «sin egen grav» – det menes nok det nye gravstedet Manasse hadde latt gjøre i stand (2 Krøn 35,24; jf. 2 Kong 21,18.26). Alle, både i Jerusalem og i Juda, sørget over den avholdte kongens plutselige bortgang. Profeten Jeremia skrev en «klagesang» over ham. Den er nå tapt, men den gang ble den tatt inn i en egen samling av slike «klagesanger» (2 Krøn 35,25).

Ja, sorgen var så stor og allmenn at både minnet om denne gode kongen og klagesangen levde videre i folkets tradisjon helt ned til den tiden da Krønikebøkene ble skrevet. Noen strofer av den synes fortsatt å være bevart i Jer 22,10.18 og så sent som i Sak 12,11.

Med Josjias fall og det fullstendige nederlaget for Judas hær fikk alle reformbevegelser i Juda en brå slutt, og likeså de lovende håpene om å gjenforene de to rikene. Og ikke bare det: Dermed fikk også Judas uavhengighet dødsstøtet. Fra nå av ble Juda en vasallstat, snart under Egypt, snart under Babel.

Ifølge 1 Krøn 3,15 hadde Josjia fire sønner. Den eldste, Johanan, synes å ha dødd enten før sin far eller kanskje samtidig med ham i slaget ved Megiddo. De tre andre var, ordnet etter alder: Eljakim, senere kalt Jojakim, Sjallum, senere kalt Joakas, og Sidkia.[6]

Da Josjia døde, gjorde «landets folk» ikke den eldste av prinsene til konge i hans sted, men en yngre bror, Sjallum. Ved tronbestigelsen tok han navnet Joakas, «Jehova holder oppe» (jf. 2 Kong 23,30 med Jer 22,11 og 1 Krøn 3,15). Av den sørgelige skjebnen som så snart rammet den nye kongen, kan vi slutte at folket gikk forbi den eldre broren og valgte Sjallum fordi han tydelig hadde vist sitt hat mot Egypt.

Regjeringen hans varte bare tre måneder og – som Josefus føyer til – ti dager, og om den vet vi bare at han «gjorde det som var ondt i Herrens øyne» (2 Kong 23,31–32). Josefus sier dessuten om ham at han «førte et urent liv». Kanskje sikter det til at han tok opp igjen bestefarens tøylesløse og usedelige gudsdyrkelse.

Imidlertid hadde Neko fortsatt marsjen mot Syria etter slaget ved Megiddo. Da han kom til Ribla (nåværende Ribleh ved Orontes) «i Hamat-landet», kalte han Juda-kongen fram for seg der. Joakas var blitt kronet uten Nekos tillatelse,

---

[4] Canon Cook (Speaker's Commentary, ad loc.) siterer et lignende ord av en farao fra år 750 f.Kr. Det er et særtrekk ved de østerlandske folkene at de – i motsetning til vesterlendingen – umiddelbart ser hen til guddommens direkte inngrep og ikke stanser ved de såkalte mellomårsakene, de menneskelige motivene og handlingene. Derfor er det galt å presse slike uttrykk; de skal ikke forstås bokstavelig.

[5] Septuaginta leser הִתְחַזֵּק, «han styrket seg», i stedet for vår masoretiske tekst, הִתְחַפֵּשׂ, «han forkledde seg».

[6] Rekkefølgen i 1 Krøn 3,15 synes ikke å følge alderen. Sjallum eller Joakas (jf. Jer 22,11) synes nemlig å ha vært eldre enn Sidkia (jf. 2 Kong 23,31; 24,18).

og da han kom fram, ble han lagt i lenker (2 Kong 23,33). Neko synes ikke ved denne anledningen å ha fortsatt marsjen mot Assyria.

Det store slaget ved Karkemis, som Krønikebøkene omtaler på forhånd (2 Krøn 35,20), sto først tre år senere, under et nytt tog mot Assyria. Da ble den egyptiske hæren under Neko slått med et forferdelig mannefall av Nebukadnesar, Nabopalassars sønn. Det skjedde etter Ninives fall, da det babylonske eller kaldeiske riket hadde styrtet det assyriske og tatt dets plass. Denne gangen synes Neko altså å ha vendt tilbake til Egypt uten å ha kommet i kamp med assyrerne, og han tok med seg Joakas, som døde i fangenskap der.[7]

Farao satte Joakas' bror Eljakim til konge i hans sted (2 Kong 23,34). Eljakim besteg tronen 25 år gammel og var altså to år eldre enn Joakas (2 Kong 23,31.36). Neko forandret navnet hans fra Eljakim til Jojakim, «Jehova reiser opp». Det var en ikke uvanlig framgangsmåte (jf. 1 Mos 41,45; Esra 5,14; Dan 1,7), og slik viste han hvor fullstendig han hadde makten over ham.

Samtidig ble landet pålagt en skatt på hundre talenter sølv og én talent gull. Sammenlignet med skatten Tiglat-Pileser påla Menahem, og den Hiskia betalte til Sankerib, var summen så liten at den tydelig nok viser hvor utarmet landet var blitt.

Etter Menahems eksempel i Samaria (2 Kong 15,20) skaffet Jojakim til veie skatten ved å legge den på folket (2 Kong 23,35). Det var et ille varslende forbilde å følge. Tiden fram til den endelige bortføringen til Babel kan best betegnes med de ordene en kjent tysk forfatter har brukt om den: Disse 23 årene fra Josjias død til fangenskapet må ses som «det jødiske kongedømmets dødsleie».[8]

[7] Slik forteller Josefus, og det er også den rimeligste forklaringen på at Joakas var i Ribla.
[8] Ewald, sitert hos Bähr, ad loc.

Kapittel 17. Jojakim, Jojakin og Sidkia

Jojakim (attende), Jojakin (nittende) og Sidkia (tjuende) konge i Juda. Jojakims regjering. Kort omriss av Medias historie. Omriss av Babels historie. Ninives fall. Det nybabylonske riket. Nekos andre tog. Slaget ved Karkemisj. Nebukadnesar rykker vestover. Tilstanden i Jerusalem. Templet plyndres første gang, men bare delvis. Nebukadnesar vender tilbake til Babel. Jojakim blir først tatt til fange og så gjort skattskyldig. Han gjør opprør. Jojakim dør, og Jojakin stiger opp på tronen. Jerusalem beleires. Jojakin overgir seg. Hans skjebne. Den første bortføringen til Babel. Sidkia stiger opp på tronen; hans regjering. Nebukadnesar kommer for andre gang. Jerusalem beleires. Tilstanden i byen. Kort befrielse fordi en egyptisk hær rykker fram. Beleiringen tas opp igjen. En del av byen blir inntatt. Sidkia flykter og blir innhentet. Templet brennes, byen ødelegges, og fangene føres bort. Profeten Jeremia. Gedalja blir satt inn. Hoffet i Mispa. Gedalja myrdes. Morderne blir forfulgt og flykter. Flukten til Egypt. Jeremias siste profetier. Slutten på det jordiske Davidsriket. Det øde landet holder sabbat.

(2 Kong 24–25; 2 Krøn 36,5–23 og de tilsvarende stedene hos Jeremia og Esekiel)

Jojakims regjering varte i elleve år (2 Kong 23,36) og var i enhver henseende dypt ulykkelig. Med rette kan den kalles begynnelsen til enden. I stedet for reformene Josjia hadde innført, ble den tidligere avgudsdyrkelsen nå gjeninnført fullt ut (jf. 2 Krøn 36,8).

Og som under de forrige avguderiske kongene fulgte et sørgelig moralsk forfall i folket med (jf. Jer 7,9–15; 17,2; 19,4–9; Esek 8,9–18) – et forfall som grep prester og profeter like mye som lekfolket (jf. Jer 23,9–14). Det hjalp lite at profetene Jeremia, Uria og Habakkuk løftet sin røst. Advarslene deres ble enten oversett og avvist med hån, eller de førte forfølgelse og martyrdød over profetene (2 Kong 24,4; Jer 26,10–11.20–23).

Også ellers var det et ynkelig styre, preget av åpenlys krenkelse av retten, av vold, undertrykkelse og grådighet. Mens landet var tynget av fattigdom, levde kongen i luksus. Han bygde praktfulle palasser og smykket byene sine ved tvangsarbeid som han heller ikke betalte for, og han presset ut av det forarmede folket det brødet de selv hadde så sårt bruk for (Jer 22,13–18; Hab 2,9–17).

Under slike forhold kunne ikke krisen la vente lenge på seg. Som nevnt før kom Neko igjen etter tre år for å ta opp kampen mot den mektige rivalen i øst.

Men nå hadde det skjedd store forandringer i Assyria. Ninive var falt for et felles angrep fra Babels konge Nabopalassar og mederkongen Kyaxares. Vi må likevel gi et kort omriss av disse to landenes historie; slik får vi også bedre forståelse av vår egen historie.

Med Media mener vi områdene sør for Det kaspiske hav, øst for Zagrosfjellene og ned til Elam (Susiana). Landet synes å ha vært bebodd av to ulike folkestammer: de opprinnelige innbyggerne var ikke av arisk ætt, men det var de som kom senere.

Først under Tiglat-Pileser II trer landets historie fram i klart dagslys. Vi får da vite at denne kongen innlemmet store deler av Media i Assyria, og at Sargon og Sankerib fortsatte erobringen. Men under Assurbanipal (668–626) vant Media uavhengigheten tilbake. Det var under denne kongen at mederkongen Fraortes, som vi har sett, gjorde et innfall i Assyria, men uten å lykkes.

Etterfølgeren hans, Kyaxares (633–593), gikk til et nytt angrep sammen med Nabopalassar av Babel, og under ham ble Assyrias makt knekket og Ninive lagt i grus. Men Media beholdt ikke uavhengigheten sin lenge. Kyaxares' etterfølger Astyages ble avsatt av Kyros i 558, og riket hans ble innlemmet i Persia.[1]

Den andre og mer avgjørende årsaken til at Assyria falt, var Babel. Dette landet, som vi også kjenner som «kaldeernes land», grenset i nord til Armenia og Media, i vest til Den arabiske ørken, i sør til Persiabukta og i øst til Elam (Susiana). Også her var befolkningen av to ulike ætter. De opprinnelige innbyggerne, de såkalte akkaderne, var ikke semitter. Det var de som grunnla landets kultur og fant opp den såkalte kileskriften.

Svært tidlig – i alle fall i det tredje årtusen før vår tidsregning – fikk de følge av semittiske innvandrere fra Arabia. Disse slo seg først ned i det sørlige Babel, i og omkring Ur. Derfra spredte de seg etter hvert nordover og tok herredømmet over de tidligere innbyggerne, men ble samtidig sterkt preget av kulturen deres. Det er dem vi kjenner under navnet kaldeere.

Vi har allerede berørt Babels tidligere historie og landets forhold til Assyria så langt vi trenger det her, da vi omtalte Merodak-Baladan. Vi går derfor ikke nærmere inn på de mange frihetskampene mot Assyria (under Tiglat-Pileser, Sargon og Sankerib). Vi minner bare om opprøret vi har nevnt før, da Saosduchin prøvde å vinne landet uavhengighet; broren Assurbanipal hadde satt ham inn som stattholder over Babel. Assurbanipal slo det opprørske folket og gjorde seg selv til konge i Babel. Men som vi har sett, klarte ikke etterfølgerne hans å holde oppe Assyrias overherredømme.

Da mederne endelig hadde overvunnet og drevet ut skytene, rykket de under kong Kyaxares for andre gang mot Assyria, og den assyriske kongen forsvarte seg med kraft. Men i stedet for å kjempe for sin overherre sluttet Nabopalassar av Babel seg til mederne. Forbundet beseglet han ved å gifte sønnen Nebukadnesar med Kyaxares' datter Amytis. De to hærene rykket mot Ninive, som gjorde tapper motstand. Den assyriske kongen Sarakus lot seg brenne inne i palasset sitt, og Ninive ble fullstendig ødelagt.

[1] Herodot forteller (I,103.106) at Kyaxares beleiret Ninive to ganger, og at skytenes innfall kom og forstyrret ham under den første beleiringen.

Nabopalassar grunnla nå det nybabylonske riket, og med det begynte den kaldeiske perioden. Som kjent er det dette folket Skriften særlig har med å gjøre. Vi legger til med det samme at Nabopalassar ble etterfulgt av sønnen Nebukadnesar (eller Nebukadresar), og han igjen av sin sønn Evil-Merodak, som etter to års regjering ble avsatt av svogeren Neriglissar.

Etter fire år på tronen (559–556) ble Neriglissar etterfulgt av sin unge sønn Laborosoarchod. Da han var blitt myrdet, overtok Nabonidos (Nabunit, Nabuna'id) regjeringen, men etter sytten år (555–539) ble han avsatt av Kyros. Nabonidos' eldste sønn og arving til kronen var Belsasar, som vi kjenner fra Daniels bok. Der kalles han sønn, det vil si etterkommer, av Nebukadnesar (Dan 5,2.11.18).

Faren Nabonidos dro ut i kampen mot Kyros og måtte overgi seg til ham for å berge livet; imens var sønnen Belsasar blitt etterlatt som «konge» i Babel. Om natten rykket fienden mot Babel, slik Daniels bok forteller, og Belsasar, som holdt fest med hoffet sitt, omkom da fienden brøt inn i byen (Dan 5,30).[2]

Etter dette nødvendige sidesporet vender vi tilbake til den bibelske historien. Tre år etter sitt første tog vendte farao Neko på ny våpnene mot rivalen i øst. Marsjruten han valgte, viser tydelig at toget gjaldt selve Assyria. Men Ninive var nå falt, og den egyptiske hæren ble møtt av den unge arvingen til det nybabylonske riket, Nebukadnesar – det vil si «Nebo verner kronen». Egypterne ble slått fullstendig ved Karkemisj og forfulgt av den seiersstolte Nebukadnesar, som nå la under seg alle de tidligere assyriske landene i Vest-Asia.[3]

Årstallet for dette slaget ved Karkemisj, 606 eller 605, er viktig. Det faller i Jojakims fjerde regjeringsår (Jer 46,2), nettopp det året da Jeremia ba Baruk skrive ned i en bok det han hadde forkynt om dommen (Jer 36,1). Også sammenhengen mellom disse to hendelsene har den dypeste betydning.

Hva som så fulgte, er lett å forstå. Da Nebukadnesar rykket mot Juda i Jojakims femte regjeringsår (2 Kong 24,1), ble kongen grepet av redsel og lyste ut en faste for hele folket (Jer 36,9). Kanskje gjorde han det av overtro, kanskje for å vekke en folkereisning eller for å vinne profeten og tilhengerne hans; i alle fall var den angeren som ble bekjent så høylytt, hyklersk.

Baruk leste ved denne anledningen opp boken med Jeremias profetier offentlig for folket, men kongen skar den selv i stykker og kastet den på ilden (Jer 36,22–23). Jeremia og Baruk unngikk fengsel og død bare fordi de gjemte seg i tide (Jer 36,19.26).

Men kongens hyklerske faste kunne ikke stanse Nebukadnesars framrykking mot Jerusalem. Babylonerne så på Jojakim som en egyptisk vasallkonge, og han ble lagt i lenker for å føres bort i fangenskap. Det ble likevel ikke gjort, kanskje fordi Nebukadnesar plutselig ble kalt tilbake til Babel. Men de tok med seg templets hellige kar og redskaper. Først ble de stilt opp i seierherrens palass, senere i hans guds tempel – kanskje Bel-Merodaks eller Belus' (jf. 2 Kong 24,13; 2 Krøn 36,6–7; Jer 35,11; 36,29–31; Dan 1,2 og Jer 25,1).

[2] En nylig funnet tavle som handler om Nabonidos' regjering, viser at kronprinsen Belsasar hadde en framskutt stilling ved siden av kongen (jf. Schrader, anf. st., s. 434).

[3] På minnesmerkene skrives navnet Nabû-kudurri-usur. Hos Jeremia kalles han vanligvis Nebukadresar, og hos Esekiel alltid.

Mens Nebukadnesar var opptatt med disse krigstogene i Vest-Asia, ble faren Nabopalassar syk. Det var budskapet om hans død som nå kalte Nebukadnesar så hastig tilbake til Babel og den ledige kronen. De jødiske, fønikiske, syriske og egyptiske fangene og byttet overlot han til sine underordnede (Josefus, Ant. 10,11,1).

Under disse forholdene fikk Jojakim bli i Jerusalem i tre år som skattskyldig konge under Babel (2 Kong 24,1). Da den tiden var omme, gjorde han opprør. Nebukadnesar ble trolig holdt hjemme av forholdene i øst, og han overlot til sine kaldeiske garnisoner og Judas gamle arvefiender – syrerne, moabittene og ammonittene – å tukte opprørerne. Men den hellige teksten sier med vekt at det var Herren som styrte hendelsenes gang også her; det kom som en oppfyllelse av det profetene hadde sagt på forhånd (2 Kong 24,2).

Kongen i Egypt hadde nok sin del i Jojakims opprør, men han våget ikke å komme ham til hjelp, og så ble landet herjet av fiendtlige hærer (2 Kong 24,7). Midt i disse ulykkene døde Jojakim, trolig for fiendenes hånd. Den usle kongen som hadde gjort så mye ondt (2 Kong 24,4) og ført så mye ulykke over landet sitt, gikk vanæret i graven. Ingen sørget over ham (Jer 22,18–19; 36,30).

Jojakim ble etterfulgt av sønnen Jojakin («Jehova bekrefter»). Han var atten år da han ble konge, og regjerte bare tre måneder og ti dager (2 Krøn 36,9). I den tiden kom Nebukadnesar selv til Juda, mens hæren hans beleiret Jerusalem (2 Kong 24,11). Det er ikke lett å avgjøre om den behandlingen den babylonske kongen nå ga Jojakin, var straff for farens forbindelse med Egypt, eller om også den unge kongen selv var blitt grepet i forhandlinger med rivalen Egypt.

Antydninger i Skriften leder oss til å tro at dronningmoren Nehusjta hadde en betydelig del i politikken i denne tiden. Hun var datter av en mektig fyrste i Jerusalem som het Elnatan (2 Kong 24,8; Jer 36,12.25). Det slutter vi for det første av at faren hennes hos Jeremia nevnes i forbindelse med Egypt (Jer 26,22), og for det andre av at det flere steder hentydes med ettertrykk til henne og hennes skjebne (2 Kong 24,12; Jer 13,18; 22,26; 29,2).

Beleiringen av Jerusalem var først overlatt til underordnede offiserer, men da byen var nær ved å falle, kom Nebukadnesar selv til leiren. Da overga Jojakin seg til seierherren sammen med dronningmoren, hoffet og stormennene, og nå begynte den forferdelige straffedommen å regne ned over den ulykkelige byen. Alle kostbarhetene i templet og palasset ble ført bort, og de tyngre og mindre verdifulle redskapene, som altere og lignende, ble slått i stykker. Slik gikk Herrens ord i oppfyllelse – det ordet som så ofte og så lenge i forveien hadde varslet denne dommen (2 Kong 24,12–13).

Kongen selv, moren hans, konene og embetsmennene ble ført i fangenskap til Babel. Og ikke bare de: for at det i framtiden ikke skulle bli tale om noen motstand mer, ble «hele Jerusalem» ført bort – alle de innbyggerne som i særlig forstand gjorde byen til hovedstad, alle som var våpenføre, og alle stormennene.

Tallet på fangene oppgis i runde tall til 11 000 (11 023?; jf. Jer 52,28): 3000 stormenn og framstående borgere, 7000 soldater (10 000 i 2 Kong 24,14) og 1000 håndverkere, særlig smeder (2 Kong 24,13–16). Folketallet i Jerusalem på den

tiden anslås bare til 50 000–60 000, kvinner og barn medregnet. Da skjønner vi at bare en liten del av folket ble igjen, og den besto av «de fattigste av landets folk». Blant fangene var også profeten Esekiel (Esek 1,1–2; 40,1; jf. Jer 29,1).[4]

La oss med det samme fortelle hvordan det siden gikk med Jojakin. I trettisju år satt han og vansmektet i fengselet. Da forbarmet Evil-Merodak, Nebukadnesars sønn og etterfølger, seg over ham og satte ham fri. «Han talte vennlig med ham», heter det, «og ga ham plass høyere oppe enn de andre kongene som var hos ham i Babel», og Jojakin fikk spise ved kongens bord. Dessuten ga Evil-Merodak ham et fast underhold for ham selv og familien hans. Det beholdt han til sin død, men når den kom, får vi ikke vite (2 Kong 25,27–30; Jer 52,31–34).[5]

Nå nærmer vi oss enden med raske skritt. Da Nebukadnesar dro bort fra Jerusalem, hadde han med overraskende storsinn satt inn en ny konge av den gamle Davids-ætten i Jojakins sted. Valget hans falt på Mattanja («Jehovas gave»), og navnet ble forandret til Sidkia, det vil si «Jehovas rettferdighet» (2 Kong 24,17).

Den nye kongen var Josjias yngste sønn og altså Jojakins farbror (jf. 2 Kong 23,31). Han regjerte i elleve år, og regjeringen hans blir karakterisert med de samme ordene som Jojakims og så mange andre ugudelige kongers: «Han gjorde det som var ondt i Herrens øyne» (2 Kong 24,19).

Betegnende nok føyer den hellige teksten her til at det på grunn av Herrens vrede gikk slik med «Jerusalem og Juda, inntil han kastet dem bort fra sitt åsyn», og i sammenheng med det: «Og Sidkia gjorde opprør mot kongen i Babel» (2 Kong 24,20). Det er som om teksten vil si at det ene bare var en følge av det andre. For Sidkia var opprøret så mye mer straffverdig og utfordrende som han hadde avlagt en høytidelig troskapsed til Nebukadnesar (2 Krøn 36,13; Esek 17,13).

Ut over dette forteller ikke teksten oss noe mer utførlig om regjeringen hans. Bare enkelte antydninger lar oss ane hvordan det ene skrittet førte til det andre, til det endelig brøt ut i åpent opprør. Det første den nye kongen burde ha gjort, var å samle gode rådgivere og folket i landet om seg. Det hører under alle omstendigheter til en konges vanskeligste oppgaver, men den gang var det dobbelt vanskelig. De dyktigste og mest formående mennene var ført bort til Babel, og folket som var igjen, besto for det meste av de fattigste i landet.

Og de tiltakene kongen grep til, synes å ha vært svært skjebnesvangre. De profetiske skriftene viser at hovedstaden og templet fortsatt var skueplassen for avgudsdyrkelse i alle former (Esek 8), mens rettspleien var av den aller sørgeligste sorten (Jer 21,11–12). Til dette kom uforstandige politiske intriger, som snart meldte seg. Sendemenn fra Edom, Moab, Ammon, Tyrus og Sidon kom til Sidkias hoff, uten tvil for å forhandle om en felles politikk mot Babel (Jer 27).[6]

[4] Andre har kommet fram til et samlet tall på 10 000: 2000 stormenn og 1000 håndverkere lagt til 7000 krigsmenn. Kvinner og barn synes ikke å være regnet med her. Noen har også ment at tallet i Jer 52,28 bare gjelder mennene, så kvinnene ikke er regnet med der, men derimot på vårt sted. Spørsmålet er vanskelig, og det er ikke lett å få klarhet i tallene hos Jeremia.

[5] Jødiske legender vet å fortelle at Jojakin omvendte seg (jf. Bar 1,3–7).

[6] Siden alle hentydningene i dette kapitlet ellers gjelder Sidkia, må «Jojakim» i Jer 27,1 i den hebraiske teksten bero på en avskriverfeil. Enkelte håndskrifter, og også den syriske oversettelsen, leser «Sidkia» også der.

Det er rimelig at de undertvungne folkene håpet på et godt utfall fordi Nebukadnesar nettopp da hadde vansker å stri med i Elam (jf. Jer 49,34–39). Men alle slike forhåpninger ble snart skuffet.

Sidkia fant det da klokest å sende bud til Babel for å forsikre Nebukadnesar om sin troskap. Sendemennene hadde også med seg brev fra Jeremia til de bortførte. De bortførte synes å ha vært i sterk spenning, trolig nettopp på grunn av de planene Sidkia hadde om å gjøre landet fritt (Jer 29). Dette skjedde i Sidkias fjerde regjeringsår (Jer 28,1).[7]

Hvordan de falske profetene på denne tiden vakte tomme forhåpninger hos folket, går fram av Jer 28, som forteller om en av dem, Hananja, og om møtet hans med Jeremia i Herrens hus. Men Sidkias sendemenn synes ikke å ha klart å berolige den mistenksomme Nebukadnesar, og Sidkia måtte selv dra til Babel (Jer 51,59). Med det slutter første akt i dette dramaet.

Neste akt begynner med nye intriger. Denne gangen var det Egypt som vakte håp og satte planer i gang i Jerusalem, trolig gjennom de mange jødene som hadde utvandret dit (Esek 17,15–18; Jer 24,8). Også Israels nabofolk var med på dette. Enten trodde Sidkia nå at han med Egypts hjelp var sterk nok til å trosse Babel, eller så kunne han ikke lenger skjule de politiske planene som var i gjære. Sikkert er det at han nå åpent gjorde opprør (2 Kong 24,20). Men straffen lot ikke vente på seg.

Nebukadnesar rykket fram med hæren sin og slo leir i Ribla, der Neko ikke lenge før hadde lagt Joakas i lenker (2 Kong 23,33). Her var det beleilig for fienden å ha hovedkvarteret, for derfra kunne de operere mot Juda og Tyrus på den ene siden og mot Ammon og Moab på den andre (Esek 21,19–20.22.28; 26,1–7).

Fiendens skarer streifet så over hele Juda, som var så godt som forsvarsløst, unntatt de befestede byene Lakisj, Aseka og Jerusalem (Jer 34,7). Nebukadnesar sluttet ring om Jerusalem med sine veldige stridskrefter. Det skjedde på den tiende dagen i den tiende måneden i Sidkias niende regjeringsår (2 Kong 25,1; Jer 39,1).

I byen synes den overhengende faren å ha ført til at det brøt fram en følelse av anger. Men også motsatte strømninger gjorde seg gjeldende, alt etter hvilket av de stridende partiene innenfor murene som hadde ledelsen, og midt i alt dette hadde kongen selv mistet all innflytelse. Ved begynnelsen av beleiringen grep man kraftig inn med forskjellige tiltak. De unyttige husene som kongen og stormennene hadde bygd, ble revet ned, og materialene og tomtene ble brukt til byens forsvar (Jer 33,4). Men det nyttet ikke; disse forsvarsverkene ble snarere til graver for dem som prøvde å holde dem.

Det ble også gjort forsøk på å vinne de laveste lagene av folket for den felles saken. Kongen sluttet «en pakt med folket» og ga ved en høytidelig kunngjøring frihet til alle av hebraisk ætt som var sunket ned i trelldom på grunn av tidligere tiders utpressing, vold og urettferdighet (Jer 34,8–9). Stormennene ga nødig

[7] Det er verdt å merke seg at Septuaginta i Jer 25,13 nevner boken med profetiene Jeremia hadde skrevet mot folkene, og straks lar disse profetiene mot de forskjellige folkene følge – motsatt rekkefølgen i den hebraiske teksten og i den norske bibeloversettelsen. Først av dem alle kommer profetien mot Elam – i våre bibler Jer 49,34–39, men i Septuaginta Jer 25,14–18. Så følger i Septuaginta straks Jer 26,1: «I begynnelsen av Sidkias regjering kom dette ordet om Elam» (i våre bibler Jer 49,34) – som innledende profeti, og deretter profetiene mot de andre folkene.

sitt samtykke. Men da den babylonske hæren for en kort tid hevet beleiringen for å møte egypterne som rykket mot dem, glemte man i Jerusalem ikke bare frihetserklæringen, men gjorde de nylig frigitte til treller igjen (Jer 34,10–11).

Sidkias egen opptreden var preget av hjelpeløs forvirring og vakling fram og tilbake, slik man kan vente av en svak og karakterløs mann uten åndelig overbevisning. Han sendte bud til Jeremia for å spørre Herren gjennom ham og be om hjelp med henvisning til hvordan Herren hadde reddet før (Jer 21,1–2; 37,3).

Men samtidig lot kongen profeten kaste i fengsel og mishandle. Jeremia la tydelig fram for ham de to veiene: enten å fortsette motstanden og bli ført bort i fangenskap, eller å overgi seg og bli fri (Jer 34,2–6; 38,17–18). Likevel maktet ikke kongen å ta noen avgjørende beslutning.

Men mest betegnende av alt er Jer 38. Der ser vi at kongen først ga etter for stormennene sine da de beskyldte Jeremia for forræderske hensikter (Jer 37,13), og kastet ham i et grufullt fangehull.

Men da folk fra det andre partiet ba for profeten, lot han seg overtale til å hente ham opp av det underjordiske fengselet, der føttene hans var sunket ned i dyndet, og behandle ham mer menneskelig. Deretter sendte han bud etter profeten og søkte råd hos ham. Ja, han gikk så langt at han med ed lovet å beskytte ham, og sa også at han ville følge rådet hans og overgi seg selv og byen til kaldeerne.

Men like etter falt han fra denne beslutningen av frykt for de farlige følgene han trodde den ville få, enda Jeremia forsikret ham om det motsatte. Det endte med at kongen, redd for rådgiverne og stormennene sine, prøvde å skjule møtene med Jeremia, og han bød profeten å gi dem falske opplysninger hvis de skulle spørre ham ut (Jer 38,24–27).

Imens fortsatte beleiringen uten at noe ga håp om befrielse. Tyrus sukket under samme skjebne som Jerusalem, mens Ammon, Moab, Edom og filistrene hadde trukket seg ut av forbundet og nå bare ventet på at Jerusalem skulle falle, så de kunne få del i byttet (Esek 25). Endelig syntes et lite glimt av håp å vise seg i det fjerne. En egyptisk hær under kong Hofra, en sønnesønn av Neko, marsjerte nordover gjennom Fønikia for å komme de beleirede til unnsetning. Kaldeerne ble da nødt til å heve beleiringen av Jerusalem for å gå mot fienden (Jer 37,5–7).

Vi kan tenke oss hvilken jubel det vakte innenfor den trengte byens murer. Men Jeremia kunne ikke stemme i jubelen. Han fortsatte å holde fram for folket den ulykken som sto for døren, og det førte til at han ble kastet i fengsel på ny (Jer 37,4).

Men Jerusalems befrielse varte ikke lenge. Den egyptiske hæren måtte trekke seg tilbake, og kaldeerne slo leir foran Jerusalem igjen, nå under enda ulykkeligere forhold for de beleirede enn noen gang før. For til de andre ulykkene kom nå også hungersnøden (2 Kong 25,3). Jeremia har gitt oss et bilde av de grusomme tingene som skjedde under den, i Klagesangene (Klag 1,19; 2,11–12.20; 4,3–10).

Snart var den siste motstandskraften brutt. På den niende dagen i den fjerde måneden (tammus), i Sidkias ellevte regjeringsår, trengte fienden inn i den nordlige forstaden og tok den (2 Kong 25,4; Jer 39,2–3; 52,6–7). De kaldeiske

offiserene samlet seg i «Midtporten» og holdt krigsråd der (Jer 39,2–3). Da var det ikke mer kongen og folket hans kunne gjøre. I nattens mørke prøvde han å komme seg ut av den dømte byen med hæren sin og flykte sørover (Jer 39,4).

De fant en ubevoktet utgang «gjennom porten mellom begge murene» og kom videre gjennom kongens hage og ut på den øde marken mot Jordan. Men flukten ble ikke ubemerket. Fienden satte etter dem, innhentet dem og slo dem på Jerikos sletter. Krigsfolket flyktet i alle retninger, men kongen og familien hans ble tatt til fange og ført til hovedkvarteret i Ribla, der Nebukadnesar selv oppholdt seg.

Her ble det holdt en formell rettssak over Sidkia, og han ble dømt. Døtrene hans ble satt fri, men sønnene ble drept for øynene hans. Det var det siste kongen så, for deretter stakk de ut øynene hans, bandt hendene og føttene hans med doble kobberlenker og førte ham slik som fange til Babel (jf. 2 Kong 25,4–7; Jer 39,4–7; 43,6; Esek 12,12–13). Der døde han i fengselet (Jer 52,11).[8]

Slutten på denne sørgelige historien er snart fortalt. Etter at kongen hadde flyktet og var tatt til fange, kunne byen selvsagt ikke holde ut lenge. En måned senere, på den sjuende dagen i den femte måneden (ab), trengte Nebusaradan inn i byen (2 Kong 25,8). Templet og kongens palass ble brent, hele byen ble lagt i grus, og murene som så kraftig hadde stått imot fiendens angrep, ble brutt ned og revet (2 Kong 25,9–10).

Etter tre dagers ødeleggelse var de ferdige med den herlige byen. Siden den tid har den tiende (niende) ab vært en sorgens dag for jødene, den dagen som alltid vekker til live det smertelige minnet om Jerusalems fall (Jer 52,12; Sak 7,3.5; 8,19).[9]

Til Babel ble ført bort «resten av folket, dem som var blitt tilbake i byen, og overløperne som var gått over til kongen i Babel, og resten av folket» (2 Kong 25,11). Alle disse fangene utgjorde nok for det meste den delen av befolkningen i Jerusalem og Juda som ikke deltok i kampen.

Da Jerusalem ble inntatt og plyndret, satt Jeremia i fengsel fordi han hadde forutsagt de kommende ulykkene og frimodig advart folket mot den skjebnen som truet det. Men den samme troskapen som hadde preget ham gjennom alle disse trengselsdagene, fulgte ham også i fengselet.

Ja, nettopp der ble han ført til en enda høyere profetisk tjeneste enn da han vandret omkring blant folket, omgitt av motsigelse, forfølgelse og lidelser. For i fengselet forkynte han med fast tro – tross alle de forferdelige ulykkene han så for seg – ikke bare straffedommer over Israel, men også dom over det seiers-stolte Babel (Jer 51,1) og Israels framtidige befrielse og gjenreisning.

I opphøyet og fast tro på at dette løftet skulle bli oppfylt, kjøpte han jord i Anatot mens han satt i fengselet – også i dette lydig mot Guds Ånd. Slik foregrep han i troens fasthet folkets hjemkomst fra Babel, ja, han forberedte den så å si (Jer 32,6–23).

Og ikke bare det. Enda lenger fram, forbi alle disse hendelsene, skuet hans klarsynte profetblikk en annen og bedre gjenreisning av Israel: den åndelige

[8] Det var ikke uvanlig blant kaldeere og persere å gå fram slik mot undertvungne konger når man ville gjøre dem uskadelige for framtiden.

[9] Ifølge Josefus var det også på denne dagen at det herodianske templet ble ødelagt av romerne.

samlingen omkring det åndelige kongedømmet (Jer 32,37–44). Når vi ser Herrens profet opptre slik i disse omgivelsene og under disse forholdene, er det sannelig ikke lett å forstå hvordan noen kan overse det profetiske embetets opphøyde verdighet og guddommelige karakter.

Men det står ennå igjen å fortelle om forferdelige hendelser før vi kommer til slutten av dette dramaet. Alt av verdi i templet som kunne tas med, helt eller slått i stykker, ble ført bort til Babel sammen med folket (2 Kong 25,13–17). Bare de fattigste i landet ble latt tilbake som «vingårdsmenn og jordbrukere» (2 Kong 25,12), for at landet ikke skulle ligge helt øde til man fikk sendt nybyggere tilbake fra Babel.

Til sist forteller teksten om forferdelige straffer over dem man mente hadde hatt en ledende rolle i opprøret. Ypperstepresten Seraja, hans nærmeste stedfortreder, annenpresten Sefanja, og de tre øverste levittlederne – de såkalte dørvokterne ved templet (Jer 38,14) – ble ført til hoffet i Ribla og henrettet der (2 Kong 25,18–21).

Den samme straffen fikk de kongelige offiserene i byen: en «hoffmann» som var satt over krigsfolket, fem av kongens rådgivere og skriveren hos hærføreren. Sammen med dem ble også seksti andre av landets mer framstående menn henrettet, enten fordi de hadde hatt en særlig del i opprøret, eller fordi seierherren ville statuere et eksempel til skrekk for brødrene deres.

Nebukadnesar overlot styret av landet til Gedalja (2 Kong 25,22). Han var sønn av Akikam, som hadde hatt en høy stilling under Josjia (2 Kong 22,12) og hadde vist sin fromhet og sitt mot da han reddet Jeremias liv i Jojakims tid (Jer 26,24).

Den samme hengivenheten for det profetiske ordet hadde fått Gedalja til å støtte Jeremias upopulære råd til Sidkia om å overgi seg til kaldeerne. Det hadde man fått vite om i fiendens leir, for det som skjedde i Jerusalem, forble ikke ukjent der. Og trolig var det dette som nå fikk Nebukadnesar til å utnevne Gedalja til stattholder.

Av samme grunn – og av en uvilkårlig respekt for profeten og embetet hans – ga Nebukadnesar vel også sin øverstkommanderende Nebusaradan den merkelige befalingen om Jeremia som vi leser om i Jer 39,11–14; 40,1–4. Profeten ble satt fri, men senere ble han ved en eller annen feiltakelse ført i lenker til Rama sammen med en del fanger. Her ble feilen oppdaget, og Nebusaradan lot profeten velge: enten å bli med til Babel, der han i så fall skulle få et hederlig underhold, eller å bli igjen i Palestina, hvor han ville.

Både for sitt profetiske embetes skyld og av kjærlighet til fedrelandet valgte Jeremia å bli hos den nye jødiske stattholderen. Han ville støtte Gedaljas myndighet med råd og veiledning og være til hjelp for folket som var igjen. Men det viste seg snart at oppgaven han valgte, var både utakknemlig og håpløs.

Gedalja tok bolig i det gamle Mispa, som var så rikt på historiske minner. Dit kom både de mer formående mennene som var igjen, og kvinnene og barna som de falne og bortførte hadde etterlatt seg. Etter hvert samlet også de som hadde flyktet til andre land, seg der, sammen med det som var igjen av den spredte jødiske hæren.

Nå ble det opprettet et hoff, og den nye stattholderen var omgitt av en kaldeisk-jødisk livvakt (Jer 40,6–16; 41,3; 43,6). Det ser også ut til at en slags helligdom ble reist (Jer 41,5). En tid så det ut som om folket som var blitt igjen, skulle få oppleve både fred og lykkelige dager. Men også nå kom den bitre skuffelsen. Gedaljas styre varte bare to måneder.

Blant dem som hadde samlet seg omkring Gedalja i Mispa, var også en ætling av kongehuset, Ismael, Netanjas sønn. Med sin kongelige ætt kunne han synes å ha større krav på styret enn Gedalja, og dessuten lot han seg påvirke av ammonittkongen Baalis, som selv var ute etter stillingen. Ismael stilte seg derfor i spissen for en sammensvergelse mot Gedalja (jf. 2 Kong 25,25; Jer 40,8–16).

Stattholderen ble advart mot faren, men forgjeves. Han var selv en høysinnet mann og kunne ikke tro på de hemmelige stemmene som advarte ham, og han lot seg heller ikke bevege til å treffe tiltak som kunne sikre livet hans.

Derfor lyktes det de sammensvorne å nå målet sitt. Gedalja og alle som var hos ham, ble drept, og likene ble kastet i brønnen som Asa hadde laget på grunn av Basja, Israels konge (Jer 41,1–9). Bare ti menn unngikk døden ved å love de sammensvorne store belønninger (Jer 41,8).

Men med dette var ennå ikke målet fullt. Etter blodbadet i Mispa hadde Ismael ført bort ikke bare kvinnene, men hele folket som fanger, for å gå over til ammonittene med denne skaren (Jer 41,10–15).

Ryktet om det som hadde skjedd, nådde imidlertid Johanan, Kareahs sønn, som før hadde advart Gedalja mot Ismael (Jer 40,13–16), og hærførerne som var med ham «ute på landsbygden». De samlet en hær for å hevne seg på Ismael, forfulgte ham og innhentet ham ved Gibeon. De fangne jødene gjorde nå felles sak med befrierne sine, og Ismael slapp unna til Ammon med bare åtte mann av følget sitt.

Johanan og følgesvennene hans hadde så tappert forpurret forræderens planer, men nå fryktet de at kaldeerne skulle straffe dem for det som hadde skjedd i Mispa. Derfor bestemte de seg for å flykte til Egypt. Først gikk de likevel til profeten, under det hyklerske påskuddet at de ville vite Herrens vilje om hvor de skulle gå. Jeremia skulle spørre ham, og de lovet høytidelig å adlyde Herrens røst (Jer 42,1–6). Men hele tiden hadde de vært fast bestemt på å dra til Egypt.

Jeremia la da fram for dem budskapet fra Gud: Ble de i landet, hadde de ikke noe å frykte fra kaldeerne. Men søkte de trygghet i Egypt, skulle erobrerens sverd, som var rettet mot deres beskytter, sannelig hogge dem ned også.

Advarselen nyttet ikke. De avfeide Jeremias budskap; det sprang mest ut av hans egne og Baruks personlige følelser, mente de. Så førte folkets ledere den lille resten til Tahpanhes i Egypt. Men også der nådde den aldrende profetens budskap dem: Han varslet den kommende dommen over det landet der de i sin vantro og trass hadde søkt vern (jf. Jer 42–43).

Så var da den siste resten av Juda borte fra landet sitt. Davids hus regjerte ikke lenger – så langt det gjaldt det jordiske styret. Alt var sunket i grus. Men det Davids-kongedømmet som skulle komme, sto like urokkelig. Det skulle omfatte alle slekter og danne et brorskap innenfor menneskeslekten. Det skulle nå helt

opp til himmelen og ha sine røtter i rettferdighet og fred og glede i Den Hellige Ånd.

Over hele landet bredte det seg nå øde og stillhet. Og likevel var det en «stillhet for Gud». Landet holdt sin lenge forsømte sabbat for Gud og godtgjorde sine sabbatsår ti ganger, «til sytti år var gått til ende» (jf. 2 Krøn 36,21; Jer 25,11–12; 3 Mos 26,34–35).

Slaget ved Karkemisj hadde i virkeligheten avgjort Judas skjebne, og nettopp omkring sytti år senere var det Kyros' påbud som – lik de gledefylte støtene i prestenes sølvtrompeter – «ropte ut» den gryende morgenen etter fangenskapets lange natt for de bortførte. Påbudet kalte pilegrimene sammen fra alle land, for at de skulle samle seg om sin egen helligdom (2 Krøn 36,21–23).[10]

Igjen holder landet sabbat. Også nå er det «stillhet for Gud», til Herrens røst skal vekke landet og folket – han som eier både landet og folket, og som både virksomheten og stillheten tilhører. Hans dag nærmer seg, han som er målet for all historie og profeti og oppfyllelsen av den – «et lys til åpenbaring for hedningene, og en herlighet for ditt folk Israel» (Luk 2,32).

[10] Det er likevel ikke nødvendig å anta at disse sytti sabbatsårene viser nøyaktig tilbake til en tidligere periode på 490 år da forskriftene om sabbatsåret var blitt forsømt.

Om Alfred Edersheim

1825–1889

Alfred Edersheim (1825–1889) ble født i Wien av jødiske foreldre og fikk en grundig jødisk oppdragelse. Under studietiden i Pest kom han i kontakt med skotske misjonærer blant jødene og ble kristen i 1846. Han studerte teologi i Edinburgh og Berlin og ble prest i Den frie skotske kirke, først i Aberdeen og senere i Torquay i England. Til slutt gikk han over til Den engelske kirke og underviste ved universitetet i Oxford. Han døde i Menton i Frankrike i 1889.

Med sin store kunnskap om jødisk liv, skikk og skriftforståelse ble Edersheim en av de mest leste bibelforklarerne på 1800-tallet. Hovedverket er *The Life and Times of Jesus the Messiah* (1883). Han skrev også *The Temple, its Ministry and Services* og en bibelhistorie for Det gamle testamente i sju bind.

Bibelhistorien følger Det gamle testamente bok for bok, forklarer bakgrunn, ord og skikker, og peker fram mot Kristus. Den ble oversatt til dansk-norsk av pastor Ragnvald Gjerløw og utgitt i Christiania 1887–92.

Ordforklaringer

Jehova – Jehova er en gjengivelse av Guds eget navn i Det gamle testamente, som på hebraisk skrives med de fire konsonantene JHVH (יהוה). Navnet betyr «Han som er», slik Gud selv forklarte det for Moses: «Jeg er den jeg er» (2 Mos 3,14). Som Edersheim viser, sier navnet ikke bare at Gud er til, men også hvem han er for sitt folk: den uforanderlige, som er trofast mot sine løfter. Det vanlige ordet for Gud, Elohim (אֱלֹהִים), peker på ham som Skaperen og den Allmektige, og patriarkene kjente ham som El Sjaddai, den Allmektige. Men under paktsnavnet Jehova ble han kjent da han oppfylte løftene og førte Israel ut av Egypt (2 Mos 6,2–3). Dette navnet klinger også med i ordene om «han som er og som var og som kommer» (Åp 1,4; 1,8). Av ærefrykt sluttet jødene å uttale gudsnavnet og leste i stedet Adonai, «Herre». Derfor gjengir norske bibler JHVH med «Herren». Formen «Jehova» er en blanding av konsonantene i JHVH og vokaltegnene fra Adonai. Vokalene i Adonai er a–o–a (i-en til slutt er konsonanten j, ikke en vokal). Vokaltegnene ble satt under bokstavene JHVH for å minne leseren om å si Adonai. Den første vokalen i Adonai er en svært kort a, fordi den står under en strupelyd (alef). Under J, som ikke er en strupelyd, blir den samme halvvokalen til en enda kortere e: J-e-H-o-V-a-H. Senere ble dette lest rett fram som ett ord, og siden den siste H-en er stum, ble det «Jehovah», på norsk «Jehova».

Josefus – Flavius Josefus (ca. 37–100 e.Kr.) var en jødisk historieskriver av prestelig slekt i Jerusalem. Under opprøret mot Roma (66–70 e.Kr.) ledet han de jødiske styrkene i Galilea, men ble tatt til fange. Han kom senere i tjeneste hos keiser Vespasian og skrev resten av livet i Roma. To av verkene hans er særlig viktige: «Den jødiske krig», om opprøret og Jerusalems ødeleggelse i år 70, og «Jødiske oldtidshistorier», om jødenes historie fra skapelsen til hans egen tid. Fortolkerne viser til dem med de latinske forkortelsene «Bell.» (Bellum Judaicum) og «Ant.» (Antiquitates). Josefus er den viktigste kilden utenom Bibelen til jødisk historie på Jesu og apostlenes tid. Han nevner blant andre Herodes-slekten, Pilatus, Johannes døperen og Jakob, «bror av Jesus, som ble kalt Kristus». Han skrev som jøde for et romersk publikum, og det han forteller, må derfor leses med et visst forbehold.

Wadi – Arabisk ord for en dal med et elveleie som er tørt det meste av året og bare fører vann i regntiden. I Israels land og på Sinaihalvøya er wadiene ofte trange, bratte og klippefulle, og mange veier gikk gjennom dem. I Bibelen svarer det gjerne til hebraisk naḥal (נַחַל), som i norske bibler blir gjengitt med «bekk» eller «dal», for eksempel Kedron-bekken.